

pliktelser för kolonisten gentemot staten, hvarigenom denna tillförsäkras tillbörlig garanti för rantegårdens varaktigt uppehållna självständighet och befintlighet i tysk ägo. Se härom Bergholm, sid. 38 och 42.

B. Arrendegårdar. Genom arrendeaftalet öfverlättes på kolonisten- arrendatorn nyttjanderätten under viss tid — enligt nuvarande bestämmelser 12 år — till den ifrågavarande jordbrukslägenheten.

Arrendeafgiften, som erlägges kvartalsvis i efterskott, utgår med 3 proc. af jordvärdet + 3 proc. af byggnadernas värde (under de 6 första åren endast 2 proc.). Från utgörandet af dessa afgifter åtnjuter arrendatorn emellertid befrielse under första arrendeåret.

Rörande öfriga förmåner såväl som förpliktelser, som i arrendeaftalet stadgas för arrendatorns vidkommande, så ock i fråga om de synnerligen gynnsamma bestämmelser, som normera öfvergång från arrende- till rantegårdsform, hänvisas till Bergholm, sid. 39 och 43.

8. Kolonisationsresultat.

Kolonisationsresultatet framgår af nedanstående tabell, som för de olika verksamhetsåren angifver dels antalet kolonistansökningar, dels antalet däraf föranledda slutgiltiga kolonistaftal, samt arrendeaftalens däri ingående procentiska antal.

År	Antal kolonist-ansökningar	Antal stadfästade kolonist-aftal	Däraf arrende-aftal %	År	Antal kolonist-ansökningar	Antal stadfästade kolonist-aftal	Däraf arrende-aftal %
1886/87	2,827	142	16	1899	3,346	669	1.8
1888	952	166	28	1900	3,423	661	3.2
1889	?	191	16	1901	3,120	418	5.2
1890	?	173	17	1902	5,496	1,211	25
1891	969	193	12	1903	6,474	1,476	29
1892	1,236	270	8	1904	6,210	1,480	35
1893	1,291	241	9	1905	6,429	1,527	22
1894	?	222	10	1906	6,786	1,568	26
1895	888	186	7	1907	6,161	1,660	19
1896	?	191	3.6	1908	7,015	1,526	20
1897	1,180	367	5.2	1909	7,365	1,386	12
1898	3,191	605	3.3	1910 ¹⁾	?	1,598	14
				1886/1910	—	18,127	18.8

¹⁾ 1911 års resultat = 1,443 stadfästade kolonistaftal, hvaraf 12 % arrendeaftal.

Som af denna siffersammanställning framgår, kan man i kolonisationskommissionens verksamhet urskilja tre olika skeden med gradvis stegrad intensitet och framgång. Åren 1898 och 1902, som markera de två senare periodernas inbrott, hafva tidigare omnämnts i sammanhang med de då skeende nybevillningarna till kolonisationskommissionens fond, hvilka alltså haft ett påtagligt omedelbart inflytande på verksamhetsresultatet.

De stora penninganslagen hade dock gifvetvis icke kunnat åstadkomma så kraftig verkan, om icke kommissionens kolonisationsteknik samtidigt undergått en genomgripande utvecklings- och förbättrings procedur; särskildt år 1897, hvarunder såväl kolonisationsämbetsverket undergick en genomgripande reorganisation¹⁾ som ock en systematisk värfningsverksamhet första gången organiserades, betecknar i detta afseende ett märkesår och utgör i själfva verket utgångspunkten för den följande gynnsamma utvecklingen af kolonisationskommissionens verksamhet.

Af kolonisationskommissionens 19,570 färdigbildade kolonistlägenheter vid 1911 års slut voro mer än $\frac{4}{5}$ *räntegårdar* och resten *arrendegårdar*. I fråga om användningen af dessa båda rättsformer har, såsom af sista kolumnen i förestående tabell framgår, under verksamhetens förlopp en skiftande politik följts från kolonisationskommissionens sida.

Under sina tidigaste verksamhetsår, 1886—91, lät kommissionen arrendeformen komma till rätt utsträckt användning; den omfattade då i genomsnitt 18 proc. af samtliga afyttringsaftal. Kommissionen fann sig emellertid snart mindre belåten med denna afyttringsform,²⁾ hvarför kommissionen i afsevärd grad inskränkte antalet af de utlagda arrendegårdarna. Särskildt utmärker sig perioden 1896—1901 för en sparsam förekomst af arrendeaftal; under denna tid uppgingo de nämligen i procent af samtliga slutgiltiga aftal till högst 5.2 och lägst 1.8 proc. eller i genomsnitt 3.7 proc.

För en i betydligare grad utsträckt användning af arrendeformen beslöt sig kommissionen först då den år 1902 ställdes inför uppgiften att bedrifva kolonisationen i ett raskare tempo och i öfrigt på hvarje sätt söka gifva den en betydligt ökad omfattning. Då steg arrendeformens omfattning i ett slag till 25 proc. af samtliga under året afslutade afyttringsaftal och höll sig sedan under de närmast följande åren uppe på denna höjd. De tre senaste verksamhetsåren 1909 t. o. m.

¹⁾ Se Bergholm, sid. 13.

²⁾ Se Bergholm, sid. 44.

1911 uppvisa emellertid en betydligt lägre procentsiffra, resp. 12, 14 och 12 proc.; medelprocentsatsen vid 1911 års slut utgör 18.3 proc.

På grund af dels den ganska afsevärda skillnad i förmögenhets-kraf, som kolonisationskommissionen uppställer för ränte- och arrendegårdsförvärf,¹⁾ och dels de nämnda liberala öfvergångsvillkoren från arrende- till räntegårdsform, borde kolonisationskommissionens arrendegårdar tydligen hafva stor utsikt att framdeles göra sig mera gällande, än hvad hittills varit fallet, försåvidt nämligen icke kommissionen finner lämpligt att hålla denna rättsform tillbaka. Att nedgången i arrendeformens procentiska tillslutning under de senaste verksamhetsåren i denna sistnämnda orsak främst finner sin förklaring, torde i hvarje fall stå utom allt tvifvel.²⁾

9. Byggnadsverksamhet.

Under det kommissionen, såsom tidigare påpekats, helt och hållet drager försorg om och bekostar arrendegårdsbyggnadernas uppförande, måste *räntegårdskolonisten* själf bära sina byggnadskostnader. Han vill då helt naturligt gärna bygga sin gård efter egen smak och föredrager därvid i regeln den byggnadsstil, som är mest bruklig i hans hemtrakt. När han så själf bygger sitt hus, känner han sig som den egentlige skaparen af sitt nya hem; han har därmed eröfrat landet åt sig och redan blifvit fästad vid den nya egna torfvan. Genom att själf deltaga i arbetet vid bygget, som han i regeln uppdrager åt någon byggnads-entreprenör, kan han dessutom öfvervaka, att den största sparsamhet och ordentlighet iakttages. Han lyckas därför ofta bygga särdeles billigt, relativt till rådande material- och arbetskostnader.

Af största vikt är det emellertid, att kolonistens byggnadsföretag på allt sätt underlättas och öfvervakas, samt att han skyddas för utplundring från ohederliga entreprenörers och handtverkares sida. Detta sker äfven såväl genom kraftigt understöd i råd och dåd från kolonisationskommissionens godsförvaltare och byggnadstekniker som genom många andra gynnsamma åtgärder, hvaribland särskildt må nämnas tillhandahållandet af omsorgsfullt utarbetade, detaljerade normalbyggnadsplaner, åtföljda af ungefärligt kostnadsförslag såväl för olika lägenhetsstorlekar som för de olika bondgårdstyper, som förekomma i kolonisternas hemtrakter. Kolonisationskommissionen fast-

¹⁾ Se Bergholm, sid. 46.

²⁾ Under år 1911 öfvergingo icke mindre än 348 arrendegårdar, motsv. 12.5 proc. af de vid årets början befintliga arrendegårdarna, till räntegårdar.

ställer i hvarje fall byggnadsplats och förbehåller sig dessutom rätt att granska kolonistens byggnadsplan och kostnadsförslag — till fromma såväl för kolonistens ekonomi som för de enskilda gårdsbyggnadernas utseende och totalverkan i byn.

Hvad byggnadsmaterielen beträffar, anskaffar och tillhandahåller godsförvaltningen största delen däraf. Före kolonistens inflyttning på våren transporteras sålunda erforderliga förråd af sten, sand och lera m. m. till den blifvande byggnadsplatsen, och detta utan kostnad för kolonisten. Från kommissionens egna tegelbruk levereras sedan tegel, cement o. d. till själfkostnadspris med fri transport till byggnadsplatsen. Endast ifråga om trävirkesanskaffning har kommissionen sört mindre väl; där icke träförsäljning från närliggande domänskogar äger rum, måste kolonisterna själfva gå i författning om detta viktiga byggnadsmaterials anskaffande.

Karakteristiskt för flertalet ifrågakommande kolonist*byggnadstyper* är, att boningshus och stall vanligen äro förenade under samma tak, under det fristående byggnader för såväl boningshus som stall och lada mindre ofta förekomma.

Beträffande *byggnadskostnaderna* meddelas i kolonisationskommis- sionens år 1907 utgifna 20-årsstatistik bland annat följande: »Byggnads- kostnaderna äro helt naturligt mycket olika allt efter lägenheternas storlek, jordvärde, de lokala förhållandena och kolonisternas anspråk. Enligt an- ställda undersökningar kan man under normala förhållanden anslå dem vid lägenheter på 5—10 hektar till 700—500 mark per hektar eller 55 proc. af jordvärdet
» » » 10—20 » » 500—400 mark per hektar eller 40 proc. af jordvärdet
» » » 20—50 » » 400—250 mark per hektar eller 30 proc. af jordvärdet.»

Kommissionens egen byggnadsverksamhet såväl för offentliga som privata ändamål är synnerligen omfattande. Under år 1909 — för att endast anföra ett exempel — verkställde kommissionen sålunda följande byggen:

I. *För privata ändamål:*

7 värdshusbyggnader,
226 bondgårdar,
26 handtverkarelägenheter,
283 arbetarebostadshus med 326 hyreslägenheter,

6 enskilda boningshus,
 117 särskilda stall och lador,
 95 kompletteringsbyggnader,
 eller inalles 1,201 byggnader, betingande i rundt tal 4,300,000 mark
 i uppförandekostnad.

II. *För offentliga ändamål:*

1 kyrka,
 1 bönehus,
 6 prästgårdsbyggen,
 34 skolbyggen,
 61 byggnader för kommunala ändamål,
 eller inalles 134 byggnader med en byggnadskostnad af 1,031,000
 mark.

Kommissionens *materialanskaffning* uppgick samma år till

23,396,000 st. tegelstenar

121,000 » takstenar,

allt tillverkad vid kommissionens egna tegelbruk, 35 till antalet. Från
 främmande tegelbruk anskaffades därjämte samtidigt 53 miljoner st.
 tegelstenar, 4.7 miljoner st. takstenar och 2 miljoner st. dräneringsrör
 för en inköpskostnad af sammanlagdt 2 miljoner mark.

10. **Kolonisationskommissionen och de färdiga kolonierna.**

Vid sidan af den i det närmast föregående skildrade byggnads-
 verksamheten utvecklar kommissionen inom en mångfald andra områden
 ett betydelsefullt arbete för de nygrundade koloniernas framåtskridande
 till allt större välstånd.

För *boskapsskötselns höjande* har kommissionen sålunda nedlagt
 ett högst intresseradtt och fruktbringande arbete. En jämförelse mellan
 kreatursbeståndet vid 1906 års slut i de då färdigkoloniserade 269
 kolonistbyarne och det bestånd, som förefanns å kolonisationsgodsen
 vid kommissionens förvärf af desamma, gifver vid handen, att häst-
 beståndet i det närmaste fördubblats, nötkreatursbeståndet nära tre-
 dubblats och svinbeståndet mer än tiodubblats, under det fårskötseln
 däremot så godt som upphört att existera.

Äfven *fjäderfäskötseln* och *fruktträdsodlingen* har genom kommis-
 sionens försorg gått en rask utveckling till mötes inom kolonierna.

Öfver 400,000 förstklassiga fruktträd hafva sålunda genom kommissionens förmedling, delvis på statens bekostnad, levererats till kolonisterna under åren 1888—1909.

För att höja kolonisternas jordbruksteknik liksom deras bildning öfverhufvud har kommissionen upprättat *landtbruksskolor* i förbindelse med mönsterträdgård, fruktträdsskola och anstalt för fjäderfäafvel m. m. För kolonistdöttrarnas utbildning till dugliga bondhustrur hafva *hushållsskolor* upprättats o. s. v.

Det måhända viktigaste arbetet af här ifrågavarande art har kolonisationskommissionen nedlagt inom det *kooperativa föreningsväsendets* område. Att uppnå sammanslutning för organiserad samverkan bland en från alla möjliga håll härstammande kolonistbefolkning var ingalunda en lätt sak. I mån som förhållandena utvecklade sig, blef emellertid jordmånen allt mera mottaglig för kooperationens idé, och genom en klok ledning af det hela från kommissionens sida kommo kolonisterna snart nog att uppfatta de kooperativa föreningarna såsom sina egna lokala angelägenheter, vid hvilka det förnämligast kom an på deras eget initiativ och deras egen medverkan.

De första kolonistsammanslutningar, som bildades, voro tyska *spar- och lånekassor* (Raiffeisens system). Förbättrade kreditförhållanden var nog också det önskemål, som bland kolonisterna gjorde sig starkast och allmännast förnimbart. Att en stor del af de grundade kassorna icke allenast fungerade som kreditgivare utan voro verkliga sparkassor, förtjänar att framhållas.

Därnäst i ordningen följde bildandet af *landtbruksföreningar*, som tidigt vunno stor anslutning, samt *produktionsföreningar*. Betydelsen af dessa senare låg i så öppen dag, att kolonisterna ofta på eget initiativ bildade dylika föreningar. Som mjölk, potatis och säd voro de produkter, som kolonisterna i främsta rummet sökte förvandla till penningar, så uppstodo nu så småningom ett icke ringa antal *andelsmejerier* och *andelsbrännerier*.

Dräneringssällskap för öfvertagande och underhållande af de dräningar, som kommissionen utfört, bildades äfven jämförelsevis tidigt. Föreningar för andra ändamål följde snart i spåren: för inköp af jordbruksmaskiner, för boskaps- och biskötselns höjande, för försäljning af ägg och mjöl m. fl. ändamål.

Vid 1909 års slut funnos och verkade i kolonisationskommissionens kolonier öfver 450 dylika kolonistsammanslutningar, nämligen

- c:a 190 spar- och lånekassor,
- » 130 produktionsföreningar och -bolag,
- » 60 landtbruksföreningar,
- » 55 dräneringsbolag och
- » 30 sammanslutningar för andra ändamål.

Det är alltså en verksamhet af imponerande omfattning, som här föreligger, och dess betydelse både som ekonomisk och ideell faktor är själfallet utomordentligt stor.

11. Kolonisternas finansiella läge.

Kolonisternas ekonomiska utveckling kan betecknas såsom synnerligen gynnsam: »Kolonisternas ekonomiska välstånd fortskrider», säger kommissionen i sina årsberättelser. Med de förmögenhetskraft, som kommissionen ställer på sina kolonister, å ena sidan, och den frikostighet, hvarmed kommissionen understöder och befrämjar deras bosättning m. m. samt ordnar deras skol-, kyrko- och kommunala angelägenheter, å andra sidan, måste detta i och för sig ju alltid glädjande resultat betraktas som en tämligen naturlig och själffallen sak.

Kolonisternas betalningsförpliktelser till kommissionen fullgöras oklanderligt. Ytterst sällan inträffar, att en kolonist råkar på obestånd och måste lämna sin gård. Ännu vid 1909 års slut vore endast 44 dylika fall att notera.

Däremot hafva egendomsöfverlåtelser i rätt stor utsträckning ägt rum; vid 1909 års slut uppgick antalet dylika fall till inemot 2,500. Rörande de under år 1909 inträffade egendomsöfverlåtelserna meddelar kommissionen i sin berättelse för sagda år följande, som ger en rätt god bild af kolonisternas hithörande förhållanden:

»Under år 1909 hafva 494 kolonistlägenheter växlat ägare, nämligen 370 räntegårdar och 124 arrendegårdar, hvaribland 9 värdshuslägenheter.

I 128 fall ägde besittningsväxlingen rum mellan anhöriga genom arfskifte eller öfverlåtelse. I 139 andra fall voro ägarne på grund af personliga eller familjeförhållanden (ålder, sjukdom, hustruns eller mannens död o. d.) nödsakade till försäljning eller arrendaafträdelse. 97 fall hade sin orsak i kolonisternas otillräckliga förmögenhet eller underhålliga jordbruksdrift. I 9 fall ledde öfverskuldsättning till tvångsförsäljning. I samtliga öfriga fall berodde försäljningen på ägarens önskan att genom köp af en större bondgård höja sig i ekonomiskt hänseende.

I många fall kunde påvisas, att afsevärd vinst ernåtts vid försäljningen. Vid 9 arrendegårdar ledde besittningsväxlingen till deras öfvergång till räntegårdar. Af försäljarne hafva 52 under året förvärfvat sig ny kolonistlägenhet. Återköpsrätten har i två fall utöfvats.»

12. Förvaltningskostnader och räntabilitet.

Kolonisationskommissionens förvaltningskostnader uppgingo vid 1908 års slut till sammanlagdt 17,411,000 mark. Per år räknadt har förvaltningskostnaden stigit tämligen kontinuerligt från 53,000 mark under första verksamhetsåret till 2,320,000 mark år 1908. Per nygrundad kolonistlägenhet uppgick förvaltningskostnaden vid 1908 års slut till i genomsnitt 1,150 mark.

På visst sätt beslätad med nämnda förvaltningskostnad kan en annan art af kommissionens omkostnadsposter sägas vara, nämligen de redan i kolonisationslagen förutsedda kostnaderna för de nya kolonistlägenheternas första upprättande samt reglerandet af de nya koloniernas kommunala, kyrkliga och skolförhållanden. Utgifterna härför, som vid 1908 års slut uppgingo till sammanlagdt 14.8 miljoner mark, bekostas nämligen helt och hållet af staten, och någon återbetalning eller räntegodtgörelse härför kommer alltså icke ifråga.

Enligt lagen af den 26 april 1886 skulle kolonisationskommissionen tillse, att statskassan erhöi skälig godtgörelse för sina utgifter. Redan från början beslöt kommissionen nu att i intet fall fordra mer än 3 proc. af jordlotternas själfkostnadspris i räntegodtgörelse. Ansågos särskildt ogynnsamma jordförhållanden föreligga, sänktes dessutom räntan i motsvarande grad: för en del kolonier fastställdes den sålunda till $2\frac{1}{3}$, 2 och i ett enstaka fall till $1\frac{3}{4}$ proc.

I de vid 1905 års början uppgjorda kolonisationsplanerna har statens godtgörelseränta sålunda blifvit fastställd till

3	proc. vid 239 kolonisationsgårdar om 132,677 har = 69.97 proc. af totalytan
$2\frac{3}{4}$	> > 20 > > 10,662 > = 5.62 > > >
$2\frac{1}{2}$	> > 57 > > 29,996 > = 15.80 > > >
$2\frac{1}{4}$	> > 8 > > 4,247 > = 2.35 > > >
2	> > 21 > > 11,376 > = 6.00 > > >
$1\frac{3}{4}$	> > 1 > > 690 > = 0.36 > > >

Från och med år 1905 fastställes räntan för samtliga kolonistlägenheter till 3 proc. af deras genom särskild jordtaxering (Bonitierung) — alltså utan hänsyn till själfkostnaderna — uppskattade jordandels-

värde. Härvid blifva vid flertalet kolonisationsgods statens självkostnader icke fullt betäckta; den sålunda uppkommande bristen afskrifves då i skiftesplanen.

Enligt de i kommissionens årsrapporter meddelade redovisningarna öfver de fullständigt genomförda godskoloniseringarna förräntades det af staten för deras räkning, inklusive för kommun-, kyrko- och skolförhållandenas reglerande, använda kapitalet under åren 1893—1906 med högst $2\frac{3}{4}$ proc. och lägst $2\frac{1}{4}$ proc. eller genomsnittligt med cirka 2.5 proc. För verksamhetsåren 1907, 1908 och 1909 uppgår motsvarande räntesats till resp. 2.56, 2.87 och 2.35 proc.

Denna räntegodtgörelse kan förefalla ganska tillfredsställande i betraktande af det frikostiga sätt, hvarpå staten befordrat denna kolonisation. Tages emellertid vid ränteberäkningen behörig hänsyn dels till de ofvan berörda förvaltningskostnaderna och dels till de betydliga ränteförluster, som kommissionens verksamhetsätt för med sig, reduceras de ofvan angifna förräntningssatserna rätt afsevärdt, och som slutresultat framgår en effektiv räntegodtgörelse för staten af endast obetydligt öfver 2 proc.

Denna låga förräntning af anläggningsskapitalet är otvifvelaktigt en af de svagaste punkterna i hela den nu afhandlade kolonisationsverksamheten, och den har äfven föranledt skarpa kritiska angrepp mot kolonisationskommissionens verksamhet. I författarens tidigare arbete »Den inre kolonisationen i Preussen 1886—1906» meddelas bl. a. ett kortfattadt referat af den ingående kritik, som den kände tyske författaren på hithörande område d:r *E. Stumpfe* riktat mot densamma i sitt år 1902 utgifna arbete »*Polenfrage und Ansiedelungskommission*» (Polackfrågan och kolonisationskommissionen), och i hvilken icke minst räntabilitetsfrågan gjorts till föremål för skarpa uttalanden.

Sedan den tiden har ju kolonisationskommissionens verksamhet i mångt och mycket undergått en märkbar förändring i gynnsam riktning, hvilket icke ens verksamhetens hätskaste motståndare kunnat undgå att lägga märke till och skänka sitt erkännande. Såsom på en gång belysande för det omslag, som i detta hänseende ägt rum, och behandlande kolonisationskommissionens räntabilitetsfråga ur nationalekonomisk synpunkt, meddelas här nedan ett citat ur ett af ofvannämnde d:r *Stumpfe* år 1910 publiceradt arbete rörande »den inre kolonisationen i östra Tyskland».

Efter att hafva omnämnt, att de koloniserade återinvandrarne från Ryssland fört med sig ett sammanlagdt kapital af 13 miljoner mark i kon-
tanter, öfvergår d:r *Stumpfe* till räntabilitetsfrågan, om hvilken han yttrar

som följer: »Tager man i betraktande den kontanta förräntningen på det statliga anläggningsskapitalet i kolonierna, så måste man anse den otillräcklig; den uppgår till ungefär $2\frac{1}{2}$ proc., och om man tar hänsyn till kostnaderna för kyrkor och skolor m. m., återstår föga mer än 2 proc. Det gjorda afdraget för kyrkor och skolor är emellertid delvis oberättigadt, ty hvad statskassan här bekostar, skulle den eljest fått vidkännas ur andra statsfonder. Men äfven om kolonisationskommissionen blott uppnår en förräntning af $2\frac{1}{2}$ proc., kommer det dock till en del andra moment, som låta verksamheten synas räntabel, då ju staten står och måste stå på en annan ståndpunkt än privatmannen, nämligen på Fredrik den stores ståndpunkt. Ehuru denne, som bekant, kalkylerade mycket strängt, fordrade han dock icke full förräntning på kolonisationskostnaden utan förklarade sig tillfredsställd, om han vid kolonisationen blott indirekt erhöll profit. Det göra vi äfven.

En profit är exempelvis de 13 miljonerna, som återinvandrarna från Ryssland fört med sig. För vår tyska folkhushållning är detta en kontant vinst, vare sig staten direkt eller indirekt inkasserar densamma. Dessutom utgör folkets arbetskraft i och för sig ett kapitalvärde, som särskildt här, där det gäller dugligt kolonistmaterial, i genomsnitt kan värderas till mer än 1,000 mark per hufvud. 15,000 personer hafva kommit in i landet, innebärande alltså ytterligare 15 à 20 miljoner mark i arbetskraftsvärde, som genom kolonisationen tillflutit staten, hvarmed alltså följer utjämning af en stor del af den förlust, staten lider genom ofullständig förräntning. Af de 100,000 människor, som nu redan äro koloniserade, voro säkerligen en afsevärd del betänkta på att emigrera, särskildt till Förenta Staterna. Man torde utan vidare kunna säga att $\frac{1}{3}$ af dem gått förlorade för tyskdömet, om icke kolonisationskommissionen gjort dem bofasta. Det betyder ytterligare ett stort antal miljoner — väl 50 à 60 — som därigenom i kontant kapital och arbetskraftsvärde bevarats åt staten, och som staten alltså utan vidare kan tillgodoräkna sig som faktisk vinst. Men staten har, ur skattesynpunkt sedt, äfven en direkt vinst af kolonisationen. På kolonisationsgodsen uppbäres nu ofta dubbelt så stora skatter som förut. Den bristande förräntningen inflyter delvis redan på så sätt. Vidare förränta sig statsbanorna i kolonisationsdistrikten mycket bättre än förut på ifrågavarande sträckor. I de nya kolonierna är vidare produktionen af landtbruksförmögenheter större än på de gamla storgodsen, hvilket betyder en afsevärd vinst för vår till införsel af dylika produkter hänvisade folkhushållning. Och slutligen finnes ännu en faktor att taga hänsyn till i den ökade inkomst af indirekta skatter, som genom här åstadkomna befolkningsvinst uppstår för staten.

Om därför staten på sina kolonianläggningar endast skulle erhålla 2 proc. ränta, så gör den dock faktiskt ingen förlust; den måste och kan äfven härvid räkna på annat sätt än en privatman. Det politiska syftet med sin kolonisationsverksamhet, stärkandet och uppehållandet af tyskdömet i de båda utomordentligt viktiga provinserna Posen och Västpreussen, har staten ändock uppnått så att säga på köpet.

Jag var, som bekant, tidigare en skarp kritiker af kolonisationskommissionen, så länge den ännu icke ens förmådde draga 100 familjer om året till kolonisationsprovinserna. Men nu, då den ditflyttar 1,400 à 1,500 familjer om året, är dess verkan en helt annan, så att man kan öfverse med såväl tekniska brister som den ur privatekonomisk synpunkt sedt icke fullt nöjaktiga förräntningen.»

13. Den polska kolonisationsrörelsen.

För att i någon mån *förstå* den energiska, inga uppoffringar skyende, antipolska kamppolitik, som den i det föregående skildrade tysknationella kolonisationsverksamheten främst är ett uttryck för, torde erfordras någon kännedom icke endast om flydda tidens utan äfven och framförallt om innevarande tids polsknationella folkrörelse inom de gammalpoliska öst-preussiska provinserna.

Vid folkräkningen år 1890 utgjorde polackarna 59.5 proc. af befolkningen i provinsen Posen och 36 proc. af befolkningen i Västpreussen. Under årtiondet 1890—1900 uppgick sedan den polska befolkningens tillväxt inom de nämnda provinserna till cirka 10 proc., medan den tyska befolkningens samtidiga tillväxt icke ens uppnådde halfva denna siffra. Först under den därefter följande folkräkningsperioden, som omfattade åren 1900—1905, lyckades tyskdömet uppnå en snabbare tillväxt än det polska befolkningselementet, siffrorna voro nämligen då resp. 6 och 5 proc.

Bakom dessa befolkningssiffror döljer sig nu framför allt en *kamp om jordbesittningen* och därmed äfven om det faktiska herraväldet öfver de båda kolonisationsprovinserna jämte närgränsande preussiska landområden. I denna oblodiga, men därför icke mindre bittra strid mellan den mäktiga preussiska staten och en fattig och underkufvad men af nationalkänsla genomsyrad nation, har först under senaste åren segern börjat luta öfver på maktens sida, fastän dock starkare maktmedel än de hittills tillgripna torde få tagas till hjälp, om den polsknationella rörelsen skall kunna tillfogas ett allvarligare nederlag.

Den preussiska kolonisationsverksamhetens upptagande år 1886 besvarades redan året därpå af polackarna genom grundandet af en Landtbank (Bank Ziemiński) i Posen, med uppgift att medverka vid köp, försäljning och parzellering af jordegendomar — allt för att rädda den polska jorden från öfvergång i tysk hand. Detta företag blef sedan utgångs- och stödjepunkten för ett vidtutgrenadt nät af smärre lokala parcelleringsbolag och jordinköpsföreningar, hvilka, burna af den polska befolkningens förtroende och intresse, arbetade med den glänsande framgång, som ofvannämnda siffror rörande befolkningstillväxten under årtiondet 1890—1900 utgöra ett talande vittnesbörd om.

Då beslöt den preussiska statsmakten att genom lagbud helt stänga vägen för den polska kolonisationsrörelsen. Så tillkom *lagen af den 10 augusti 1904* angående förbud att utan tillstånd af vederbörande myndighet uppföra bostadshus eller inreda eldstäder i förhandenvarande byggnader, belägna utom området för fastställda ortsbyggnadsplaner. Sådant tillstånd fick icke meddelas, där på grund af föreliggande omständigheter fanns anledning misstänka, att kolonisationslagens af år 1886 syfte därigenom kunde motverkas. Hvilket med andra ord innebar, att polackar eller polsksinade innebyggare öfver hufvud icke vidare kunde räkna på dylikt byggnadstillstånds erhållande inom de preussiska provinserna.

Den polska kolonisationsrörelsen försvårades visserligen härigenom, men utfann snart nya vägar för rörelsens fortsatta bedrifvande. Det förefanns nämligen inom de ifrågavarande östpreussiska provinserna ett betydande antal små osjälfständiga polska jordbrukslägenheter, och genom s. k. adjacent- eller tilläggsförsäljningar till dylika polska lägenhetsinnehafvare, jämte utnyttjande af hvarje om än så torftigt bostadshus såsom mangårdsbyggnad för en nyutlagd lägenhet, hafva de polska kolonisationsföretagen i fortsättningen lyckats uppnå rent af förvånansvärda resultat.

Så köpte t. ex. en polsk kolonisationsbank år 1907 ett tyskt gods för 1,200,000 mark, delade upp det i 115 smålotter och 3 större gårdar, hvarförutom afyttrades cirka 250 hektar till närboende storbönder — och inhöstade en vinst af inemot 100,000 mark på företaget. Detta trots att banken själf endast förfogade öfver ett inbetaldt förlagskapital af 17,500 mark jämte 62,500 mark i ansvarsförbindelser och en reservfond af 12,500 mark.

Skiftandet af bondgårdar såväl som större jordegendomar sker emellertid härvid med uppnåendet af största möjliga förtjänst som närmaste ögonsikte, utan hänsyn alltså till ekonomiska eller jordkulturella synpunkter. Först tillfredsställer man härvid närboende jordägares efter-

frågan på vissa jordlotter i och för afrundandet eller förstorandet af deras resp. jordbruk — härpå förtjänas mest —, och återstoden uppdelas allt efter antalet befintliga bostadshus i lika många nya jordbrukslägenheter. Köparne få själfva ombestyra nödiga uthusbyggnaders uppförande, liksom de i öfrigt lämnas att sköta sig själfva. Banken frågar endast efter sina fordringars punktliga likviderande; brister det härvidlag, lämnas ingen pardon.

Vid sidan af denna parcelleringsverksamhet ägna sig de polska kolonisationsinstituterna i allt större omfattning åt köp och försäljning af hela jordegendomar, dels för egen räkning, dels i kommission. Till följd af en rad af gynnsamma jordbruksår i förening med de ständigt växande besparingarna från de polska s. k. vandringsarbetarnas säsongarbeten inom jordbruk och industri har hos den sparsamma polska landtbefolkningen hopsamlats betydliga kapital, som genom deras spar-kasseföreningar göras fruktbärande inom den polsknationella rörelsens olika verksamhetsområden. Härigenom göres det möjligt för talrika polackar att själfva förvärfva ett fullt själfständigt jordbruk, och härigenom få äfven de polska bankinstituterna rörelsemedel för såväl ofvan omnämnda slag af verksamhet som ock för en omfattande utlåningsrörelse mot säkerhet af inteckningar företrädesvis i tyska jordbruksfastigheter.

Af dylika polska bankinstitut verkade under år 1910 inalles 29, hvaraf	
i provinsen Posen.....	20
» » Västpreussen.....	7
» » Schlesien	1
» » Brandenburg	1

Tillsammans räknas dessa 29 bank- och koloniseringsinstitut 4,122 delägare med ett inbetaldt aktiekapital af 5,832,000 mark och en ansvarighetssumma af 5,429,000 mark. Sammanlagda årsvinsten uppgick år 1910 till 607,500 mark, motsvarande alltså något öfver 10 proc. af det inbetalda aktiekapitalet. De samlade reserverna uppgingo samtidigt till 2,885,555 mark och mottagna depositioner till 16,637,000 mark.

Bakom dessa bank- och kolonisationsinstitut står nu, såsom redan antydts, hela den polsknationella befolkningen, härvid särskildt företrädd af sin vidtomfattande organisation af kooperativa föreningar. Vid en kongress, som i september månad år 1910 afhölls af »De polska förvärfvs- och ekonomiföreningarnas förbund», fattades bl. a. en sympati-resolution för den polsknationella kolonisationsrörelsen af följande lydelse:

»Kongressen betonar åter igen, att den anser landtbankernas bestånd för obetingadt nödvändigt. Dessa behöfvas främst för att leda jordegendoms-handeln på rätt sätt och vidare för att skydda köpare och

säljare för utplundring, ärligt förmedla köp och försäljningar samt reglera de mindre jordägarnas hypoteksförhållanden. Hela befolkningen måste därför bemöda sig om att *inom hvarje krets en landtbank* må grundas för att inom sitt distrikt arbeta enligt dessa grundsatser.»

I anslutning härtill sammanträdde i oktober 1910 representanter för de olika parcelleringsbankerna för att utbyta erfarenheter och öfverenskomma om samarbete i vissa afseenden. Bl. a. beslöts vid detta möte att *undvika all publicering* rörande förvärfvade, sålda och parcellerade jordegendomar för att icke i onödan lämna stoff till nya anti-polska lagstiftningsåtgärder.

Som ledare af denna polsknationella folkrörelse fungera mångestädes *prästerna*, hvilka här så godt som uteslutande tillhöra den katolska kyrkan. Som en intressant illustration härtill kan omnämnas ett påfligt dekret af 24 februari 1911, hvarigenom för vissa områden inom provinsen Posen ett par års dispens medgifvits de katolska andlige därinom från efterkommandet af ett tidigare dekret med förbud för katolska andlige att vara ledare af förvärfvsbolag. Skulle denna dispens därefter icke förnyas, spelar detta gifvetvis ingen som helst roll: det aktiva intresse, som det polsksinade prästerskapet hittills lagt i dagen, borgar för att ingen liten etikettsfråga kommer att hindra dem från att i fortsättningen verka som en ledande och pådrifvande kraft i en strid, som de anse hög och helig.

Andra delen.

Den privata rättegårdskolonisationen i Preussen 1892—1911.

1. Den privata rättegårdskolonisationens genom lagstiftningen gifna grundgestaltning.

Medan den i det föregående skildrade statliga kolonisationen, såsom upprepade gånger framhållits, är af öfvervägande nationalpolitisk innebörd och i denna sin egenskap är lokalt begränsad till de båda gammalpolska provinserna Västpreussen och Posen, så är den på grundvalen af 1890 och 1891 års rättegårdslagar hvilande *privata rättegårdskolonisationen i Preussen* af uteslutande nationalekonomisk karaktär och som sådan lagligt tillåten och fri inom hela den preussiska monarkien. Redan häraf kan man sluta sig till, att väsentliga olikheter måste förefinnas mellan denna senare privata och den tidigare behandlade statliga kolonisationen, och detta såväl i fråga om ledning och organisation som i finansieringshänseende.

För att kunna åskådliggöra de väsentliga dragen i denna skillnad mellan tvenne stora och betydelsefulla kolonisationsverk är det emellertid nödvändigt att först taga någon kännedom om den genom lagstiftningen gifna grund, hvarpå den privata rättegårdskolonisationen i Preussen hvilar.

Den formella grundvalen härför skapades genom *rättegårdslagen af den 27 juni 1890*, som förklarade den genom 1886 års lag införda rättegårdsformen såsom tillåten äfven privata personer emellan (se Bergholm sid. 159/60).

Med utfärdandet af denna 1890 års lag påbörjades försöket att icke blott skapa bofasta landtarbetare utan äfven föröka det medelstora och mindre bondeståndet och därmed skapa det oumbärliga mellanstadiet mellan storbesittningen och de egendomslösa landtarbetarnes klass. Genom blotta införandet af den nya rättsformen *räntegården* var emellertid denna uppgift ingalunda löst; fastmer måste statens hjälp tillkomma för att underlätta eller möjliggöra för privata personer upprättandet af räntegårdar.

Denna väg beträddes nu med *lagen af den 7 juli 1891 angående befordrandet af räntegårdars upprättande*, hvilken lag dels *öppnade statskrediten* för räntegårdskolonisationen och dels ställde de gamla preussiska skiftesmyndigheterna, de s. k. *generalkommissionerna*, till dess tjänst.

Härom stadgar denna lag i sin första paragraf följande: »De på räntegårdar af medelstorlek eller mindre omfång hvilande räntorna kunna på ansökan af vederbörande intressenter genom räntebankens förmedling aflösas, för så vidt deras aflöslighet icke är beroende af båda parternas samtycke.» Räntetagaren erhåller härvid i godtgörelse antingen 27 gånger räntans belopp i 3.5 proc. obligationer eller $23\frac{2}{3}$ gånger räntans belopp i 4 proc. obligationer efter deras nominella värde, eller, försåvidt likvid icke kan ske i obligationer, i kontanter. Från räntegårdsägarens sida förräntas och amorteras det från räntebankens sida ouppsägbara räntebankslånet genom en annuitet af 4, resp. 4.5 proc., hvarvid lånet blir slutbetaldt efter 60.5 resp. 56.5 år.

Staten försträcker sålunda köpeskillingen för de nygrundade räntegårdarna i statsobligationer, som genast kunna omsättas i penningar, och blir å sin sida fordringsägare hos kolonisten. Räntebankerna äro nämligen statsinstitutioner, upprättade genom en lag af år 1853 för att genom penning- eller räntegodtgörelser ersätta den dittills genom jordafträdelser verkställda aflösningen af bondebesittningens ännu oreglerade förpliktelser till storgodsägarna. Denna deras ursprungliga verksamhetsuppgift var vid 1890-talets början väsentligen fullföljd, hvarför räntebankerna då voro oförhindrade att ställas helt till räntegårdskolonisationens tjänst.

Räntebankernas uppgift var nu icke endast att förmedla köpeskillingslån utan äfven att bevilja kolonisterna *lån i och för det första upprättandet af deras gårdar*. I § 2 af här ifrågavarande 1891 års lag stadgas härom:

»För uppförande af nödiga boningshus och ekonomibyggnader vid första inrättandet af en räntegård af i § 1 omnämnda beskaffenhet kan räntebanken bevilja räntegårdsägaren lån i $3\frac{1}{2}$ proc. eller 4 proc.

obligationer efter deras nominella värde eller, om detta icke kan ske, i kontanter.

Lånen förräntas och amorteras genom betalandet af en räntebankränta på samma sätt som ofvan i § 1 beskrifvits.

Lånen äro från räntebankens sida ouppsägbara. Räntebanken är dock berättigad att genast återfordra lånet eller hvad däråf återstår oguldet, om låntagaren icke efterkommer sin skyldighet att hålla byggnaderna i ordentligt skick samt försäkra dem mot eldfara, eller om han råkar i konkurs eller genom utmätning måste tvingas att betala restande räntebankräntor.»

Den af staten till räntegårdskolonisationens förfogande ställda krediten är till sitt totalbelopp obegränsad. I det enskilda fallet afpassas krediten med hänsyn till den nödvändiga säkerheten för ränteskyldighetens fullgörande, hvarom i § 7 närmare stadgas följande:

»Säkerheten kan anses vara för handen, då räntebankräntans 25-faldiga belopp kommer att ligga inom den vid senaste grundskatteuppskattning taxerade nettoafkastningens 30-faldiga belopp, ökad med byggnadernas halfva brandförsäkringsvärde, fastställt enligt räntebanklagen den 2 mars 1850 § 19, eller inom de första tre fjärdedelarna af lägenhetens vid allmän eller särskild taxering uppskattade värde.»

Af icke mindre betydelse än dessa statskreditsbestämmelser är lagens medgifvande, att »upprättande af räntegård kan på ansökan af part ske genom *generalkommissionens förmedling*». Där så sker, leder denna myndighet samtliga förhandlingar ända till räntegårdsföretagets fullständiga genomförande.

Dessa *generalkommissioner* upprättades genom en lag af år 1811 för genomförande af samma års edikt om reglering af förhållandet mellan godsägare och deras underlydande bönder, och erhöll hvarje provins för sin räkning en dylik kommission. Då nämnda regleringsverksamhet så småningom var genomförd, blef skiftesverksamheten hufvudföremålet för generalkommissionernas arbete, tills förmedlingen af räntegårdars grundande och räntebankslåns beviljande, eller med andra ord hela den nya räntegårdskolonisationen, anförtroddes åt dem.

Inalles existera 9 dylika generalkommissioner, af hvilka de förnämsta äro:
 generalkommissionen i Frankfurt a. O. för prov. Brandenburg och Pommern,
 » i Bromberg för prov. Västpreussen och Posen,
 » i Königsberg för prov. Ostpreussen.

De öfriga sex generalkommissionerna äro förlagda till Breslau, Merseburg, Hannover, Münster, Kassel och Düsseldorf.

Medan för den statliga kolonisationens räkning skapats ett helt nytt ämbetsverk, kolonisationskommissionen, som för fullgörandet af sin nationalpolitiska uppgift utrustats med utomordentliga penningresurser och vidtgående maktbefogenhet, så har den privata räntegårdskolonisationens förmedling alltså anförtrotts åt en förutbestående myndighet, karakteriserad i främsta rummet genom sin decentralisation och vidare genom fullständig brist på finansiella resurser.

Medan kolonisationskommissionen, såsom i det föregående skildrats, själf uppköper erforderlig kolonisationsjord och själf genomför koloniseringen af sin sålunda förvärfvade jord, så kunna *generalkommissionerna* alltså, på grund af sin ställning såsom blott *förmedlande myndighet* och sin brist på penningmedel därjämte, hvarken uppträda såsom köpare på jordegendomsmarknaden eller själfva verkställa koloniseringen af de för privat räntegårdsbildning upplåtta jordegendomarna. *Kolonisatorns roll innehafves här i stället af säljaren* eller jordupplåtaren, som har att ombestyrja såväl parcelleringen af den för kolonisation upplåtta arealen som den därefter följande afyttringen af de nybildade kolonistlägenheterna. För *säljaren* är ju i regeln en skyndsamt kontant betalning synnerligen önskvärd och behöflig — och detta presteras af kolonisationskommissionen — men vid den privata räntegårdskolonisationen är saken icke fullt så bekvämt och enkelt ordnad. Här erhåller nämligen säljaren sin betalning, förutom genom köparnes mestadels obetydliga kontantbetalningar, i 3 ½ proc. statsobligationer — hvilka dock sedan lång tid tillbaka befinna sig i lågt kursvärde — samt för öfrigt i så kallade restprivaträntor, som antingen äro helt och hållet eller ock på längre tid ouppsägbara. Genomförandet af hela koloniseringen sker, med ett ord sagdt, på säljarens egen kostnad och risk, och först vid förfarandets slut kan han i regeln beräkna, huruvida han skördat vinst eller förlust på företaget.

Äfven *köparne*, eller med andra ord kolonisterna, beredas af kolonisationskommissionen afsevärda fördelar, som hos generalkommissionerna icke kunna stå dem till buds. Sålunda kan nämnas:

1) *Friår*, hvaraf kolonisationskommissionen beviljar sina provinsfrämmande kolonister icke mindre än *tre* — vid öfvertagande af redan färdiga byggnader dock högst *två* —, medan hos generalkommissionerna räntebefrielse kan erhållas endast för första året, hvarvid denna årsränta dock tillägges den ursprungliga ränteskulden och alltså egentligen är blott uppskjuten men icke efterskänkt.

2) *Kostnaderna för reglerandet af kyrko-, kommun- och skolförhållanden, gemensamma anläggningar o. s. v.* bekostas hos kolonisationskommis-

sionen af staten; i de genom generalkommissionernas förmedling grundade kolonierna måste kolonisterna själfva bära dessa kostnader, hvilka därvid uppbringas genom s. k. kolonisationstillägg.

3) *Räntan* belöper sig hos kolonisationskommissionen till 3 proc. och är icke förbunden med någon amorteringskvot, medan den hos generalkommissionerna uppgår till 3.5 proc. + $\frac{1}{2}$ proc. årlig amortering, så att räntebankslånet är slutbetaldt efter 60 $\frac{1}{2}$ år.

I förra fallet är det alltså ett rent räntegårdssystem med förblifvande fast räntebetaling, medan man i senare fallet gått öfver till ett amorteringslånesystem med synnerligen utsträckt amorteringstid.

Men räntegårdslagarnas och det genom dem framförda räntegårdsinstitutets ändamål var icke endast att i möjligaste grad underlätta jordförvärfvet för mindre bemedlade kolonister, utan äfven att ur såväl statsintressets som det allmänna ekonomiska intressets synpunkt skapa *en garanti för de nya räntegårdslägenheternas varaktigt uppehållna ekonomiska själfständighet*. Det för denna rättsform karakteristiska ligger öfver hufvud däri, förutom naturligtvis att den möjliggör köp af egendom mot åtagandet af en fast årlig räntebetalingsskyldighet, att den tillåter de intresserade parterna att genom fri öfverenskommelse i köpekontraktet pålägga räntegårdsförvärfvaren *vissa förfoganderättsinskränningar*, såsom att egendomens styckning eller afsöndrande af vissa delar af densamma göres beroende af räntetagarens tillstånd och att räntans aflöslighet göres beroende af båda parternas samtycke.

I fråga om *räntans aflöslighet* gäller nu vid den statliga kolonisationen, att en tiondedel af räntan kontraktse enligt är för all framtid ouppsägbar eller i hvarje fall för sin aflösning beroende af kolonisationskommissionens särskilda medgifvande, medan generalkommissionernas kolonister äro berättigade att efter tio års förlopp aflösa hela räntebankräntan. Dessförinnan kan dylik aflösning ske endast med vederbörande generalkommissions tillstånd, hvarförutom enligt § 4 af 1891 års lag gäller, att, så länge en räntebankränta ännu hvilar på räntegården, generalkommissionens samtycke erfordras för upphäfvandet af räntegårdens ekonomiska själfständighet, styckning af räntegården och afsöndring från densamma.

Några garantier för räntegårdens bestånd, sedan den eventuellt blifvit i laga ordning slutbetald, innehållas däremot icke i de ofvannämnda räntegårdslagarna af åren 1890 och 1891. Denna synnerligen betydelsefulla garanti skapades emellertid genom närmast följande koloni-

sationslag: 1896 års lag om privilegierad arfsrätt vid ränte- och kolonisationsgårdar ¹⁾).

Enligt denna lag ställdes alla räntegårdar under en särskild s. k. privilegierad arfsrätt (Anerbenrecht), innebärande, att räntegård — här benämnd arfsgård — vid arfsskifte icke får delas mellan flera arfvingar, utan i odeladt skick skall öfvertagas af en arfvinge, den s. k. hufvudarfvingen (Anerbe), d. v. s. den arfvinge, som arflåtaren därtill utvalt, eller i annat fall den enligt gällande lag närmast arfsberättigade. Men denna lag tager icke endast i sikte den fara, som genom arfsskifte kan hota räntegårdens existens, utan inbegriper äfven hvarje akt af afyttring genom rättshandling i lefvande lifvet. »Ägaren till en arfsgård kan utan generalkommissionens tillstånd hvarken genom rättshandling i lefvande lifvet eller för dödsfalls skull stycka arfsgården eller från densamma något afsöndra», heter det härom i denna lags § 3, som i sin fortsättning innehåller följande äfvenledes viktiga bestämmelse: »Om ägaren genom rättshandling i lefvande lifvet afyttrar gården i dess helhet till annan person än afkomling, syskon, syskons afkomling eller hustru, erfordras härtill generalkommissionens medgifvande. Detta medgifvande förvägras endast, så framt föreliggande fakta gifva stöd för det antagandet, att arfsgårdens ekonomiska själfständighet kommer att upphävas genom sammanslagning med en större egendom.»

2. Mellankreditslagen af år 1900.

Trots de lättnader, som 1891 års lag om åtgärder för att befordra räntegårdars upprättande, enligt hvad i det föregående visats, innebar, var grundandet af räntegårdar icke desto mindre förenadt med vissa finansiella svårigheter. Förutom för erforderliga nya gårdsbyggnaders uppförande erfordrades nämligen såväl för själfva jordförvärfvet som för aflösandet af det inköpta kolonisationsgodsets intecknade skulder och onera betydliga penningmedel, hvilka emellertid i regeln icke voro disponibla vid den tidpunkt, då de bäst behöfdes. De af staten genom räntebanken försträckta obligationerna, med hvilka dessa utgifter egentligen skulle bestridas, kunde nämligen först senare ställas till förfogande. Dessa svårigheter föranledde utfärdandet af *mellankreditslagen* af den 12 juli 1900, hvilken i sin § 1 stadgade följande:

¹⁾ Se Bergholm, sid. 165—169.

»Försåvidt generalkommissionens förmedling för upprättandet af rättegårdar inträder, kan för aflösning af de skulder och onera, som häfta vid den för skiftning eller afsöndring afsedda fastigheten, och för rättegårdarnas första utrustning med nödiga bonings- och ekonomihus, erforderlig kredit (mellankredit) beviljas ur räntebankernas förhandenvarande reservfond.

För detta ändamål må ett belopp af intill 10 miljoner mark lånas ur denna fond.»

I fråga om denna kredit, som förmedlas af preussiska statsbanken (die Seehandlung), märkes särskildt, att den icke får tagas i anspråk, förrän skiftningen och parcellafyttringen framskridit så långt, att det med säkerhet kan antagas, att hela egendomen kommer att skiftas. Det tillåtna lånemaximum beror af de värdeobjekt, som lämnas såsom borgen. Dessa kunna utgöras af de som godtgörelse för köperäntorna eller som byggnadslån af generalkommissionen i utsikt ställda obligationerna, af den till bankens förfogande säkerställda delen af rättegårdsförvärfvarnes kontanta inbetalningar eller andra dylika säkerheter. Obligationerna få icke belånas utöfver 90 proc. af deras kursvärde. Lånen löpa med 3½ proc. ränta. Så snart obligationerna af räntebanken utlämnats, har die Seehandlung rätt att återfordra motsvarande lån.

För sitt ofvan angifna ändamål, nämligen aflösning af kolonisationsgodsens skulder och onera, har denna lag kommit till synnerligen flitig användning, så att den för ändamålet anvisade kreditsumman af 10 miljoner mark visat sig i längden otillräcklig. Genom en lag af den 20 juli 1910 ökades därför mellankreditsfonden till 15 miljoner mark.

Genom 1900 års lag hade emellertid mellankrediten fått ett alltför snävt tillmätt användningsområde för att kunna blifva af den betydelse för rättegårdskolonisationen, som man önskat och hoppats, och som varit af behovet påkalladt. För *jordförvärfvsändamål* kunde den nämligen icke alls få komma ifråga, och det var dock här, som den bäst behöfts och kunnat göra den verksammaste insatsen.

Då därför fr. o. m. år 1905 den preussiska statsbudgeten upptog ett årligt anslag af två miljoner mark »för befordrande af den inre kolonisationen i provinserna Ostpreussen och Pommern», blef en afsevärd del af denna »öfverkredit» utnyttjad som *mellankredit för inköpsändamål*, i hvilken form den hufvudsakligen togs i anspråk af de inom de ifrågasvarande provinserna verksamma allmännyttiga kolonisationsbolagen.

Behovet af en på dylikt sätt kompletterad mellankredit förefanns emellertid icke endast inom provinserna Ostpreussen och Pommern utan

äfvén inom de öfriga kolonisationsprovinserna i Preussen. Samtidigt som frågan om mellankreditfondens ökning blef aktuell, upptog och framförde man därför med styrka krafvet på en utvidgning af dess användning, så att den äfvén skulle kunna tagas i anspråk för jordförvärfssändamål. Man lyckades också vinna statsmakternas bifall härtill, och den nyssnämnda ändringslagen af den 20 juli 1910 erhöi därför följande förenklade affattning:

»Försåvidt generalkommissionens förmedling inträder i och för upprättandet af räntegårdar, kan erforderlig mellankredit beviljas ur räntebankernas förhandenvarande reservfond.

För detta ändamål må ett belopp af intill 15 miljoner mark lånas ur denna fond.»

3. Räntegården ställd i arbetarekolonisationens tjänst.

Räntegårdslagarna af åren 1890 och 1891 afsågo båda att befordra skapandet af medelstora eller mindre *jordbrukslägenheter* eller med andra ord att framföra en *bondekolonisation*. I januari 1907 utgick emellertid från preussiska jordbruksministern en förordning, som i afsikt att befordra egnahemsrörelsen särskildt bland *industriarbetare*, förklarade det med 1891 års lag förenligt att stadfästa, »att tills vidare räntegårdar få bildas intill en minimistorlek af 12.50 *ar*».

Bland de grundsatser eller villkor, som härvid uppställdes till efterföljd, må särskildt nämnas:

1) befintligheten på platsen af tillräckliga och varaktiga arbetstillfällen helst inom flera industrigrenar;

2) såväl räntegårdsutgifvare som förvärfvare böra vara intresserade i arbetarerräntegården, den förre genom ett på minst 10 år bundet resthypotek i räntegården och den senare genom en till åtminstone $\frac{1}{10}$ af köpepriset uppgående kontantinbetalning vid räntegårdsförvärfvet;

3) räntegårdsutgifvaren skall vara ett kommunalförbund ¹⁾, ett bolag, en allmännyttig förening eller undantagsvis en arbetsgifvare;

4) återköpsrätt förbehålles räntegårdsutgifvaren för utöfvande i händelse af brott från räntegårdsägarens sida mot honom åliggande

¹⁾ I Preussen ingå primärkommunerna uti en högre kommunal enhet, den s. k. *kretsen* (Kreis), som till karaktären väl närmast motsvarar vårt svenska härad. För vissa gemensamma ändamål sammansluta sig nu inom hvarje krets de olika kommunernas myndigheter till s. k. *kreiskommunalförbund* (Kreiskommunalverbund).

skyldigheter. Återköpspriset får i intet fall uppgå till mer än 90 proc. af räntegårdens dåvarande saluvärde.

För ytterligare befordrande särskildt af *landtarbetarekolonisering* förmedelst räntegårdsbildning uppställde jordbruksministern i augusti 1909 vissa »Grundsatser för *beviljande af statsbidrag* vid räntegårdskolonisering af landtarbetare».

I mom. 8 af dessa grundsatser stadgas, att för hvarje i behörig ordning utförd kolonisering af en landtarbetare erhåller vederbörande krets eller kretsbolag ett bidrag, som utgår af statsmedel. Detta statsbidrag uppgår till *800 mark för hvarje lägenhet jämte 10 mark* för hvarje påbörjad hektar kolonisationsareal.

Med »behörig ordning» menas här bland annat:

att endast kretskommunalförbund eller för landtarbetarekolonisation grundade allmännyttiga bolag härvid godkännas som kolonisatorer eller innehafvare af resthypotek i arbetarelägenheter,

att arbetarelägenhets storlek icke öfverstiger 1.5 hektar,

att kolonistens belastning på grund af lägenhetsförvärfvet — amortering dock frånräknad — icke får vara större, än att den täckes genom lägenhetens jordbruksafkastning + enligt ortsförhållanden beräknade årliga hyresvärde,

att finansiella vinstafsikter vid arbetarekoloniseringen absolut icke förefinnas, och

att arbetarelägenheterna graveras af en ständigt vidhäftande återköpsrätt, hvaraf kretsen eller staten äger att begagna sig, då lägenhetens ekonomiska fortbestånd eller fortsatta befintlighet i tysk ägo hotas.

Statsbidragen tillflyta en inom hvarje krets (kretsbolag) bildad utjämningsfond, som endast får tagas i anspråk för landtarbetarekolonisationens räkning, särskildt för täckandet af kostnaderna för skol-, kyrko- och kommunförhållandenas reglering. För täckandet af kolonisternas inbetalningar får fonden däremot icke användas. Räntorna på fonden kunna användas till de koloniernas ekonomiska förkofran.

Dessa grundsatser gälla inom provinserna Ostpreussen, Pommern, Brandenburg, Hannover och Schleswig-Holstein; för de båda sistnämnda provinserna dock med den inskränkning, att statsbidraget utgår med allenast 500 mark per lägenhet jämte 10 mark per kolonisationshektar.

I sina kommentarier till dessa grundsatser säger jordbruksministern bland annat:

»På grund af för höga omkostnader lönar det sig icke för de

stora provinsiella kolonisationsbolagen att kolonisera arbetare annat än i sammanhang med bondekolonisation, hvarvid s. k. blandad kolonisation uppstår. För det uteslutande skapandet af arbetarelägenheter lämpa sig däremot i hög grad kretskommunalförbunden, som genom sin noggranna kännedom om land och folk stå de lokala förhållandena synnerligen nära. Där af någon orsak kretsarna icke själfva kunna befatta sig med arbetarekolonisering, bör bildandet af allmännyttiga lokala kolonisationsbolag, hvilka öfvertaga denna kretsens uppgift, eftersträfvast.»

Beträffande *det praktiska utförandet* af denna sålunda statsunderstödda landtarbetarekolonisering och det *resultat*, som intill 1910 års slut hunnit åstadkommas, hänvisas till den följande skildringen dels öfver »*Ostpreussiska landbolaget*» (sid. 173) och dels öfver »*smärre lokala egnahemsföreningar*» (sid. 177).

4. Generalkommissionernas kolonisationsförfarande.

Den preussiska räntegårdskolonisationens positiva mål kan sägas bestå i skapandet af *lifskraftiga landskommuner* med besittningsenheter af blandad storlek.

Prestationsdugliga kommuner kunna endast uppnås, försåvidt:

- 1) de enskilda kolonisterna icke köpa för dyrt och i öfrigt bosättas under sådana förutsättningar, att de kunna nå en god bärning;
- 2) de offentligt-rättsliga förhållandena (kommun-, kyrko- och skolförhållanden) blifva fullständigt ordnade;
- 3) de allmäntekonomiska förhållandena och jordkulturens kraf blifva vederbörligen tillgodosedda;
- 4) en tillräcklig kommunförmögenhet i jord och, om möjligt, äfven i penningar anskaffas.

För grundandet af dylika kommuner erfordras emellertid ansevärd penningmedel: den förestående redogörelsen för den statliga kolonisationen i Preussen torde, om icke annat, hafva lämnat otvetydiga bevis just härför. Men under det kolonisationskommissionen för fyllandet af denna sin uppgift utrustats med rikliga penningresurser, så hänvisa räntegårdslagarna i fråga om grundandet af kolonier till en lag af den 25 augusti 1876, hvilken helt enkelt ålägger koloniens grundare att reglera dess skol-, kyrko- och kommunförhållanden m. m. Det var nu alltså nödvändigt att finna ett sådant förfarande, som satte generalkommissionerna i stånd att grunda prestationsdugliga kolonier och att

förskaffa sig de för detta ändamål erforderliga, icke obetydliga medlen *ur det enskilda företaget själf*.

Vid ett första påseende kan detta synas nära nog omöjligt. En mångårig praktisk verksamhet har emellertid ådagalagt, att planen är utförbar, utan att köparne därvid belastas för hårdt. »Medlen erhålla vi», säger sålunda generalkommissionen i Frankfurt på tal härom, »däriigenom att vi taga den vinst, som i regeln uppstår vid hvarje större godsparcellering, i anspråk för samtliga kolonisternas räkning och använda den till deras gagn.»

Gifvet är, att de olika generalkommissionerna till en början praktiserade skilda metoder och förfaringssätt vid sin räntegårdsförmedling. En af dessa, nämligen den ofvan citerade generalkommissionen i Frankfurt a. O., intog emellertid så småningom en i viss mån ledande ställning härutinnan, i det att den bragte räntegårdskolonisationen inom sitt verksamhetsområde till en icke blott i yttre mening utan äfven och icke minst ifråga om grundlighet och planmässighet förebildlig utvecklingsståndpunkt. Ett berättigadt erkännande för sin sålunda ådagalagda skicklighet erhöll denna generalkommission i tillämpningsinstruktionen till 1900 års lag angående beviljande af mellankredit, där nämligen användandet af generalkommissionens i Frankfurt förfaringssätt vid grundandet af räntegårdskolonier uppställdes såsom ett grundvillkor för beviljande af mellankredit. Nämda förfaringssätt, som härmed alltså erhållit karaktär af *officiellt kolonisationsförfarande* vid den privata räntegårdskolonisationen i Preussen¹⁾, innebär i allra största korthet följande:

Den till räntegårdskolonisation utbudna eller upplåtta jordegendomen göres först till föremål för en ytterst noggrann s. k. *preliminär taxering*, hvarigenom erhålles en i möjligaste grad tillförlitlig bild af egendomens allmänna saluvärde vid ifrågavarande tidpunkt. På grundvalen såväl häraf som af andra på ort och ställe inhämtade upplysningar i skilda hänseenden skrider kommissionen sedan till kolonisationsvillkorens fastställande. Dessa villkor skola innefatta allt, som kan erfordras för grundandet af en prestationsduglig koloni. De skola sålunda

- 1) fastställa egendomens i fråga *kolonisationsvärde*, hvarmed förstås det totalbelopp, som genom försäljningen af de enskilda parcellerna ovillkorligen måste uppkomma, samt bestämma huru mycket däraf som skall
 - a) tillfalla säljaren-räntegårdsutgifvaren såsom *totalgodtgörelse*, och
 - b) användas för allmänna ändamål (= *kolonisationstillskott*).

¹⁾ En detaljerad redogörelse härför lämnas hos *Bergholm*, sid. 108—113.

Vidare skola kolonisationsvillkoren innehålla en allmän *skiftesplan*, som särskildt angifver de blifvande räntegårdarnas antal och genomsnittsstorlek samt för offentliga ändamål afskilda jordområden.

För *säljaren* innebär detta förfarande den fördelen, att han på förhand vet, hvad han kan få för egendomen, och vidare att den risk eller fara för förluster, som han enligt räntegårdslagstiftningen måste bära, reduceras i möjligaste grad. *Köparen* å sin sida behöfver icke betala mera än den på honom fallande andelen af egendomens totalvärde. De i köpepriset ingående kolonisationstillskotten höja visserligen detta pris med måhända 10 å 20 proc., men största delen af denna merkostnad återbäres sedermera i form af kommunförmögenhetens afkastning samt fördelarna af fullständigt ordnade kyrko-, skol- och kommunförhållanden m. m.

Ifrågavarande kolonisationstillskott torde för öfrigt icke öfverstiga den vinst, som en privat företagare i regeln betingar sig vid en godsparcellering. Denna frigjorda företagarevinst användes här i stället till kolonisternas fromma.

5. Räntegårdskolonisationens utveckling.

Den privata räntegårdskolonisationens utveckling hittilldags framgår af nedanstående tablå öfver antalet genom generalkommissionernas förmedling grundade räntegårdar under tiden 1891—1910.

År	Antal grundade räntegårdar	År	Antal grundade räntegårdar
1891—92	392	1902	311
1893	1,490	1903	393
1894	1,902	1904	376
1895	1,237	1905	664
1896	1,167	1906	618
1897	915	1907	915
1898	720	1908	1,223
1899	651	1909	1,554
1900	322	1910	1,587
1901	422	Summa 1891—1910	16,859

Såsom synes, sköt rântegårdskolonisationen vid sin begynnelse en utomordentligt kraftig och löftesrik fart och nådde redan år 1894 ett årsresultat af 1,902 grundade rântegårdar. Därefter började emellertid rântegårdsbildningen att starkt och oafbrutet aftaga, så att den år 1902 med 311 grundade rântegårdar icke ens uppnådde sjättedelen af det nyssnämnda maximiresultatet år 1894. Efter en ansats till ökning åren 1903—05 vidtager emellertid från år 1906 *en ny blomstringstid för rântegårdskolonisationen, hvilken af allt att döma skall blifva af varaktig och framtidsbärande natur.*

Hvad var då orsaken till den efter år 1894 så plötsligt inträdande och ihållande tillbakagången i rântegårdskolonisationens omfattning?

Redan den omständigheten, att denna tillbakagång sträckte sig öfver hela linjen af rântegårdskoloniserande provinser i Preussen, gifver vid handen, att orsaken härtill icke kan vara att söka i ett eventuellt olämpligt förfaringssätt från en eller annan generalkommissions sida — ehuru väl bristande insikt och utbildning gifvetvis vållade åtskilliga missgrepp från detta håll under den första tiden —, utan att något fundamentalt fel måste föreligga, som gjorde kolonisationsapparaten ofullkomlig och ineffektiv.

På grund af det betryckta läge, hvori särskildt det stora jordbruket inom de östpreussiska provinserna vid denna tid befann sig, och hvar till kommunikationsmedlens och industrialismens storartade utveckling under närmast föregående decennier i främsta rummet bar skulden, ställde storbesittningen i de preussiska östprovinserna stora förväntningar på rântegårdskolonisationen¹⁾. Ingenting var då naturligare, än att de stora godsägarna sökte främja denna kolonisationsrörelse genom att i stor omfattning erbjuda generalkommissionerna delar af sina besittningar till rântegårdskolonisation, och häraf berodde nu rântegårdsrörelsens oerhördt kraftiga uppsving under verksamhetens tre första år.

Den förbättring i sitt läge, på hvilken storbruket hade hoppats, uppnåddes emellertid icke på denna väg. De uppgifter, inför hvilka storgodsägaren-säljaren i sin egenskap af rântegårdskolonisator ställdes, öfverstego i regeln hans krafter; utan stora förluster aflöpte det sällan, och det hände, att enstaka kolonisationsföretag i förtid måste afbrytas, emedan ägarens pekuniära ställning blef ohållbar. Men då storgodsägarna sålunda sågo sina förhoppningar gäckade och sina ansträngningar utan gagn för dem själfva, upphörde de att vidare intressera sig för rântegårdskolonisationen, hvarmed då också följde, att brist på för

¹⁾ Se Bergholm, sid. 116/119.

kolonisation lämpliga jordområden snart började inträda. För ändamålet disponibelt *kapital*, som kunde hålla stagnationen och nedgången tillbaka, förefanns icke heller, utan det var endast att resignera tills vidare.

Hvad som saknades var en egentlig kolonisateur. Då storgodsägarna dokumenterat sin oförmåga att fylla denna viktiga funktion, försökte man på sina håll att för kolonisationens tekniska genomförande anlita erfarna privata förmedlare, af hvilka några skapat sig berömda namn inom »godsslakteriets» område. Erkännas måste äfven, att genom deras förmedling icke enbart dåliga utan äfven en hel del brukbara kolonier uppstodo. Dessa förmedlares hufvudstyrka låg emellertid helt naturligt inom den egentliga försäljningsförmedlingens område, medan omsorgen om kolonisternas gynnsamma fortkomst ofta lämnade mycket öfrigt att önska.

Då sålunda icke heller dessa förmedlare visat sig vara ägnade att nöjaktigt fullgöra en kolonisors funktioner, sågo sig generalkommissionerna så småningom nödsakade att så godt som alldeles utestänga dem från räntegårdskolonisationen, hvarigenom dennas tillbakagång ytterligare påskyndades. Den förhandenvarande bristen i kolonisationsförfarandet, nämligen frånvaron af tekniska kolonisationsinstanser, blef härigenom allt mera kännbar och förde slutligen nära nog med nödvändighet, kan man säga, till grundandet af *kolonisationsbolag* af mer eller mindre allmännyttig karaktär.

Tanken att genom grundandet af ett kapitalstarkt kolonisationsföretag på en gång fylla ett förhandenvarande ekonomiskt behof och bereda sina intressenter ett godt finansiellt utbyte upptogs och förverkligades först af det på rent kapitalistisk grund år 1895 bildade aktiebolaget *Landtbanken i Berlin*.

Andra kolonisationsföretag följde snart i spåren; gemensamt för dessa senare är det kapitalistiska intressets tillbakaträdande och företagets baserande på öfvervägande *allmännyttig* grund. Som i det följande skall visas, har såväl Landtbanken som framförallt dessa allmännyttiga kolonisationsbolag inom särskildt *bondekolonisationens* eller den s. k. blandade kolonisationens område utöfvat en i hög grad gagnelig och resultatrik verksamhet.

Hvad den rena arbetarekolonisationen beträffar, så har i senare tid för dess räkning bildats en hel rad af *smärre, lokala egnahemsföreningar*, hvilkas betydelsefulla insats i det stora preussiska kolonisationsverket äfvenledes kommer att i den följande framställningen göras till föremål för behandling.

6. Aktiebolaget Landtbanken i Berlin.

Aktiebolaget Landtbanken i Berlin grundades år 1895 med ändamål, enligt stadgarna:

- a) att för egen och andras räkning förvärfva och afyttra fastigheter inom tyska riket;
- b) att på de förvärfvade jordegendomarna idka jordbruksdrift samt grunda och drifva företag af olika slag eller ock bortarrendera desamma;
- c) att på egen eller främmande besittning grunda räntegårdar;
- d) att genom annan affärsverksamhet befordra jordbrukets intressen.

Landtbankens aktiekapital utgjorde ursprungligen *5,000,000 mark*, men uppgår nu efter företagna höjningar åren 1897, 1905 och 1911 — hvarje gång med 5 miljoner mark — till *20 miljoner mark*. Bolaget har dessutom utgifvit obligationer till ett belopp af 20 miljoner mark, så att det nu alltså arbetar med ett sammanlagdt rörelsekapital af *40 miljoner mark*.

Grundad vid en tidpunkt, då — såsom i det föregående skildrats — behovet af en kapitalstark kolonisor inom den privata räntegårdsrörelsen började göra sig allmänt förnimbart, samt därtill utrustad med betydande penningmedel och en klokt beräknande affärsledning, hade Landtbanken vid sitt uppträdande på jordegdomsmarknaden de största förutsättningar för en framgångsrik och inbringande verksamhet. Det må genast konstateras, att dessa förutsättningar skickligt utnyttjats, och att Landtbankens hittillsvarande verksamhet kännetecknats af en enastående framgång såväl i yttre som inre hänseende. En god exponent för styrkan i denna affärsutveckling lämnar Landtbankens *vinstutdelning till aktieägarne*, som under 10 af de 11 första verksamhetsåren uppgick till 7 proc. och under öfriga år uppgått till 6 proc., undantagandes endast år 1910, då aktieägarne erhöilo en utdelning af 6.5 proc.

Landtbankens *kolonisationsprinciper* kunna i allra största korthet sägas vara: prisbilliga jordförvärf, kort men energisk mellantidsförvaltning, snabb afyttring af de nygrundade kolonistlägenheterna, bibehållandet af större restgods i och för befintliga godsbyggnaders och inventariers utnyttjande, i flertalet fall kolonistlägenheternas fullständiga utbyggande genom bolaget samt fordran på $\frac{1}{4}$ resp. $\frac{1}{8}$ af försäljningspriset i kontant inbetalning vid lägenheternas försäljande *med resp. utan byggnader*.

Landtbankens jordförvärf uppgår vid 1910 års slut till sammanlagdt 234,630 hektar, hvaraf faller på

provinsen Ostpreussen.....	25,923	hektar
Västpreussen.....	37,272	»
Pommern	42,993	»
Posen	35,772	»
Brandenburg	28,153	»
Schlesien	33,277	»
Schleswig-Holstein	10,370	»
Sachsen	2,989	»
Öfriga provinser i Preussen	10,799	»
<i>utom</i> Preussen.....	7,082	» (motsv. 3 proc.)
	<hr/> Summa 234,630 hektar	

Endast 3 proc. af Landtbankens jordförvärf faller alltså *utom* Preussen, hvars 6 östprovinser och egentliga kolonisationsprovinser utgjort hufvudskådeplatsen för bolagets verksamhet.

Af det nämnda jordförvärfvet — jämte i kommission öfvertagna 17,395 hektar — har Landtbanken intill 1910 års slut *afytttrat* inalles 225,001 hektar till summa 5,810 köpare. Rörande karaktären och utvecklingen af denna afyttringsverksamhet lämnar följande sammanställning öfver resultatet af *Landtbankens parcelleringsverksamhet* en öfver-skådlig bild (se siffersammanställningen å nästföljande sida).

Under de fyra första åren af sin verksamhet använde Landtbanken ungefär $\frac{1}{3}$ af sin jordbesittning för grundandet af nya själfständiga jordbrukslägenheter, hvaraf under denna tid grundades inalles 709 stycken.

Under åren 1900 t. o. m. 1902 sjönk emellertid antalet nygrundade jordbrukslägenheter till summa 220 och den inre kolonisationens andel i Landtbankens hela jordomsättning till ungefär $\frac{1}{14}$. Orsaken härtill var icke, såsom på sina håll påståtts, att Landtbanken tröttnat på kolonisationsverksamheten såsom i och för sig icke tillräckligt vinstgifvande, utan tillbakaträdandet ifråga berodde väsentligen på vederbörande kolonisationsmyndigheters mindre kloka och tillmötesgående behandlingssätt gent emot Landtbanken.

Sålunda förekom det under denna tid, att af 263 nygrundade kolonistlägenheter, som Landtbanken genom generalkommissionens förmedling ville få öfverlättna på räntebanken, endast något öfver hälften godkändes härtill. De öfriga förklarades på grund af för höga försäljningspris för icke lifskraftiga och följaktligen oberättigade

År	Själfständiga nya jordbrukslägenheter	Förstoringsköp	Själfständiga utgårdar och restgods	Summa
1896	193	39	8	240
1897	257	42	27	326
1898	147	126	23	296
1899	112	129	22	263
1900	66	34	26	126
1901	68	114	35	217
1902	86	424	35	545
1903	203	37	41	281
1904	265	143	49	457
1905	402	180	45	627
1906	214	165	36	415
1907	267	221	42	530
1908	281	97	27	405
1909	243	255	37	535
1910	250	253	44	547
Summa	3,054	2,259	497	5,810
Upptagande	41,757 har	10,040 har	173,204 har	—
Medelstorlek	13.7 har	4.4 har	349 har	—

till den fördel, som låg i räntebankens öfvertagande af desamma. Äfven i fråga om reglerandet af koloniernas offentligt-rättsliga förhållanden ställdes på Landtbanken större fordringar, än den i längden ansåg sig kunna gå i land med.

På grund häraf såg sig Landtbanken alltså föränlåten att för en tid inskränka sin verksamhet inom den inre kolonisationens område, och den torde helt och hållet hafva nedlagt denna del af sin verksamhet, om icke under loppet af år 1902 möjlighet till uppnående af samförstånd med kolonisationsmyndigheterna hade yppat sig. Denna möjlighet inträdde i och med det allmännare framträdandet och tillämpandet af det af generalkommissionen i Frankfurt a. d. O. utbildade räntegårdsförfarandet, som ju innebar ett klart och tydligt fastslående redan vid hvarje kolonisationsföretags början af de kraf, som därvid ställdes på kolonistorn, och de möjligheter, denne hade att tillgodose såväl dessa kolonisternas och det allmännas kraf som sina egna rättmätiga intressen.

Landtbanken försummade icke att på grundvalen häraf söka uppnå fullt samförstånd och träda i förnyadt samarbete med vederbörande

kolonisationsmyndigheter. Resultatet af detta samarbete framgår af följande skildring rörande *Landtbankens räntegårdskolonisation*.

I en helt nyligen (april 1912) publicerad redogörelse rörande *Landtbankens räntegårdskolonisation under årtiondet 1902—1911* lämnas härom bland annat följande uppgifter.

Landtbankens ofvannämnda inträde såsom räntegårdskolonisator på grundvalen af Frankfurter-förfarandet beledsagades af två viktiga åtgöranden, nämligen *dels* upprättande af *afdelningskontor* i Pommern, Ostpreussen, Schlesien, Västpreussen, Brandenburg och Posen, hvilkas uppgift inom de olika provinserna främst gällde Landtbankens deltagande i den inre kolonisationen, *dels godkännande af den principen*, att vid Landtbankens kolonisationsverksamhet icke längre hela försäljningsvinsten skulle tillfalla Landtbanken, utan *att banken som godtgörelse skulle erhålla en viss maximisumma*, hvars höjd på förhand bestämdes vid hvarje särskildt företag i samråd med generalkommissionen.

Landtbankens inköpspris jämte öfriga i samband med jordförvärfvet stående kostnader framgår af följande tablå, som endast omfattar i och för räntegårdsbildning förvärfvade jordegendomar.

P r o v i n s	Inköpt jordegend- om, hektar	I n k ö p s k o s t n a d , m a r k			
		Köpepris	Kostnader för aflösning m. m.	Total kostnad	Kostnad per hektar
Pommern	20,705	14,979,246	720,236	15,699,482	711
Ostpreussen.....	6,321	4,383,620	16,247	4,399,867	693
Posen	1,230	1,213,706	30,570	1,244,276	1,000
Västpreussen	219	400,000	7,625	407,625	1,800
Schlesien	1,808	2,003,500	68,722	2,072,222	1,090
Brandenburg	1,008	950,000	18,803	968,803	954
Summa	31,291	23,930,072	862,203	24,792,275	760

Som här af framgår, har den hufvudsakligaste — och för öfrigt äfven resultatrikaste — delen af Landtbankens räntegårdsbildning varit förlagd till *Pommern*. Största antalet inköp ägde rum under åren 1903—1905; under de följande åren höllo sig inköpen på en lägre men eljest tämligen jämn nivå.

På ofvannämnda jordförvärf har Landtbanken nu under tiden 1902—1911 grundat *följande antal räntegårdar*:

47 restgods upptagande en totalareal af	6,137 hektar
161 räntegårdar af öfver 20 hektars storlek	5,206 »
163 » » 15—20 » »	2,748 »
483 » » 10—15 » »	5,860 »
273 » under 10 » »	1,906 »
376 handtverkare- och arbetarelägenheter	609 »

Summa 1,503 nygrundade lägenheter upptagande en areal af 22,466 hektar,

af hvilka dock endast summa 1,400 grundats som räntegårdar i egentlig mening.

Af intresse är nu att se, huru *de på grund af generalkommissionernas taxeringar fastställda prisen* gestalta sig vid dessa räntegårdar:

Provins	Räntegårdarnas			Af priset kommer, i mark, på			
	antal	totala storlek, har	pris, mark	j o r d		byggnader	inventarier
				inalles	per hektar		
Pommern	875	15,606	20,932,260	14,475,612	928	6,361,074	95,574
Ostpreussen	202	3,260	2,721,519	2,460,817	755	217,455	43,247
Posen	215	636	2,054,814	1,133,241	1,750	921,573	—
Västpreussen.....	7	204	387,433	352,433	1,730	35,000	—
Schlesien	86	1,505	2,222,895	1,897,951	1,261	311,944	13,000
Brandenburg	15	213	306,355	223,484	1,050	82,871	—
Summa	1,400	21,424	28,625,276	20,543,538	959	7,929,917	151,821

Såsom af sista kolumnen i ofvanstående siffersammanställning framgår, medköpas vid räntegårdsförvärfvet endast sällan och i obetydlig omfattning *inventarier*. Äfven vid köpeprisen för *byggnader* är att märka, att de angifna beloppen ingalunda inrymma hvarje räntegårds hela byggnadsbehof. I många fall, särskildt i Ostpreussen, bygga kolonisterna själfva utan hjälp eller förskott från räntegårdsutgifvaren. Öfvertagandet för billigt pris af befintliga godsbyggnader, som, där så ske kan, äger rum, utöfvar äfven ett visst inflytande på ifrågavarande kostnadsuppgifter. Särskildt tillförlitliga i fråga om byggnadskostnaderna äro emellertid uppgifterna för provinsen Pommern, emedan själfbygge från

kolonisternas sida här mycket sällan förekommer och räntegårdsutgifvarens kostnader för de för köparens räkning uppförda nya byggnaderna därför öfverallt ingår i köpepriset. Den genomsnittliga byggnadskostnaden uppgår här till 408 mark per hektar.

I fråga om *jordpriset* må särskildt läggas märke till de karakteristiskt höga priserna i de statliga kolonisationsprovinserna Västpreussen och Posen.

Angående det sätt, hvarpå vid de af Landtbanken grundade räntegårdarnas afyttring den öfverenskomna *köpeskillingen gäldats*, lämnar nedanstående sammanställning en öfverskådlig bild.

Provins	Räntegårdarnas totalpris mark	Däraf kontant inbetaldt		Genom räntebanken utgått i obligationer		I restränte- (resp. hypotek-) kapital	
		inalles mark	i %	inalles mark	i %	inalles mark	i %
Pommern.....	20,932,260	3,633,284	17.3	16,541,323	79.0	757,653	3.7
Ostpreussen	2,721,519	375,329	14.0	1,789,911	66.0	556,279	20.0
Posen	2,054,814	357,103	17.3	1,469,356	71.5	228,355	11.2
Västpreussen	387,433	77,800	20.0	228,077	59.0	81,556	21.0
Schlesien.....	2,222,895	467,467	21.0	1,505,464	68.0	249,964	11.0
Brandenburg	306,355	75,110	25.0	227,570	74.0	3,675	1.0
Summa	28,625,276	4,986,093	17.0	21,761,701	76.0	1,877,482	7.0

Som häraf framgår, uppvisa de i enlighet med Frankfurterförfarandet från början till slut genomförda räntegårdsbildningarna i provinserna Pommern och Brandenburg — hvilka provinser som bekant sortera under generalkommissionen i Frankfurt a. d. O. — de gynnsammaste belåningsförhållandena, hvilket väl må sägas innebära såväl ett ampelt vitsord åt detta systems företräden som ett bevis på det *förtroende, hvarmed räntegårdarnas prestationsduglighet här omfattas.*

I fråga om *kolonisternas ränteförpliktelse* meddelas i den här refererade tioårsstatistiken, att dessa fullgöras i *mönstergill ordning.*

För de offentligt-rättsliga förhållandenas reglerande vid dessa räntegårdsbildningar hafva följande dispositioner vidtagits:

för landdonationer till kommun, kyrka och skola samt för vägar och diken har anvisats en areal af 1,325 hektar, motsvarande ett värde af 1,053,229 mark. De kontanta utläggerna för förstnämnda ändamål uppgå samtidigt till 596,508 mark. Härtill komma ytterliga kontanta utlägg

för nybyggnader och brunnar	6,292,971	mark
» väg- och dikesanläggningar	336,893	»
» ängs- och åkermeliorationer	450,283	»
» landtmäterikostnader	132,600	»
» förfarande och öfriga kostnader	180,333	»
» mellantidsförvaltning, räntor, skatter..	2,065,534	»
» välfärdsåtgärder	329,104	»

Som synes är det högst betydliga kostnadsutlägg, som härvid komma ifråga, och som det gäller att vid kolonisationsplanens uppgörande noga förutberäkna, då de nämligen vid den följande rantegårdsafyttringen gifvetvis måste vara inberäknade i de af generalkommissionen sanktionerade försäljningsprisen.

I nära samband härmed stå *kursförlusterna vid statsobligationernas realiserande*, hvilka icke utan skäl hafva betecknats som »en lidandes-historia» inom rantegårdsförfarandet.¹⁾

Under de första åren af Landtbankens rantegårdsbildning höll sig obligationskursen någorlunda uppe, hvilket gjorde, att man vid inledandet af de många rantegårdsföretagen under åren 1903—1905 endast räknade med en obetydlig kursförlust. Helt oförmodadt inträffade emellertid fallande kurs på ifrågavarande statsobligationer, hvilket föranledde afsevärda förluster för Landtbanken vid de ofvannämnda företagens finansiella genomförande. Af vid Landtbankens rantegårdsbildningar uppkomna obligationer uppgående till ett nominellt totalvärde af 18,000,000 mark har vid deras kontanta försäljning uppstått en förlust af 1,244,000 mark eller i det närmaste 7 proc. af nominella värdet. *Häraf har 353,000 mark eller mer än fjärdedelen måst bäras af Landtbanken såsom rantegårdsutgifvare*, enär endast 891,000 marks förlust blifvit förutberäknad och följaktligen kunnat bestridas ur den s. k. rantegårdsmassans medel.

Genom dylika missöden har det understundom inträffat, att Landtbanken icke blott gått miste om sitt af generalkommissionen förutberäknade kolonisationsarfvode utan äfven gjort ren förlust på affären. Vid de 32 rantegårdsbildningar, som Landtbanken hittills genomfört i Pommern, skulle sålunda i rundt tal 874,000 mark hafva uppkommit

¹⁾ Under de senaste 20 åren har kursen på 3.5 proc. obligationerna i Preussen gått ned från 102 proc. till lägst 89.75 proc. Det beroendeförhållande, hvori rantegårdskolonisationen härigenom kommit till fondmarknaden, är af synnerligen beklaglig och för verksamheten hämmande natur. Frågan rörande undanrödjandet af denna olägenhet är emellertid för närvarande föremål för en liflig diskussion inom sakkunniga kretsar, och det är därför att hoppas, att den preussiska regeringen snart skall sörja för införandet af en bättre ordning härutinnan.

i kolonisationsarfvode, medan i verkligheten endast 576,600 mark ingingo. Af dessa 576,600 mark afgå emellertid dels 131,000 mark i kommissionskostnader och dels förlust till följd af förlorade förskott m. m. 223,800 mark, hvarefter återstår ett nettoarfvode af i rundt tal 222,000 mark såsom vinstresultat af ett tioårigt arbete för 32 olika pommerska räntegårdsföretag.

Vid den första början af sin räntegårdsverksamhet gjorde Landtbanken på tio räntegårdsbildningar en förlust af icke mindre än 537,000 mark. Vid den öfriga stora massan, nämligen 46 räntegårdsföretag, uppnåddes i det stora hela en tillfredsställande vinst, efter afdrag af en del smärre förluster inalles uppgående till 755,000 mark.

Den nämnda stora förlusten berodde väsentligen på, att Landtbanken här så godt som uteslutande arbetade för nationalpolitiska ändamål, d. v. s. för tyskdömetts uppehållande och stärkande. Landtbanken hämtade häraf den lärdomen, som den sedan med bästa resultat tillämpat, att *trots alla allmännyttiga ändamål endast affärsmässiga hänsyn och synpunkter böra göra sig gällande vid inledandet och genomförandet af räntegårdsbildningar, när eljest hela genomförandet af den inre kolonisationens uppgift råkar i fara.*

7. Kolonisationsbolag af allmännyttig karaktär.

Det första försöket att på *allmännyttig* grund under general-kommissionernas medverkan befordra den inre kolonisationen i Preussen företogs af det år 1898 grundade **Tyska kolonisationsbolaget** i Berlin. Utrustadt med allt för obetydligt förlagskapital, blott 20,000 mark, kunde bolaget emellertid trots skicklig ledning icke nå den verksamhetsomfattning, som ämnadt varit, och måste redan efter ett par års förlopp nedlägga sin verksamhet.

De koloniseringar bolaget under tiden hunnit genomföra, utmärka sig för ett för dåvarande räntegårdsbildningsförhållanden ovanligt raskt, på samma gång som omsorgsfullt och vällyckadt utförande. Stor möda nedlades på anskaffande af dugliga kolonister, och genom rikliga anslag af såväl jord som penningar sörjdes för ordnandet af koloniernas skol-, kyrko- och kommunala förhållanden m. m. på så grundligt sätt, att dessa kolonier med sina 213 nygrundade kolonistlägenheter hittills icke behöft vidkännas några skatteuttaxeringar för tillfredsställandet af sina kommunala och öfriga allmänna behof.

Pommerska kolonisationsbolaget i Stettin, som grundades i början af år 1903, kan i viss mån betraktas som en efterföljare till det upplösta Tyska kolonisationsbolaget, hvars kolonisationsförfarande och grundsatser det i hufvudsak upptagit och ytterligare utvecklat. Men hvad föregångaren saknade, nämligen förtroendefull anslutning och stöd hos storbesittarne, det var från början Pommerska kolonisationsbolagets styrka, i det dess delägare till största delen äro pommerska storgodsägare.

Af icke mindre betydelse för bolagets gynnsamma utveckling var, att preussiska staten efter den (i det föregående å sid. 152 omnämnda) s. k. tvåmiljonersfondens beviljande år 1905 dels ingick som delägare i bolaget med efter hand 165,000 mark, och dels för bolagets räntegårdsrörelse beviljade afsevärdt gynnsammare mellankreditsvillkor än enligt 1900 års lag eljest var medgifvet¹⁾.

Såsom af vidstående tablå öfver Pommerska kolonisationsbolagets räntegårdsbildning framgår, har bolaget under åren 1903—1910 koloniserat inalles 69 egendomar af 465 hektars medelstorlek, hvaraf i 16 fall koloniseringen utförts på uppdrag af kolonisationsgodsets ägare. Om någon *inköpsverksamhet* af betydenhet kan man endast tala under åren 1905 t. o. m. 1907, då tack vare statens nyssnämnda mellankomst bolaget arbetade under särskildt gynnsamma finansiella förhållanden. Den därefter följande tillbakagången i inköpsverksamheten, hvilken under år 1910 t. o. m. var helt och hållet inställd, står i samband med dels bolagets svagare köpstyrka under åren 1908 och 1909, dels och förnämligast med bolagets redan hösten 1908 under diskussion ställda och mot slutet af år 1910 slutligt genomförda *omgestaltning* i såväl finansiellt som formellt hänseende.

De af generalkommissionen vid bolagets samtliga 69 parcelleringsföretag fastställda s. k. *kolonisationstillskotten* hafva i genomsnitt uppgått till 25.3 proc. af inköpspriset på kolonisationsgodsen och uppvisa följande inre sammansättning:

reglerings- och landtmäterikostnader	2.02	proc.	af	inköpspriset
ordnandet af kyrko-, skol- och kommunförh.	4.69	»	»	»
den s. k. välfärdsfonden	1.11	»	»	»
till täckande af kursförluster	3.91	»	»	»
meliorationer, mellantidsförvaltning och följd- inrättningar	9.28	»	»	»
Pommerska kolonisationsbolagets arfvode.....	4.23	»	»	»

Summa 25.24 proc. af inköpspriset.

¹⁾ Se Bergholm, sid. 144.

Pommerska kolonisationsbolagets rättegårdsbildning 1903—1910.

År.	Antal för kolonisering öfvertagna egendommar		Sammanlagd areal hektar	Pris vid öfvertagandet mark	Af general-kommissionen förut beräknade kolonisationstillägg		Till rättegårdsbildning använd areal hektar	Antal nygrundade rättegårdar					Rättegårdarnas medelstorlek hektar	
	genom köp	i kommission			inom storleksklassen					Summa				
					0—2.5 har	2.5—5 har		5—10 har	10—25 har		öfver 25 har			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1903	2	7	3,818	2,992,404	682,200	22.8	2,410	34	6	38	92	13	183	13.2
1904	5	2	2,530	1,825,792	410,244	22.5	1,601	7	1	15	57	11	91	17.6
1905	10	2	5,490	3,672,472	837,100	22.8	4,546	25	11	29	154	27	246	18.5
1906	12	—	4,683	3,326,999	911,565	27.4	4,174	15	7	26	120	44	212	19.7
1907	15	1	6,099	5,261,068	1,410,466	26.8	5,006	35	21	68	149	32	305	16.4
1908	5	2	5,475	4,440,720	1,005,002	22.6	2,297	10	2	32	69	11	124	18.5
1909	4	2	3,993	4,102,211	1,220,145	29.7	2,079	16	9	29	53	10	117	17.8
1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1903—1910	53	16	32,088	25,621,666	6,476,722	25.3	22,113	142	57	237	694	148	1,278	17.3

Dessa kolonisationstillägg kunna synas dryga för kolonisterna att bära, men med hänsyn till den omsorg och frikostighet, hvarmed Pommerska kolonisationsbolaget utrustar sina kolonier och sörjer för deras framtida gynnsamma utveckling, äro de tvifvelsutan väl motiverade och väl använda.

Det åstadkomna kolonisationsresultatet uppgår, såsom af ofvanstående tabell framgår, till sammanlagdt 1,278 nygrundade rättegårdar af 17.3 hektars medelstorlek. Nära 90 proc. af kolonisterna härstamma från kolonisationsprovinsen Pommern och de öfriga hufvudsakligen från angränsande östprovinser. Ungefär $\frac{3}{4}$ af kolonisterna hade tidigare varit sysselsatta inom jordbruket; de återstående rekryterades till $\frac{2}{3}$ af landthandtverkare och $\frac{1}{3}$ af stadsbor.

Förutom rättegårdsbildning hade Pommerska kolonisationsbolaget på sitt program äfven uppförandet af goda *arbetarebostäder* på jordområden, tillhöriga bolagets delägare. För detta senare ändamål hade bolaget träffat aftal med provinsen Pommerns landsförsäkringsanstalt om förmedling af den förmånliga kredit¹⁾, som sagda anstalt ägde att bevilja för uppbyggande af landtarbetarebostäder. Vid utgången af år 1910 uppgick den af bolaget i enlighet härmed förmedlade krediten till öfver 1,500,000 mark, fördelad på 147 nyuppförda bostadshus rymmande 482 landtarbetarefamiljer.

Inom båda sina verksamhetsgrenar har Pommerska kolonisationsbolaget obestriddigen nedlagt ett synnerligen godt arbete och till be-löning rönt framgång i såväl yttre som inre mening.

Bolagets finansiella utveckling måste nämligen betecknas som mycket god. Jämte en förräntning med 5 proc. af förlagskapitalet — den högsta enligt stadgarna tillåtna — har bolaget åstadkommit rätt afsevärda reservafsättningar, vid 1910 års slut sammanlagdt uppgående till öfver 500,000 mark. Förlagskapitalet hade vid samma tidpunkt uppnått ett belopp af 725,000 mark.

För framtiden torde ofvannämnda låneförmedlingsverksamhet blifva det ursprungliga Pommerska kolonisationsbolagets hufvudsakliga verksamhetsfält. *Från och med 1911 års början har nämligen bolagets egentliga kolonisationsverksamhet öfverlåtits på det nybildade Pommerska landbolaget*, i hvilket, förutom preussiska staten, provinsen Pommern, flertalet pommerska landskretsar (Landkreise) samt die Pommersche Landes-

¹⁾ Räntan uppgick före år 1910 till endast 3 proc., därefter $3\frac{1}{2}$ proc. Härtill kom för jordägaren-låntagaren en amorteringskvot af 1 å 2 proc. jämte $\frac{1}{4}$ proc. i förmedlingsarfvide till Pommerska kolonisationsbolaget.

genossenschaftskasse, äfven Pommerska kolonisationsbolaget ingått som delägare.

Det nya bolagets rörelsekapital uppgår från 1911 års slut till 6 miljoner mark, sålunda uppbringadt:

Provinzialverband Pommern	2,000,000	mark
Pommerska kolonisationsbolaget	250,000	»
Pommersche Landesgenossenschaft	302,000	»
23 pommerska landskretsar	448,000	»
Preussiska staten	3,000,000	»
	Summa 6,000,000	mark.

Kapitalets förräntning begränsas till 5 proc., hvilket man ock på grundvalen af Pommerska kolonisationsbolagets erfarenhet med säkerhet hoppas kunna uppnå. (Under år 1911 inköpte *Pommerska landbolaget* 11 jordegendomar om inalles 5,474 hektar. Kolonisationsresultat under året = 134 räntegårdar. Dividend: 4 proc.).

Ostpreussiska landbolaget i Königsberg, på regeringens initiativ grundadt år 1905 med preussiska staten, Landtbanken i Berlin och den Ostpreussiska Centralsparkassan som stiftande delägare, blef det nästa i ordningen af de på allmännyttig grund bildade preussiska kolonisationsbolagen.

Grundadt med ett rätt betydligt rörelsekapital — 1,800,000 mark — och med såväl bepröfvad affärskicklighet som officiell och provinsieell pondus företrädd inom sin ledning, var detta bolag af allt att döma synnerligen väl rustadt för sin betydelsefulla verksamhet, som omfattade dels *räntegårdskolonisation* och dels uppehållandet af provinsens tyska bondebefolkning förmedelst *reglering* af dess ofta olidligt tryckande *jordkreditförhållanden*.

Den affärskicklighet, som i främsta rummet delägaren Landtbanken företrädde inom bolaget, var emellertid åtföljd af rätt komplicerade villkor för samverkan mellan de båda kolonisationsinstituten ¹⁾, hvartill kom, att inom vida kretsar af kolonisationsprovinsens befolkning röster började höjas emot den rent kapitalistiskt grundade Landtbankens delägarskap i ett företag af Ostpreussiska landbolagets karaktär. De underhandlingar, som på grund häraf öppnades, resulterade i

1) att Landtbanken år 1909 mot en fixerad godtgörelsesumma utlöstes ur bolaget, och

2) att bolaget genom en hel rad nya delägars tillträde och statens kraftiga ekonomiska medverkan tillfördes den ansenliga kapitalökningen

¹⁾ Se Bergholm, sid. 149.

af 5,351,000 mark eller från förutvarande 1,800,000 mark till 7,151,000 mark. Häri var staten representerad med icke mindre än 3,500,000 mark.

Samtidigt med denna finansiella omreglering erhöll Ostpreussiska landbolaget ny bolagsordning, hvari förutom redan omnämnda hufvuduppgifter uppdrogs åt bolaget att vara högsta ledare af *den rena landt- arbetarekolonisationen* inom provinsen samt äfven *förmedla utanordnandet af de statsbidrag*, som genom den i det föregående (å sid. 154) refererade förordningen af augusti månad år 1909 blifvit fastställda för befordrandet af räntegårdskolonisering af landarbetare.

*Omfattningen och resultatet af Ostpreussiska landbolagets kolonisationsverksamhet under åren 1905—1910*¹⁾ framgår af nedanstående tabell.

År	Inköpta jord- egendomar		Antal därpå nygrundade självständiga räntegårdar						Ränte- gårdarnas medel- storlek hektar
			Inom storleksklassen					Summa	
	Antal	Areal hektar	0—2.5 har	2.5—5 har	5—10 har	10—25 har	öfver 25 har		
1905	1	224	1	1	2	6	1	11	19.4
1906	9	4,176	41	19	40	80	22	202	16.9
1907	6	2,971	47	10	28	62	15	162	15.0
1908	7	2,764	38	18	28	58	13	155	13.8
1909	8	3,333	33	16	28	60	15	152	13.5
1910	10	3,260	9	4	5	2	2	22	7.9
1905—1910	41	16,728	169	68	131	268	68	704	14.8

Som häraf framgår, har Ostpreussiska landbolaget vid 1910 års slut grundat inalles 704 kolonistlägenheter af räntegårdsnatur, hvilka på olika lägenhetskategorier fördelas sålunda:

arbetare- och handtverkarelägenheter.....	169 st. omf.	230.95 har
mindre och medelstora jordbrukslägenheter	467 » »	5,183.77 »
större bondgårdar.....	49 » »	2,222.86 »
restgods.....	19 » »	2,797.35 »

Summa 704 st. omf. 10,434.93 har

¹⁾ År 1911 köpte bolaget 11 jordegendomar omfattande inalles 2,837 hektar för ett genomsnittspris af 1,173 mark per hektar. Under året grundades 225 nya självständiga räntegårdar af 13.5 hektars medelstorlek (Archiv f. i K., August 1912).

Förutom dessa räntegårdslägenheter har bolaget genom kontant försäljning afhändt sig 81 parceller omfattande 1,314 hektar, till närliggande granngårdar på räntegårdsvillkor afyttrat 44 parceller om 198 hektar samt utarrenderat 12 smålägenheter med 52 hektars totalareal. Till vägar, allmänna anläggningar och kommun-donationer har samtidigt åtgått omkring 650 hektar, hvarefter vid 1910 års slut återstår en disponibel kolonisationsareal af omkring 4,100 hektar.

Tillvaron af denna disponibla areal, som upptager så godt som hela 1910 års jordförvärf jämte någon del af nästföregående års, förklarar, hvarför ofvanstående tabell uppvisar så låg resultatsiffra för år 1910. I själfva verket grundade Ostpreussiska landbolaget under sistnämnda år 198 kolonistlägenheter, hvaraf dock endast 22 på de under samma år inköpta jordegendomarna.

Af de 704 kolonisterna <i>härstamma</i>	
från Ostpreussen	348
» Tyskland i öfrigt	282
» Ryssland (tyska återinvandrare)	74
	Summa 704

Tillsammans hafva dessa familjer 2,012 barn, af hvilka vid 1910 års slut 232 voro öfver 16 år gamla och med sin fulla arbetskraft biträdde föräldrarna vid jordbrukets skötsel, under det 1,690 ännu icke uppnått 16 års ålder, men likväl till någon del hjälpte till i arbetet.

Rörande *det ekonomiska resultatet* af kolonisationsverksamheten uttalar bolaget i sina senaste årsredogörelser sin fulla belåtenhet, hvilken äfven förefaller att vara väl grundad. I 1910 års berättelse yttras härom bland annat följande:

»Trots att prisstegringen på egendomsmarknaden fortfar, har det genom synnerligen försiktiga inköp lyckats oss att under verksamhetsåret förvärfva lämpliga kolonisationsobjekt i god kultur och till ekonomiskt väl motiverade pris.

Efterfrågan å jordbrukslägenheter har liksom förut varit mycket liffig; ansökningar om arbetarelägenheter, som tidigare inkommit ganska sparsamt, hafva under verksamhetsåret ingått i betydligt ökad skala.

Räntebetalningarna hafva på få undantag när punktligt fullgjorts. Af afgörande betydelse för våra kolonisters framgång är deras ekonomiska skolning och sammanslutning till *kooperativa kredit- och jordbruksföreningar*. Mot slutet af år 1910 har i samförstånd med provinsens landbruksskammare på prof anställts en tekniskt skolad och lämplig kraft, som uteslutande skall ägna sig åt organisationen och ledningen häraf.»

Ostpreussiska landbolagets landtarbetarekolonisation. I Landbolagets verksamhetsberättelse för år 1909 angifvas bland annat de grundlinjer, bolaget utstakat för denna betydelsefulla verksamhet. Efter att hafva

påvisat lämpligheten af att — såsom skett — de kommunala myndigheterna utsetts att blifva arbetarekolonisationens företagare och ledande organ och vidare meddelat en del praktiska föreskrifter, afseende åtgärder för arbetarekolonisters värfvande, angifver bolaget själfva *planen för denna arbetarekoloniserings utförande* sålunda:

»Kretsen (= den kommunala hufvudenheten) förvärfvar en till såväl läge som jordbeskaffenhet lämplig areal af en jordägare. Såsom kretsens företagare utför jordägaren erforderliga gårdsbyggen enligt af kretsutskottet pröfvad byggnadsplan och anslagen kostnadssumma. De erforderliga byggnadskörsorna äro icke inberäknade i anslagssumman utan måste kostnadsfritt presteras. Efter byggnadernas uppförande försöker man gemensamt att sälja lägenheterna. *För finansieringen häraf står kredit till buds hos landsförsäkringsanstalten*, som på erkännansvärdt sätt förklarar sig villig att till kretsar mot skuldförbindelse och till försäkrade kolonister mot borgen af kretskommunalförbundet bevilja *lån intill 90 proc.* af det genom vederbörande kretsbyggmästare och enligt en offentlig brandförsäkringsanstalts police fastställda jord- och byggnadsvärdet *mot 3 proc. ränta*¹⁾ *och 1 proc. amortering.* Om kolonisten presterar en kontant inbetalning af 10 proc. — denna procentsats har i regel ansetts som nödvändig och äfven tillräcklig —, så är landsförsäkringsanstaltens lån tillräckligt för att utan svårighet genomföra finansieringen. Ett resthypotek i andra hand kommer då icke att förefinnas.»

Rörande det *praktiska resultatet* häraf meddelas i Landbolagets verksamhetsberättelse för år 1910, »*att arbetarekoloniseringen genom kretskommunalförbunden visar en glädjande framgång.* Af provinsens 25 landskretsar hafva redan 11 kretsar gripit sig saken an, och de öfriga torde äfven snart uppgifva sin afvaktande hållning. Åtskilliga koloniseringar äro fullständigt afslutade, så att statsbidrag redan kunnat utdelas. Landsförsäkringsanstaltens kredit kommer att i fortsättningen alltjämt användas, ehuru beklagligt nog dess räntesats på grund af riks-försäkringsämhetets påbud måst höjas från 3 till 3 1/2 proc. I alla fall blir denna kredit dock så billig, att någon skadlig inverkan på kolonisationsverksamhetens utveckling genom den nämnda ränteförhöjningen icke torde vara att befara.

Under tiden har äfven domänförvaltningen på tvenne olika domäner ställt lämpliga jordområden till vederbörande kretskommunalförbunds förfogande i och för grundande af arbetareräntegårdar, och är det meningen att nu närmast taga itu med 10 dylika lägenheters uppriktande.»

¹⁾ Från och med år 1910 är denna landsförsäkringsanstaltens utlåningsränta höjd till 3 1/2 proc.

Det finansiella resultatet af Landbolagets verksamhet har gestaltat sig alltigenom tillfredsställande. Förutom 5 proc:s vinstutdelning till aktieägarna har bolaget åstadkommit rätt afsevärda reservafsättningar, uppgående vid 1910 års bokslut till i rundt tal 680,000 mark.

I fråga om förräntningen af det af *staten* i bolaget insatta kapitalet är att märka, att statskassan till förmån för vissa bestämda kolonisationsändamål helt afstår från denna aktieförräntning.

Rörande fördelningen af 1909 års dividend till staten bestämdes sålunda, att af densamma medel skulle ställas till förfogande för följande ändamål:

- 1) för att täcka resthypoteken vid kolonisering med hjälp af spar- och lånekasseföreningar;
- 2) för arbetarekolonisationens befrämjande (propaganda, inspektionsresor, provision för kolonistvärfning till »föreningen för tyska återinvandrades omvårdnad»);
- 3) för anställande af en jordbrukslärare;
- 4) för grundande af spar- och lånekasseföreningar, afvelsföreningar och folkbibliotek;
- 5) till premier åt spar- och lånekasseföreningar, som utmärka sig vid grundandet af landarbetarelägenheter och vid bondebesittningens ekonomiska befastande;
- 6) till andra välfärdsåtgärder inom Landbolagets kolonier.

Hannoverska allmännyttiga kolonisationsbolaget grundades i november månad år 1907 för att till ett gemensamt målmedvetet uppträdande samla och ena alla inom provinsen förhandenvarande, för den inre kolonisationen intresserade krafter. Att sådana funnos framgick tydligt af den lifliga tillslutning, som bolaget fick. Redan inom ett år ägde det sålunda 380 delägare med 1,365 affärsandelar å 100 mark.

Bland dessa delägare märkas särskildt provinsialförvaltningen, hufvudstaden Hannover, landsförsäkringsanstalten, landbrukskammaren, vidare ett större antal städer och nästan samtliga landkretsar inom provinsen med 10 å 50 andelar samt slutligen ett afsevärdt antal kooperativa jordbruks- och kreditföreningar m. fl.

Äfven från statens sida rönt bolaget understöd i sin verksamhet bland annat genom årliga kolonisationsbidrag ur den s. k. västprovinsfonden. Till följd af detta från så många håll visade intresse har bolagets verksamhet tagit en synnerligen god utveckling och vackra resultat redan uppnåtts. Under det räntegårdsbildningen inom provinsen Hannover före bolagets tillkomst var helt obetydlig, uppvisa de följande åren följande resultatsiffror:

År 1907 grundades.....	23	räntegårdar,
» 1908 »	113	»
» 1909 »	130	»
» 1910 »	193	»

Schleswig-Holsteinska allmännyttiga kolonisationsbolaget grundades i Kiel den 28 maj 1909 på liknande grunder som Hannoverska bolaget, och rön-te liksom detta vid starten liflig tillslutning från såväl offentligt som privat håll. Däremot hade det under sina första verksamhetsår en del motgångar att kämpa med, hvarför resultatet hittills icke varit så storartadt. För sin *mosskolonisation* har bolaget i rätt stor utsträckning anlitat *straffångar*, som under år 1911 presterade inemot 10,000 dagsverken i bolagets tjänst.

Landbolaget »Eigene Scholle» i Brandenburg. Den 28 juni 1910 grundades i Frankfurt a. d. O. *Landbolaget »Eigene Scholle»* (Egen torfva) på väsentligen samma grunder och med samma verksamhetsmål som Ostpreussiska landbolaget. Förlagskapitalet uppgår till 3,594,000 mark, hvaraf staten tecknat en miljon mark samt brandenburgska landskretsar och städer jämte representanter för jordbruk och industri återstoden. *Det är här första gången, som privat kapital i så stor utsträckning deltagit i ett åt den inre kolonisationens befordrande ägnadt företag, och man torde däri få se ett bevis för att förståelsen för den inre kolonisationen befinner sig i ett glädjande tilltagande.*

För provinsen Brandenburg, som hittills saknat en systematisk kolonisationsverksamhet, kommer detta nya kolonisationsbolag säkerligen att blifva af stor betydelse.

Under sitt första verksamhetsår har bolaget inköpt 15 jord-egendomar (hvaraf 8 bondgårdar) med en totalareal af 3,344 hektar.¹⁾ Härpå äro redan grundade eller planerade 162 jordbrukslägenheter hvaraf 66 arbetareräntegårdar under 1 1/2 hektars areal. Såväl denna »blandade» kolonisation som bolagets rena arbetarekolonisation, hvilken redan resulterat i ett 30-tal planerade arbetarelägenheter, har rönt en liflig anslutning, och visar i sitt utförande alla tecken på en klok och energisk verksamhet från bolagets sida.

¹⁾ Under sitt andra verksamhetsår (30 juni 1911—30 juni 1912) inköpte bolaget 14 jord-egendomar med en areal af 5,613 hektar. Det totala *kolonisationsresultatet* per 30 juni 1912 utgjordes af 258 nygrundade kolonistlägenheter,

hvaraf 98 inom storleksklassen 10—20 hektar,	
29 » »	8—10 »
18 » »	1/2—5 »
113 arbetarelägenheter	(1/8—1.5 »).

(Archiv f. i K., August 1912).

8. Smärre lokala egnahemsföreningar.

Ett gemensamt drag för de i det föregående skildrade kolonisationsbolagen har varit deras öfver en hel provins eller ännu större landområden utsträckta verksamhet. Vid skildringen af särskildt det Ostpreussiska landbolaget framgick emellertid, hurusom den inre kolonisationen särskildt i och för arbetarekolonisering energiskt sökte anknytning och stöd hos de lokala myndigheterna. Men härifrån är steget icke långt till bildandet af *smärre lokala egnahemsföreningar af kooperativ natur*, och det är denna för den inre kolonisationen i Preussen på en gång så nödvändiga och framtidslofvande organisationsutveckling, som i det närmast följande skall blifva föremål för en kortfattad skildring.

Det är förnämligast i de båda statliga kolonisationsprovinserna Västpreussen och Posen, där på en gång bristen på inhemska landt- arbetare och de framgångsrika polsknationella kolonisationssträfvandena väckt hos den tyska befolkningen en stark känsla till lifs för vikten af en energisk egnahemsverksamhet på tysknationell grund. Af särskild betydelse för denna rörelses utveckling blef den kungl. förordningen af den 8 januari 1907 om grundandet af arbetareräntegårdar af intill 12.5 ars minimistorlek. Under generalkommissionens i Bromberg medverkan har egnahemsverksamheten i de nämnda provinserna därefter skjutit en rask och kraftig fart och äfven uppnått aktningvärda resultat, såsom framgår af nedanstående sifferuppgifter öfver totalresultatet vid 1910 års slut.

Af 26 olika kolonisationsföretagare — hvaraf 20 små föreningar af kooperativ natur — hade sålunda intill 1910 års slut grundats 866 arbetarelägenheter, upptagande en totalareal af 756 hektar och betingande ett genomsnittligt köpepris af 6,830 mark.

Från och med år 1911 har denna egnahemsrörelse inom de båda kolonisationsprovinserna genom statens mellankomst försatts i en betydligt gynnsammare ställning. Genom en *förordning af den 10 september 1910* uppdrogs nämligen åt kolonisationskommissionen att i och för befordrandet af koloniseringen af tyska arbetare inom provinserna Västpreussen och Posen förmedla utdelandet af en *statspremie* af 1,000 mark för hvarje nygrundad arbetare- eller handtverkarelägenhet,¹⁾ hvarförutom *förbättrade kreditförhållanden* bereddes de ifrågavarande egnahemsför-

¹⁾ Under åren 1910 och 1911 utbetaltes i dylika premier inalles 186,000 mark, hvaraf 16 olika egnahemsföreningar fingo del. (Archiv f. i K. Juli 1912).

eningarna. Enligt § 11 i den nämnda förordningen kan nämligen aflösning af lägenhetskostnaderna intill 75 proc. af deras uppskattade värde förmedlas af ett af staten upprättadt bankinstitut (die deutsche Mittelstandskasse i Posen) emot 3 $\frac{1}{2}$ proc. ränta och $\frac{1}{2}$ proc. amortering. Förutsättning härför är dock, att föreningen ikläder sig borgen för denna ränteskyldighets fullgörande och äfven åtager sig räntornas indrivande. Inom den angifna gränsen kan nämnda kredit äfven tagas i anspråk för aflösning af privaträntor. En betydande fördel med denna kredit, jämförd med den vanliga räntebankskrediten, är att den utbetalas *kontant* och alltså *utan kursförlust*.

Vid uppförandet af arbetaräntegårdar, för hvilka ofvannämnda kredit skall tagas i anspråk, skola följande bestämmelser i fråga om *förfarandet* tillämpas.

Innan ett egnahemsföretag påbörjas, skola de för erhållande af statspremier erforderliga handlingarna (byggnads- och finansplan jämte intyg om erforderliga medel) inlämnas till kolonisationskommissionen. Så snart kolonisationskommissionen godkänt dessa handlingar och utlofvat statsbidrag, skola vederbörliga landtmäteriarbeten företagas. Det rättsligt styrkta köpekontraktet skall sedan jämte föreningens borgensförbindelse insändas till die Mittelstandskasse, som ombesörjer lägenhetens taxering, räntekapitalets fastställande och utbetalande samt grundbokens beriktigande. Härför beräknar die Mittelstandskasse 1 proc. af det statliga räntekapitalet i arfvode. För så vidt kolonisationskommissionen utlofvat lägenheternas premiering, sker räntegårdsbildningen genom die Mittelstandskasse utan vidare. I öfriga fall måste kolonisationskommissionens tillstånd dessförinnan inhämtas.

Die Mittelstandskasse har förklarat sig villig att därjämte bevilja *mellankredit* mot tillsvidare 5 proc. ränta. De af kolonisationskommissionen beviljade *statspremierna* af 1,000 mark per lägenhet skola utbetalas på anhållan af die Mittelstandskassa. *Där premierna icke utnyttjas för offentligt-rättsliga eller allmänt ekonomiska ändamål, förblifva de under kolonisationskommissionens förvaltning, medan föreningen endast får njuta ränteafkastningen.* Vid afslutandet af köpekontrakten bör bestämmelse träffas om *amortering äfven af resthypoteken.* Som statsbidrag för följdirättningar för framtiden icke äro att vänta, böra kostnaderna härför uttagas genom en skälig belastning af köpeprisen.

Utanför de båda nämnda kolonisationsprovinsernas gränser har denna här skildrade småbruks- och egnahemsrörelse *ännu* gjort sig föga förnimbar i Preussen. Man kan inom det öfriga Preussen vid 1910 års slut icke räkna med mer än tre verksamma föreningar af här ifrågasvarande slag, nämligen

1) »die Landgenossenschaft Ost-Sternberg», som, grundad år 1908, vid 1910 års slut ägde 29 medlemmar med 145 affärsandelar och en

ansvarssumma af 43,500 mark, men hittills bedrifvit en tämligen blygsam verksamhet;

2) »*die Kleinsiedlungsgenossenschaft in Hadersleben*», som upptog sin verksamhet den 1 juli 1910 och vid årets slut räknade 170 medlemmar med 227 affärsandelar å 100 mark jämte 300 marks ansvarighet per affärsandel. Denna förening beräknade under år 1911 kunna upp-
rätta 15 å 20 arbetareräntegårdar.

Om för hvar och en af dessa det genom ministerialförordningen af den 10 augusti 1909 i utsikt ställda *statsbidraget* af 500 mark per lägenhet jämte 10 mark för hvarje påbörjad hektars kolonisationsareal beräknas komma att utgå, torde den af denna förening igångsatta småbruksrörelsen komma att finansiellt bära sig och blifva af bestående natur.

3) »*Die gemeinnützige Ansiedlungsgesellschaft für den Kreis Burgdorf*», som hittills grundat 13 arbetareräntegårdar af $\frac{1}{8}$ —2.5 hektars storlek.

På grund af den betydelse, som dessa småbruks- och egnahemsföreningar på sina håll redan fått och hädanefter i allt större omfattning säkerligen komma att få såsom den preussiske arbetareräntegårdskolonisationens hufvudsakliga bärare, torde en kortare redogörelse för dessa föreningars inre organisation, ledning och finansiering här lämpligen böra gifvas.

Såsom en god illustration till en dylik förenings organisation återgifvas här närmast den nyssnämnda *Egnahemsföreningen »Ost-Sternbergs»* stadgar, hvilka äro af följande lydelse:

§ 1.

Undertecknade bilda under namn

“Egnahemsföreningen Ost-Sternberg“

inregistrerad förening med begränsad ansvarighet,

en förening med begränsad ansvarighet i enlighet med rikslagen af den 1 maj 1889. Föreningen har sitt säte i Zielenstig.

§ 2.

Föreningens ändamål är:

- 1) förvärf af lägenheter och upprättande af bostäder för återförsäljning eller utarrendering resp. uthyrning,
- 2) reglering af medlemmars skuldförhållanden,
- 3) öfrig affärsverksamhet för befordrandet af medlemmarnas jordbruksförhållanden.

§ 3.

Föreningen är af oinskränkt varaktighet.

§ 4.

Hvarje medlems ansvarighet uppgår till 300 mark för hvarje affärsandel.

§ 5.

Hvarje medlems affärsandel utgör 100 mark. Häraf skall vid inträdet i föreningen betalas minst 50 mark och återstoden under nästföljande verksamhetsår i två halfårsinbetalningar af 25 mark per gång. Dock kan lägre in- och afbetalningar på affärsandelar medgifvas för medlemmar, med hvilka föreningen trädt i affärsförbindelse i och för uppnående af sitt verksamhetsmål.

Medlem må äga flera affärsandelar, dock i intet fall mer än 1,000.

§ 6.

Upptagande till medlem sker genom styrelsen. Vägras medlemskap åt person, som därom hos styrelsen gjort anhållan, skall klagomål däröfver ingifvas till generalförsamlingen inom fyra veckor efter sedan styrelsens beslut delgifvits. Generalförsamlingen afgör frågan slutgiltigt vid sitt närmast följande ordinarie eller extraordinarie sammanträde.

§ 7.

Medlemskap upphör a) genom uppsägning, b) genom konkurs, c) genom utslutning, d) genom dödsfall.

§ 8.

Uppsägningsfristen är tvåårig.

§ 9.

Om en medlem inställer sina betalningar eller blir oförmögen till själfständig förmögenhetsförvaltning, kan hans medlemskap genom styrelsens beslut upphävas. I detta fall upphör hans medlemskap med utgången af det verksamhetsår, under hvilket beslutet fattats.

§ 10.

Om en medlem motarbetar föreningens ändamål eller genom sitt medvetna förhållande i afsevärd grad är hindrande för densamma, kan han genom styrelsens beslut uteslutas. Hans medlemskap upphör vid den tidpunkt, som i detta beslut fastställles.

Vid medlems död fortlöper medlemskapet till verksamhetsårets slut genom stärbhuset.

§ 12.

Mot de i §§ 9 och 10 berörda besluten kan intet öfverklagande hos generalförsamlingen äga rum.

§ 13.

Verksamhetsåret sammanfaller med kalenderåret.

§ 14.

Böckernas förande och balansräkningens uppställande sker enligt handelslagens bestämmelser. Revision skall årligen företagas.

§ 15.

Föreningens offentliggöranden skola ske i kretsen Ost-Sternbergs kretstidning under föreningens firma.

§ 16.

Af den vid slutet af hvarje år ernådda nettobehållningen skall hälften afsättas såsom reservfond. Af den återstående behållningen kan till medlemmarna utbetalas en dividend af intill 4 proc. af deras affärstillgodohafvande.

Återstår härefter fortfarande ett öfverskott af nettobehållningen, så skall hälften däraf gå till en extra-reservfond, afsedd hufvudsakligen för täckandet af eventuellt uppkommande förluster på rörelsen.

Denna reservfond skall bringas upp till minst en fjärdedel af det sammanlagda andelskapitalet och hållas uppe i detta läge.

Af den andra hälften kan dividenden ökas till 5 proc., medan det återstående tillfaller den nyssnämnda extra-reservfonden.

§ 17.

Föreningens angelägenheter handhavas af styrelsen i enlighet med bestämmelserna i dessa stadgar. Styrelsen består af ordförande jämte ställföreträdare samt ytterligare tre ledamöter, som hvar och en väljas för en tid af fem år.

För tecknandet af rättsgiltiga förbindelser för föreningen erfordras underskrift af styrelsens ordförande eller hans ställföreträdare samt en ytterligare styrelsemedlem, som äfven kan vara ställföreträdaren.

Styrelsen kan anställa en eller flera aflönade affärsledare.

Endast medlemmar kunna vara styrelseledamöter.

Styrelsens sammankallande är icke bundet vid någon särskild form. För beslutsmässighet erfordras minst tre närvarande styrelseledamöter. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

§ 18.

Styrelsen åtnjuter intet arfvode, dock kunna kontanta reseutlägg genom styrelsens beslut ersättas.

§ 19.

Öfverstyrelsen (Aufsichtsrat) består af fyra medlemmar, som af generalförsamlingen väljas för en tid af fem år. Öfverstyrelsen utser inom sig ordförande, vice ordförande, sekreterare och vice sekreterare. Öfverstyrelsen är beslutsmässig då minst tre ledamöter äro närvarande, och med lika röstetal har ordföranden utslagsröst. Öfverstyrelsens sammankallande är icke bundet vid någon särskild form.

§ 20.

Öfverstyrelsen åligger:

- a) att öfvervaka styrelsens affärsledning,
- b) att minst en gång om året utan föregående underrättelse revidera föreningens kassa och räkenskaper,
- c) att pröfva balansräkning och förslag till fördelning af vinst och förlust och däröfver afgifva berättelse till generalförsamlingen före balansräkningens godkännande.

§ 21.

Generalförsamlingen åligger:

- a) att hafva uppsikt öfver föreningens hela affärsverksamhet och tillgripa de åtgärder, som den ur föreningens intresse finner nödvändiga,
- b) att utse medlemmar i styrelse och öfverstyrelse,
- c) att meddela styrelsen ansvarsfrihet,
- d) att fastställa den vinst, som skall utdelas, jämte afsättningar till fonder (enligt § 16),
- e) att besluta om ändring af stadgarna eller om föreningens upplösning.

§ 22.

Generalförsamling skall afhållas minst en gång om året under juni eller juli månader. Kallelse sker skriftligen och skall äfven ske, då minst $\frac{1}{3}$ af medlemmarna framställt kraf därpå.

Styrelsens ordförande eller vice ordförande leder förhandlingarne samt utser sekreterare, hvilken har att i protokollsboken införa de fattade besluten. Protokollsboken skall innehålla föredragningslista och verksamhetsberättelse samt vara undertecknad af sekreteraren jämte minst tre af vid generalförsamlingen närvarande ledamöter. Votering sker öppet.

För föreningens upplösning fordras $\frac{2}{3}$ af de närvarandes och $\frac{1}{5}$ af samtliga medlemmars röster. Kallelse till generalförsamling, som skall besluta angående föreningens upplösning, måste ske genom rekommenderadt bref.

Zielenstig den 7 juli 1908.

Den första uppgiften för en nygrundad småbrukareförening är att värfva ett så stort antal medlemmar som möjligt för att därigenom kunna förfoga öfver ett nöjaktigt rörelsekapital. Då medlemmarna merendels i stor utsträckning göra bruk af sin stadgeenliga rättighet att inbetala sina affärsandelar i flera omgångar, måste föreningen dessutom söka utnyttja de tecknade ansvarighetsförbindelserna för nödigt rörelsekapitals erhållande.

Som dessa förbindelser icke gälla som bankmässig säkerhet, och det dessutom torde vara både svårt och omständligt att pröfva värdet af en förenings ansvarighetsfond, skulle föreningarna därför hafva svårt att skaffa sig erforderlig kredit, om icke andra utvägar stode till deras förfogande. År 1895 grundades emellertid på initiativ af den dåvarande framsynte finansministern v. Miquel ett kreditinstitut »Preussische Central-Genossenschaftskasse» — vanligen benämndt »Preussenkasse» — *för att med hjälp af statsmedel skaffa föreningarna kredit i nöjaktig utsträckning på grundvalen af deras ansvarighetssummor.* Detta sker emellertid icke direkt till den enskilda föreningen utan endast till sammanlutningar af dylika föreningar (Verbandskassen, Zentral-Hauptgenossenschaft), hvarigenom större säkerhet för det utlånade kapitalet erhålles. Belåningsgränsen är härvid i regeln fastställd till $\frac{2}{3}$ af ansvarighetssummornas nominella värde.

Då förmedlingskassan icke har sitt säte i föreningens omedelbara närhet, anlitar föreningen i regeln *den lokala sparkassan* för sin löpande penningomsättning.

För så vidt det är fråga om räntegårdskolonisering, kan föreningen dessutom i vanlig ordning komma i åtnjutande af den statliga mellankrediten, hvarvid som kreditunderlag räknas dels det blifvande räntebankslånets obligationer till 90 proc. af deras kursvärde och dels 60 proc. af fastighetens taxerade tomtvärde.

Äfven med utnyttjande till det yttersta af dessa kreditresurser blir det i alla fall ett tämligen blygsamt rörelsekapital, som föreningen kan förfoga öfver. Några större jordförvärf kan föreningen därför gifvetvis icke inlåta sig på, och den måste vid sin småbrukskolonisering åtminstone till att börja med nöja sig med grundandet af endast ett par lägenheter i taget. Härvid rekommenderas föreningen att inköpa prisbilliga jordbruk af 25 à 50 hektars areal, som sedan återförsäljas med undantag för en mindre jordlott om cirka 5 hektar, afsedd för uppdelning i småbrukslägenheter. Vid skicklig affärsledning kan det på så sätt lyckas föreningen att komma öfver hela sin koloniseringsareal som förtjänst på den nyssnämnda fastighetsaffären, och föreningen

har då genast lagt en god grund för det ifrågavarande koloniseringsföretaget. Föreningen måste på dylikt sätt sträfva efter att uppnå största möjliga vinst på sin rörelse, så att den kan bilda en reservfond och får medel att röra sig med.

De öfverskott, som sålunda kunna uppstå, löpa nu faran att fastna i de oundvikliga *resthypoteken*, som uppstå vid de flesta lägenhetsförsäljningarna, och som i regeln ligga så högt, att det är ytterst svårt att göra de i desamma placerade penningmedlen likvida.

För så vidt föreningen vill tänka på framgång i sin verksamhet, måste emellertid dess finansställning alltid vara så pass gynnsam, att föreningen icke af brist på rörelsekapital nödgas inskränka eller afbryta sitt arbete. Följaktligen måste föreningen skaffa sig möjlighet att afyttra sina resthypotek eller i hvarje fall att belåna dem. Denna sistnämnda utväg har dock vissa nackdelar med sig, nämligen dels faran af förluster i den händelse penningmarknaden stelnar till, så att räntemarginalen passerar noll och blir negativ, dels olägenheten för föreningen af att själf i längden vara fordringsägare till lägenhetsinnehafvarne, hvilka då anse sig kunna uppträda långt mera pöckande och försumligt, än de våga göra mot sina öfriga fordringsägare.

Säkraste skyddsmedlet mot dessa svårigheter är att af alla krafter arbeta på hypotekens afyttring. Härvid kunna bland annat följande utvägar föreslås: Vid afslutandet af jordförvärfsaftalet bör man låta säljaren öfvertaga en del af efterhypoteken i afräkning på köpeskillingen. Vidare bör man kunna träffa öfverenskommelse med den byggnadsentreprenör, som får ombesörja de erforderliga byggena vid föreningens småbrukslägenheter, att denne skall erhålla en del af honom tillkommande arbetslön i form af resthypotek.

Ytterligare må i detta sammanhang fästas uppmärksamheten på ett helt nyligen offentliggjordt uppslag till den föreliggande frågans lösning, hvilket synes hafva vissa förutsättningar för att mogna ut till en gångbar och betydelsefull väg. Detta uppslag heter: *försäkring af hypotek mot förlust*, och förarbeten för en dylik försäkringsbranschs upptagande påbörjades för omkring ett år tillbaka af ett nygrundadt bolag Aktiebolaget Deutscher Kreditversicherungsverband i Stuttgart. Författaren har emellertid icke lyckats erhålla några närmare upplysningar rörande grunderna och premiesatserna m. m. för denna planerade försäkringsverksamhet, men gifvet är, att en af en solid försäkringsgifvare meddelad och på lämpligt sätt ordnad hypoteksförsäkring på flera år skulle kunna göra de ifrågavarande resthypoteken fullt dugliga som kreditunderlag för likvida medels anskaffande.

Under det bondekolonisationen kan sägas ske mera schematiskt, måste småbruksrörelsen mera räkna med individuella förhållanden och framför allt hafva till sitt förfogande en grundsaker kändedom rörande alla de lokala förhållanden, som härvid spela in. Håri ligger just ofvan beskrifna lokala egnahemsföreningars styrka. De bilda härigenom en ytterst viktig och lycklig komplettering till såväl statens som de stora kolonisationsbolagens inre-kolonisatoriska verksamhet.

Grundandet och uppträandet af dessa föreningar betecknar i själfva verket inbrottet af ett nytt utvecklingsskede i den preussiska rântegårds-kolonisationen, som först härigenom kan erhålla den breda folkliga grundval, hvarförutan dess höga uppgift endast ofullständigt och styckevis kan uppfyllas.

9. Allmän öfversikt af de under generalkommissionernas förmedling grundade rântegårdarna.

Vid 1910 års slut hade under generalkommissionernas förmedling grundats inalles 16,859 rântegårdar upptagande en sammanlagd areal af i rundt tal 193,390 hektar. Häråf utgjorde:

gårdspan och trädgård	2,472	har
åker.....	138,252	»
ängs- och betesmarker.....	33,303	»
skog	12,448	»
vägar, vatten och moras.....	6,911	»
	<hr/>	
	Summa	193,386 har

Af de 16,859 rântegårdarna äro 13,452 *nyupprättade* lägenheter, medan återstoden eller cirka 20 proc. utgöres af genom *tilläggsköp* på rântegårdsvillkor själfständiggjorda mindre jordbrukslägenheter. Länge ansåg man i Preussen sistnämnda slag af kolonisatorisk verksamhet af mindre värde än bildandet af nya lägenheter. Där tillfällen därtill erbjudas, bör man dock icke försumma att utnyttja dem. Ty uppehållandet, förstörandet och stärkandet af icke fullt själfständiga lägenheter är i landsdelar, som lida brist på själfständiga småbruk, lika viktigt som grundandet af nya besittningsenheter är i andra trakter. Och genom att nära anknyta sig till förut bestående förhållanden har ju detta slag af inre kolonisation i viss mån ett värdefullt företräde.

A. *Räntegårdarnas storleksförhållanden.*

Ordnade efter storlek fördelas de ofvannämnda 16,859 räntegårdarna i följande fem klasser:

under 2.5 hektar	3,334
2.5— 5 »	2,439
5—10 »	4,232
10—25 »	5,361
öfver 25 »	1,493

Summa 16,859

Den första klassen torde hufvudsakligen bestå af *landtarbetarelägenheter*. Frågan *huru stora* dylika lägenheter i allmänhet böra grundas, förtjänar i detta sammanhang att något vidröras på grundvalen af de vid den preussiska kolonisationsverksamheten vunna erfarenheterna.

Då vid slutet af 90-talet nödvändigheten att skapa så många landtarbetarelägenheter som möjligt blef alltmera kännbar, gjorde sig därvid den åsikten gällande, att man, för att fasthålla de minsta lägenheternas ägare på landet, måste tilldela lägenheterna så mycket åker och ängsmark, att kolonisten kunde hålla en ko därpå. *Möjligheten att hålla en ko gjordes alltså till bestämmande faktor i fråga om smålägenheternas tomtareal.* Ju sämre jord, desto större måste gifvetvis arealen vara; att gå utöfver 2.5 hektar ansågs dock olämpligt, emedan ägarne eljest lätt frestades att ur sitt obetydliga jordbruk söka hämta sitt hufvudsakliga lifsuppehälle, hvarvid det af dem väntade arbetet vid de angränsande jordegendomarna alltså finge sitta emellan.

Lägenheter af denna storlek betraktades nu såsom »mindre lägenhet» enligt räntegårdslagarna och beviljades följaktligen räntebankskredit. För ännu mindre lägenheter var denna kredit däremot, som bekant, stängd. Som den offentliga meningen emellertid allt kraftigare yrkade på räntebankskreditens medgifvande för lägenheter ända ned till 12¹/₂ ar, utfärdades slutligen i januari 1907 en ministeriell förordning innehållande medgifvande härtill (se sid. 153).

Det uppsving i *landtarbetarnas* kolonisering, som man bl. a. väntade sig som resultat häraf, uteblef emellertid så godt som fullständigt, och man återvände därför snart till den ofvan uttalade grundsatsen om ko-

hållningen såsom afgörande i fråga om landtarbetarelägenhetens storlek. Ministerialförordningen af den 10 augusti 1909, som väsentligen reglerade landtarbetarekolonisationen, kunde emellertid icke fullt frigöra sig från fruktan för att lägenheterna kunde blifva för stora och bestämde därför, att endast lägenheter af intill 1.5 hektars storlek i regel kunde få räknas som landtarbetarelägenhet. Man torde få antaga, att äfven denna försiktigt formulerade begränsning snart skall bortfalla, hvarefter ofvan framhållna rationella storleksprincip kommer att blifva allena-rådande.

Som en god illustration härtill kunna anföras följande siffror: Af 1,538 räntegårdar af intill 1 hektars storlek, som grundades under åren 1908—1910, voro endast omkring $\frac{1}{3}$ landtarbetarelägenheter, under det af de 508 samtidigt grundade räntegårdarna af 1—2.5 hektars storlek öfver 90 proc. voro besatta af landtarbetare. Försåvidt öfverhufvud någon slutsats kan dragas af ett så litet tids- och siffermaterial, synes redan här af framgå, att *det icke är tillrädligt att grunda för små landtarbetarelägenheter.*

Nästföljande storleksklass, $2\frac{1}{2}$ —5 hektar, uppvisar 2,439 lägenheter. Dit höra, förutom ett fåtal landtarbetarelägenheter, särskildt sådana lägenheter, hvilka inom de nya kolonierna hafva upplåtits åt *jordbrukshandverkare*, såsom smeder och vagnmakare, men äfven åt skraddare, skomakare m. fl., och hvilka som sådana äro alltigenom på sin plats. Rena jordbrukslägenheter förekomma däremot icke i nämnvärdt antal inom denna storleksklass, åtminstone icke inom Preussens östprovinser, där *så små lägenheter icke kunna afkasta tillräckligt för en familj att lefva af.*

Inom därefter följande klass, 5—10 hektar, hafva 4,232 lägenheter grundats. Dessa äro i regeln föremål för en liflig efterfrågan, och inom gruppen $7\frac{1}{2}$ —10 hektar kunna de äfven på få undantag när anses lämna en familj både full sysselsättning och försvarlig bärning.

Mest lämpad att bära fram en bondekolonisation torde emellertid storleksklassen 10—15 hektar få anses vara. Härinom har äfven den största efterfrågan förekommit, och det vitsordas för öfrigt genom de vunna gynnsamma erfarenheterna, att man härvid träffat ett godt val. Af de inom den ofvan som fjärde klass anförda storleksgruppen 10—25 hektar grundade 5,361 lägenheterna tillhör tvifvelsutan största delen just denna 10—15 hektars-grupp. Med arealen 20 hektar och däröfver inträder de medelstora och större bondgårdarnas jordbrukstyp, hvarefter slutligen vidtaga de s. k. restgodsen, som merendels äro af storbruksnatur.

B. *Räntegårdarnas taxeringsvärden och köpepris.*

Taxeringsvärdet af samtliga 16,859 räntegårdar med den sammanlagda arealen af 193,386 hektar uppgår till i rundt tal 194,500,000 mark, eller i genomsnitt 1,006 mark per hektar. Sammanlagda *köpepriset* uppgår till 5,889,471 mark i ränta, som, kapitaliseradt efter 4 proc., gör 147,236,775 mark jämte i kapital 40,527,245 mark, hvilket tillsammans gör 187,764,000 mark, motsvarande ett genomsnittligt köpepris af 971 mark per hektar. Taxeringsvärdet har sålunda i regeln ställt sig något högre än köpepriset.

Af köpeskillingen har i genomsnitt kontant inbetalts 16.4 proc. eller 150 mark per hektar, medan nära $\frac{3}{4}$ af densamma likviderats i obligationer. I fullt likvida valutor erhåller säljaren på så sätt icke mindre än 88 proc. af köpeskillingen, hvarvid dock ingen hänsyn tagits till de rätt afsevärda kursförluster, som vid obligationernas realiserande uppstå. Den återstående delen af köpeskillingen fördelas ungefär lika på dels ränte- och dels kapitalsskuld förbindelser, båda behörigen in-tecknade i resp. räntegårdsfastigheter.

Räntegårdskolonisternas *belastning* består i främsta rummet af räntebanksräntan, som för samtliga räntegårdar, då räntebanksbyggnads-lånet medräknats, uppgår till 5,770,000 mark eller i genomsnitt per hektar 29.83 mark. Betänker man, att i denna räntebelastning ingår dels någon förhöjning på grund af kolonisternas åtnjutande af ett friår, dels en amorteringskvot af $\frac{1}{2}$ proc., hvarigenom hela skulden slutbetalas på ungefär 60 år, så kan man icke finna denna årliga räntebelastning annat än synnerligen moderat tilltagen. Härtill kommer sedan ränta å privathypotek samt restprivatränta med tillsammans 4.25 mark per hektar, så att räntegårdskolonistens totala räntebelastning alltså uppgår till i genomsnitt 34.08 mark per hektar.

C. *Den privata räntegårdsrörelsens provinsiella utveckling*

framgår af vidstående siffersammanställning:

Genom generalkommissionernas förmedling grundade rättegårdar inom hvarje provins i Preussen.

Provins	1891 —92	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	Summa
Ostpreussen	44	261	345	80	155	141	115	29	78	43	117	123	49	64	106	204	217	273	379	2,823
Västpreussen	89	472	635	435	397	296	254	369	93	80	24	13	1	11	53	3	23	1	1	3,250
Posen	79	326	439	224	170	139	31	5	—	45	1	—	—	3	14	166	209	191	251	2,293
Pommern	88	99	182	138	185	131	103	134	110	98	39	138	161	433	320	269	266	428	326	3,648
Brandenburg	56	27	44	56	32	45	31	2	—	44	—	14	61	21	10	3	37	23	51	557
Schlesien	20	185	148	234	153	116	98	90	6	51	27	11	28	21	1	99	77	79	33	1,477
Östprovinserna	376	1,370	1,793	1,167	1,092	868	632	629	287	361	208	299	300	553	504	744	829	995	1,041	14,048
Sachsen	—	—	—	1	5	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	6	12	65	26	126
Schleswig-Holstein ..	3	8	8	28	17	9	10	3	6	3	26	20	21	18	30	83	130	157	212	792
Hannover	2	7	8	2	8	3	3	—	5	10	18	16	11	5	16	23	113	130	193	573
Hessen-Nassau	—	89	10	2	4	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110
Westphalen	11	16	83	37	41	34	65	14	24	48	59	58	44	88	68	59	136	198	112	1,195
Rhenlandet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	9	3	15
Sanntliga provinser	392	1,490	1,902	1,237	1,167	915	720	651	322	422	311	393	376	664	618	915	1,223	1,554	1,587	16,859

Som synes härrör inemot $\frac{7}{8}$ af det totala rättegårdsresultatet från de sex östprovinserna, medan den återstående åttandedelen hufvudsakligen åstadkommits inom provinserna Västfalen, Schleswig-Holstein och Hannover.

Rörande gestaltningen i öfrigt af det inom hvarje provins upp-

Statistiskt sammandrag öfver den privata rättegårds-

Provins	Antal till rättegårdsbildning helt eller delvis använda jordegendomar	Ytinnehåll		Antal grundade rättegårdar					
		a	b	a	b	c	d	e	f
		af hela egen- domarna	af de parcell- rade jord- områdena	under 2 $\frac{1}{2}$ har	mellan 2 $\frac{1}{2}$ —5 har	mellan 5—10 har	mellan 10—25 har	öfver 25 har	inalles a t. o. m. e
		i hektar							
1	2	3		4					
Ostpreussen.....	275	55,396	35,111	383	396	935	867	242	2,823
Västpreussen.....	275	72,132	38,970	129	531	1,168	1,132	290	3,250
Posen.....	338	38,184	17,871	835	269	519	518	152	2,293
Pommern.....	256	103,596	66,008	229	205	660	2,080	474	3,648
Brandenburg.....	97	16,337	5,189	101	95	146	180	35	557
Schlesien.....	153	30,386	9,752	344	499	413	165	56	1,477
Sachsen.....	177	810	453	61	17	38	10	—	126
Schleswig-Holstein.....	712	29,452	12,596	196	58	108	229	201	792
Hannover.....	556	6,603	3,168	284	60	109	106	14	573
Hessen-Nassau.....	7	1,362	390	77	13	4	11	5	110
Västfalen.....	1,299	14,807	3,874	680	296	132	63	24	1,195
Rhenlandet.....	8	9	4	15	—	—	—	—	15
Samtliga provinser	4,153	369,074	193,386	3,334	2,439	4,232	5,361	1,493	16,859

nådda räntegårdsresultatet hänvisas till nedanstående »statistiska sammandrag öfver den privata räntegårdsbildningens totalresultat vid 1910 års slut», som tillsammans med ofvannämnda utvecklingstablå lämnar en sammanträngd men exakt bild af hela den privata kolonisationsverksamhet, som i föreliggande redogörelses senare del blifvit skildrad.

bildningens totalresultat vid 1910 års slut.

Räntegårdarnas			Genom försäljningen hafva uppkommit				Belopp af beviljade byggnadslån i obligationer	Total räntebankränta för obligationerna under 7 b och 8
taxeringsvärden	köpepris i		a	b	c	d		
	mark	ränta mark	kapital mark	Inbetalningar mark	Obligationer mark	Privaträntor mark	Hypotek mark	mark
5	6		7				8	9
26,134,130	836,763	6,958,016	3,851,261	18,716,965	83,299	3,003,437	3,784,005	906,822
25,056,290	855,810	5,460,275	3,714,008	17,392,860	64,275	1,828,602	1,838,932	774,183
18,056,186	551,540	4,695,206	2,560,668	12,780,230	33,564	2,343,228	655,406	541,407
71,953,773	2,108,646	10,998,381	10,997,381	48,725,184	196,161	261,401	942,340	1,989,076
6,696,666	191,426	1,303,795	1,248,336	4,260,487	24,849	2,401	232,362	180,054
12,162,734	310,764	2,965,709	2,162,015	8,330,791	1,050	777,440	460,132	352,824
1,336,316	33,903	145,669	143,119	800,766	320	125,763	100,213	41,420
17,750,157	426,369	3,881,861	1,997,244	11,341,878	2,501	887,633	1,943,746	546,260
5,049,110	91,556	593,840	362,426	2,179,539	10,438	204,077	1,565,998	153,381
612,042	23,770	2,608	3,353	363,674	10,612	—	11,000	14,987
9,554,847	455,575	3,495,502	2,120,512	5,670,594	3,959	271,739	990,469	267,029
100,802	3,349	26,383	11,958	75,598	405	3,425	—	3,024
194,463,053	5,889,471	40,527,245	29,172,281	130,638,566	431,433	9,709,146	12,524,603	5,770,467

10. Ifrågasatt reorganisation af det privata kolonisationsväsendet i Preussen.

Frågan om en reorganisation af det preussiska kolonisationsväsendet har under de senare åren rätt flitigt diskuterats inom intresserade fackkretsar i Preussen. I egentlig mening aktuell blef den först genom det *Ostpreussiska landbolagets* omorganisation under år 1909 och detta bolags därefter följande kraftiga uppträdande inom räntegårdsbildningens område, hvilket medförde en afsevärd ändring i bolagets förhållande gentemot kolonisationsmyndigheten generalkommissionen. Denna ändring bestod i en *inskränkning i generalkommissionens maktbefogenhet* i förhållande till Landbolaget vid räntegårdars upprättande.

Fullt ut togs det sålunda påbörjade steget först mot slutet af år 1911, då enligt ministeriell förordning en särskild officiell landtmäteribyrå upprättades för Landbolagets räkning, hvilket möjliggjorde för Landbolaget att hädanefter utan generalkommissionens medverkan grunda nya räntegårdar. Endast i och för räntebanks- och mellankreditens utbekommande behöfver generalkommissionens förmedling här hädanefter anlitas.

Inom provinserna *Västpreussen och Posen* har därvarande generalkommission genom den tidigare omnämnda förordningen af den 10 september 1910 praktiskt taget försatts ur spelet såsom räntegårdsmyndighet och kolonisationskommissionen insatts som sådan i dess ställe. Endast vid af privatpersoner igångsatta räntegårdsföretag har generalkommissionen därstädes att i fortsättningen uppträda såsom förmedlande myndighet. Äfven i *Pommern* har generalkommissionens verksamhetsområde såsom medverkande kolonisationsmyndighet nyligen inskränkts, och i *Hannover* tages dess tjänster icke öfverallt i anspråk.

Slutligen har genom den i det föregående refererade ministerialförordningen af den 10 augusti 1909 *genomförandet af den så utomordentligt viktiga landtarbetarekoloniseringen väsentligen uppdragits åt de kommunala myndigheterna eller kretsförvaltningarna* och generalkommissionernas medverkan härvid inskränkts till endast »det strängt nödvändiga».

Långsamt men säkert håller generalkommissionen alltså på att skiljas bort såsom kolonisationsmyndighet. Huruvida den inre kolonisationen i Preussen är att lyckönska härtill eller icke, är en mycket omvistad fråga, som det torde vara svårt att redan nu uppnå full klarhet

uti. Ty äfven om åtskilliga brister och försummelse vidlåda general-kommissionernas förmedlingsarbete, kan det dock aldrig förnekas eller bortses från, att generalkommissionerna, särskildt den i Frankfurt an der Oder, nedlagt ett synnerligen förtjänstfullt och framgångsrikt arbete inom räntegårdsbildningens område.

Af allt att döma kan emellertid *en omfattande reorganisation af det preussiska kolonisationsförfarandet* icke vara långt aflägsen. Den framstående kolonisationskännaren, f. d. generalkommissionspresidenten i Frankfurt an der Oder dr *Metz*, har i en nyligen publicerad uppsats gjort ett mycket belysande uttalande härom, som det icke torde vara ur vägen att i detta sammanhang återgifva. Dr Metz skriver:

»Anser man sig kunna undvara provinsiella myndigheter, måste man dock, i öfverensstämmelse med gifna talrika anvisningar från intresserade kretsar, skapa en *centralmyndighet, hvilken skall vaka öfver och leda hela landets kolonisationsväsende*. Denna skall gifvetvis i förvaltningsärenden erhålla allmänna tjänsteanvisningar från statsministeriet eller från de tre särskildt intresserade ministrarne för jordbruks-, inrikes- och finansdepartementen, men måste i öfrigt utrustas med en vidtgående själfständighet. Den bör sammansättas af ämbetsmän, meliorationstekniker, landtbrukare och mossodlingsfackmän, hvilka alla äga erfarenhet rörande inre-kolonisatorisk verksamhet. En sådan centralmyndighet kan bl. a. afgöra, huruvida redan stadfästade kolonisationsinstitut inom en viss provins kunna få utsträcka sin verksamhet till andra trakter. Till dess skyldigheter hör att i rätt tid inskrida och förebygga, att exempelvis kolonisationsbolag utan nöjaktig finansiell styrka grundas, vidare att afgöra i tvister mellan intresserade kolonisationsparter, att tillse att nygrundade kolonier utrustas med tillräcklig förmögenhet i jord, att föranstalta om mossmarkernas kultivering och kolonisering m. m.

Vårt land behöfver med ett ord ett enhetligt kolonisationsämbetsverk för den inre kolonisationens planmässiga ledning under behörig hänsyn till landtarbetarefrågan.»

11. Preussiska regeringens ställning till den inre kolonisationens fortsatta bedrifvande.

I trontalet till den i början af år 1911 sammanträdande preussiska landtdagen berördes frågan om den inre kolonisationen med följande ord:

»*Den ur ekonomiska och sociala behof upp vuxna inre kolonisationen går alltjämt framåt. Genom anvisning af afsevärda statsmedel hafva*

nyligen inom provinserna Brandenburg och Pommern skapats allmännyttiga organisationer med uppgift att verka för bondebesittningens förökande och landtarbetarnes koloniserande. Utredning pågår för närvarande rörande frågan, huruvida denna kolonisationsverksamhet kan befordras genom särskilda lagstiftningsåtgärder.»

Och vid landtdagens öppnande den 15 januari 1912 yttrade ministerpresidenten:

»Uppehållandet och stärkandet af tyskdömet inom landsdelar med i språkligt hänseende blandad befolkning är fortfarande föremål för särskild uppmärksamhet och omsorg. I ett nytt lagförslag komma att af Eder äskas penningmedel för utsträckandet till andra landsdelar af det i provinserna Västpreussen och Posen pågående befästandet och hypoteksreglerandet af den tyska jordegendomsbesittningen. *Andra åtgärder, som förnämligast afse att i än högre grad befordra den inre kolonisationen, finna sig under förberedning.»*

Litteratur.

- Ansiedelungskommission*, Denkschrifte 1887—1909.
- Belgard, Martin, Dr.*, Parzellierung und innere Kolonisation in den 6 östlichen Provinzen Preussens 1875—1906, Leipzig 1907.
- Bergholm, Paul*, Den inre kolonisationen i Preussen 1886—1906, publicerad i *Emigrationsutredningens bil. XIV*, Stockholm 1909.
- Gerlach, Otto, Dr. Prof.*, Ansiedelungen von Landarbeitern in Norddeutschland, Berlin 1909.
- Metz, H., Dr.*, Innere Kolonisation in den Provinzen Brandenburg und Pommern 1891 bis 1901. Berlin 1902.
- Sohnrey, H., Dr. Prof.*, Archiv für innere Kolonisation Band I—IV, Berlin 1908—1912.
- Stumpfe, E., Dr.*, Innere Kolonisation insbesondere im Osten Deutschlands, Berlin 1910.
- Die Verhandlungen der Konferenz zur Beratung über die Organisation der inneren Kolonisation, Berlin 1909.
- Jahresnachweisungen der Königlichen *Generalkommissionen* 1892—1910. Berlin 1903—1911.
- Die Pommersche Ansiedelungs-Gesellschaft*, Jahresberichte. Stettin 1909—1911.
- Die Ostpreussische Landgesellschaft*, Berichte 1906—1910, Königsberg 1908—1911.
- Landbank in Berlin*, Geschäftsberichte 1907—1910, Berlin 1908—1911.
- Preussische Gesetzsammlung*, div. lagar och förordningar.
- Denkschrifte* über die Verwendung des Fonds »zur Förderung der inneren Kolonisation in den Provinzen Ostpreussen und Pommern», 1907—1909.

ÖFVERSIKT

ÖFVER

JORDLAGSTIFTNINGEN I STORBRITANNIEN OCH IRLAND

MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL SMÅBRUKS-
OCH EGNA-HEMS-STRÄFVANDENA

AF

PROFESSOR **GUSTAF F. STEFFEN**

STOCKHOLM 1914

ISAAC MARCUS' BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

FÖRORD.

Denna öfversikt öfver den särskildt småbruks- och egnahemssträfvandena berörande jordlagstiftningen i Storbritannien och Irland är dels ett sammandrag af vissa väsentliga delar af min i Emigrationsutredningens skriftserie (Bilaga XIV) utgifna redogörelse för ifrågavarande lagstiftning samt är dessutom en tämligen utförlig skildring af lagstiftningens verkningar i England och Wales under de fyra år den ägt bestånd och för hvilka officiella meddelanden föreligga, d. v. s. hufvudsakligen under tiden efter affattandet af mitt ofvannämnda bidrag till Emigrationsutredningens undersökningar.

Göteborg i okt. 1912.

G. F. Steffen.

INNEHÅLLSÖFVERSIKT.

	SID.
I. <i>Den nyare jordlagstiftningen i England och Wales.</i>	
1. Före tillkomsten af 1907 års lag	203
2. 1907 års lag (småbrukslagen).....	210
3. Verkningarna af 1907 års lag fram till slutet af 1911	
(a) Administrationen	220
(b) Antalet upprättade småbruk i England och Wales 1908—1911	221
(c) Småbrukarne och deras verksamhet	223
(d) Expropriationsbestämmelsernas tillämpning.....	225
(e) Lån och statsbidrag	226
(f) Kooperation bland småbrukare	227
(g) Slutsatser beträffande småbruksrörelsen	228
(h) Verkningarna af lagstiftningen om jordlotter.....	228
II. <i>Jordlagstiftningen i Skottland</i>	229
III. <i>Jordlagstiftningen i Irland</i>	232

I. Den nyare jordlagstiftningen i England och Wales.

1. Före tillkomsten af 1907 års lag.

Redan 1832 stadfästes i England en *allotment*-lag, enligt hvilken den för fattigvårdens ändamål reserverade allmänningsjorden inom socknarne skulle utarrenderas mot normalt arrende åt kroppsarbetare tillhörande socknen, dock icke mer än en *acre* (0.405 hektar) åt hvarje särskild person. Denna lag, som fick föga praktisk betydelse, följdes först 1882 af en *Allotments Extension Act*, hvilken i hufvudsak var af enahanda innehåll, utom såtillvida att det nu var fråga om att i smålotter arrendera ut all den jord, som inom en socken på ett eller annat sätt bestämts att genom sin afkastning i pengar eller in natura tjäna fattigvårdens ändamål. De förvaltande myndigheterna skulle hvarje år reservera en del af jorden för detta ändamål och annonsera, att den var att arrendera, ända tills all jorden var utarrenderad i smålotter eller inga fler ansökningar om arrenden hördes af. Äfven denna lag blef dock icke af större betydelse, bland annat därför att den, ehuru oafsiktligt, gaf motsträfviga sockenmyndigheter möjligheter att oskäligt stegra de tillämnade arrendatorernas ekonomiska börda och risk.

Lagens upphofsman, Jesse Collings, bildade en *Allotments and Small Holdings Association*, som arbetade på att utsträcka utarrenderandet af jordlotter äfven till de socknar, där ingen »fattigvårdsjord» fanns att tillgå. Det steg, som nu skulle tagas, bestod således däri, att lokala myndigheter fingo rätt och plikt att anskaffa jord för att utarrendera den i smålotter.

Detta blef hufvuddraget i den nästa jordlottlagen (*Allotments Act 1887*), enligt hvilken hälsovårdsmyndigheterna i såväl städerna som på landsbygden under vissa förhållanden gjordes pliktiga att köpa eller

arrendera jord för att arrendera ut den (icke sälja) åt kroppsarbetare inom hälsovårdsdistriktet. Det största stycke, som fick öfverlätas åt hvarje särskild arrendator, var fortfarande en *acre*. Inga bostäder, icke ens större uthus, fingo uppföras af arrendatorn. De lagar, som reglerade hälsovårdsmyndigheternas jordförvärf (särskildt *the Lands Clauses Consolidation Act 1845* och följande), voro olämpliga för de smärre köp, som här ifrågakommo. Dessutom visade det sig, att de jordägare och större arrendatorer, som talrikt voro representerade inom hälsovårdsmyndigheterna på landet, ofta voro mycket ovilliga att för jordbruksarbetarne bana väg till en mera själfständig ekonomisk ställning, samt att det därför blott sällan hände att lagen blef tillämplad. Lagens tysta antagande, att hälsovårdsmyndigheterna voro tillräckligt villiga att befordra jordlotters utarrendering åt jordbruksarbetare, visade sig vara felaktigt, och lagstiftaren måste därför ställa en annan utförande myndighet i reserv, för att lagen ej skulle bli en död bokstaf.

Detta skedde genom *Allotments Act 1890*, som bestämde, att plikten att åt arbetarebefolkningen tillhandahålla ett tillräckligt antal lämpliga jordlotter för arrendering, icke köp, skulle öfvergå på grefskapsrådet, då hälsovårdsmyndigheterna underläto att handla. Dock förde icke heller denna åtgärd till målet, ty grefskapsråden visade sig lika ovilliga som hälsovårdsmyndigheterna; och landtarbetarebefolkningen hade lika litet makt och mod att öfva tillräcklig påtryckning på de ena som på de andra. Den ökning i antalet jordlotter, arrenderade af kroppsarbetare, som kan tillskrivas jordlottlagstiftningen, var icke ansenlig, förrän den stora kommunalstyrelser reformen af 1894 (*Local Government Act 1894*) väsentligt demokratiserade de lokala förvaltningsmyndigheterna, särskildt på landsbygden.

*

Det har hittills varit fråga endast om jordlotter (*allotments*), d. v. s. smärre jordstycken, som utarrenderas i främsta rummet åt jordbrukets eller industriens lönarbetare för att gifva åt arrendatorn tillfälle att komplettera sina inkomster eller sin bärgning genom jordbruksarbete vid sidan af det egentliga förvärfsarbetet. Genom *Small Holdings Act 1892* kom ett nytt begrepp in i lagstiftningen — nämligen smärre jordbrukslägenheter (*small agricultural holdings*), som säljas eller utarrenderas i främsta rummet åt personer, hvilka såsom sitt enda eller viktigaste förvärfsarbete bedrifva själfständig jordbrukareverksamhet. Någon skarp gräns mellan de två slagen af jordbesittningar låter icke draga sig, och det måste städse finnas en

massa jordlägenheter, som med ungefär lika god rätt låter räkna sig till båda slagen. Grundtanken, att en »jordlott» skall vara ett mindre jordstycke än en »liten jordbrukslägenhet» och att på den förra icke kan men på den senare kan ställas krafvet, att den skall lämpa sig för en jordbrukarefamiljs själfständiga bärgning utan lönarbete i främmande tjänst, (denna princip) är dock från början tydlig. Hvad storleksförhållandena för *allotments* och *small holdings* beträffar, blefvo de klart fastställda först genom *Small Holdings and Allotments Act 1907*, till hvilken vi i det följande återkomma.

Enligt lagen af 1907 skilja sig dessutom jordlotter och småbrukslägenheter därigenom från hvarandra, att de förra icke kunna säljas utan blott utarrenderas, under det att de senare kunna såväl säljas som utarrenderas till sina brukare. Ett viktigt och för den ännu gällande lagstiftningen betydelsefullt drag i lagen af 1892 var, att den berättigade grefskapsråden att utlåna penningar åt smärre arrendatorer för att sätta dem i stånd att köpa sina jordbrukslägenheter. Detta gäller äfven de smärre arrendatorer, som arrenderat sin jord utan att på något sätt ha berörts af småbrukslagstiftningen.

Af en viss betydelse för lagen af 1892 var *Agricultural Holdings (England) Act 1883*, hvilken i flera viktiga afseenden gaf åt den engelske arrendatorn en fördelaktigare legal ställning till jordägaren, än han förut hade haft. Det gällde särskildt uppsägningstidens förlängning från ett halft till ett helt år samt arrendatorns rätt att, då han lämnade ett arrende, erhålla ersättning för vissa slag af förbättringar och hans rätt att borttaga vissa af honom upprättade fasta anläggningar (såsom stängsel, maskiner, byggnader o. s. v.). För öfrigt utgjorde lagen af 1892 ett nytt steg utöfver det af *allotment*-lagstiftningen betäckta området — ett steg, som var särskildt märkligt, emedan det togs efter en särskild utredning af en år 1890 tillsatt kommitté af underhuset samt utarbetades på regeringens eget initiativ, i det att dåvarande chefen för jordbruksdepartementet, Chaplin, framlade och genomdref lagförslaget. Något annat godt än att de var ett första försök till lagstiftning i en ny, af behovet utpekad riktning låter emellertid icke säga sig om denna lag, ty den var så försiktig i sina bestämmelser, att den blef nästan alldeles utan praktisk betydelse.

Då det i följd häraf blef nödvändigt att skrida till omarbetning af 1892 års lag, tillsattes en ny undersökningskommitté (en af jordbruksdepartementet utsedd *departmental committee*), hvilken utförde sina »vittnesförhör» från maj 1905 till juni 1906 och afgaf sin »rapport»

i december 1906. I denna rapport heter det: »Man kan icke säga, att verkningarna af 1892 års lag stått i något rimligt förhållande till förväntningarna hos dem, som skrefvo och antogo lagen». Under de tio första åren af lagens verksamhet, d. v. s. 1893 till 1902 inklusive, hade icke mer än 652 *acres* (264 hektar) blifvit sålda eller utarrenderade enligt lagens föreskrifter i England, Wales och Skottland. Under åren 1903—1906 ökades summan med knappt 150 *acres* (61 hektar). Rapporten kommer till den slutsatsen, att antingen föreligger intet nämnvärdt behof af det slag, som lagen vill tillfredsställa, eller ock är lagen ej affattad på ett sätt, som gör den användbar för att tillfredsställa behöfvat. Senare erfarenheter ha visat, att det förra antagandet varit alldeles felaktigt, och att det stora fiaskot med 1892 års småbrukslag helt och hållet måste tillskrifvas lagens egna olämpliga bestämmelser. Hvad som kan läras af denna lag, torde således i hufvudsak vara, hvilka positiva eller negativa drag en sådan lag icke får uppvisa, om den skall bli effektiv — naturligtvis under de i England rådande ekonomiska och sociala förhållandena.

Genom småbrukslagen af 1892 bemyndigades grefskapsråden, om de ansågo, att det funnes en icke på vanligt sätt tillfredsställd efterfrågan efter små jordbrukslägenheter, att »förvärfva jord, som passade att användas till småbrukslägenheter för personer, hvilka önskade att köpa och själfva bruka jorden ifråga». Ordet »förvärfva» (*acquire*) har här såväl betydelsen »arrendera» som betydelsen »köpa». Men ordet innesluter icke tvångsförvärf af något slag, utan hänsyftar blott på arrende eller köp genom fullt frivillig öfverenskommelse med jordägaren.

Det är denna frånvaro af tvångsmakt för de lagen tillämpande myndigheterna, som numera anses vara en af hufvudgrunderna till resultatlösheten. En annan grund härtill torde vara den, att hela förfarandet ställde sig allt för dyrt för de tillämnade småbrukarne. Den 18:de sektionen i lagen föreskrifver nämligen, »att grefskapsrådet icke skall förvärfva jord annat än till sådant pris, att, enligt rådets uppfattning, alla hithörande utgifter blifva betäckta genom de inkomster, som rådet erhåller genom att sälja eller utarrendera jorden, och skall rådet bestämma försäljningspriset eller utarrenderingssumman till ett sådant belopp, att rådet kan anse sig vara skyddadt mot förlust». Till »hithörande» utgifter räknades i själfva verket samtliga administrationskostnaderna, och skulle grefskapsrådets aflönade ämbetsmän hafva rätt till särskild betalning för arbete i sammanhang med upprättandet af småbruken. Dessa kommo sålunda att ställa sig relativt dyra, i många fall orimligt dyra, för dem som skulle övertaga dem.

Vidare är att framhålla såsom en af orsakerna till 1892 års lags gagnlöshet, att den i främsta rummet afsåg, att grefskapsråden skulle sälja den till småbruk bestämda jorden, och att lagstiftaren sålunda utgick från den, som det sedan visade sig, oriktiga förutsättningen, att efterfrågan på småbrukslägenheter i allmänhet innebar ett kraf på äganderätt till jorden.

Då en småbrukslägenhet såldes af grefskapsrådet, skulle en femtedel af köpesumman erläggas kontant af köparen, och en fjärdedel kunde, om rådet så fann för godt, förvandlas till en ständig ränta; återstoden skulle betalas halfårsvis under loppet af femtio år. Ett egenomligt drag finna vi i sektion 17, enligt hvilken grefskapsrådet kunde låna högst fyra femtedelar af köpesumman åt en arrendator, som öfverenskommit med jordägaren om att köpa sin jord fri.

•

Icke långt efter den förfelade småbrukslagen af 1892 kommer den mycket viktiga *Local Government Act 1894*, hvars stora betydelse för jordlottlagstiftningen i det föregående redan framhållits. I själfva verket torde det vara nödvändigt för en rätt uppfattning af jordlott- och småbrukssträfvandenas utveckling i England att ägna någon uppmärksamhet åt den demokratisering af den lokala själfstyrelsen, särskildt på landsbygden, som inleddes genom *Local Government Act 1888* och bragtes ett betydelsefullt stycke längre genom lagen af 1894. Erfarenheterna i England synas nämligen bevisa, att det för småbrukaresträfvandenas framgång fordras, att lokalstyrelsen är byggd på demokratisk grund, samt att den lokala demokratismen besitter ett kraftigt stöd uti en centralstyrelse, som i sista hand kan och vill genomdriva de ekonomiskt och socialt svagare samhällsmedlemmarnas lagliga kraf, när det trots all kommunal demokratisering visar sig, att dessa kraf (t. ex. då de gälla ökningen af jordlotter och smärre jordbrukslägenheter) icke finna gehör hos de mäktiga och ledande personerna inom lokalstyrelserna.

Genom *Local Government Act* af 1894 uppdelas hvar »grefskapsråd» (*the administrative county*) uti flera slag af mindre administrativa distrikt, hvar slag med full själfstyrelse och med en särskild grupp af uppgifter. Dessa distrikt äro: socknen, fattigvårdssamhället, hälsovårdsdistriktet, väg- och vattenbyggnadsdistriktet samt tvenne slag af distrikt för juridiska angelägenheter och slutligen det genom en särskild, något äldre lagstiftning skapade folkskoledistriktet.

För att sköta de från kyrkostämman (*the vestry*) och dess själfskrifna ordförande, pastorn, tagna världsliga angelägenheterna inom hvarje socken samt för att utöfva en del alldeles nya befogenheter, ger lagen af 1894 upphof till tvenne nya institutioner: sockenstämman (*the parish meeting*) och sockenrådet (*the parish council*). Omkring 13,000 sockenstämmor och omkring 8,000 sockenråd hafva på detta sätt med ett slag kommit till stånd — en anseelig förstärkning af organisationen för lokal själfstyrelse på den engelska landsbygden. Reformen innebär emellertid icke blott en ökning af kommunalstyrelsens organer utan också en väsentlig ändring af dessas sammansättning. Rätt att afgifva en röst på de gamla, halft kyrkliga, halft världsliga kyrkostämmorna ägde alla församlingsbor, som skattade för mindre än 50 pund sterling (900 kronor); men för hvarje ytterligare 25 pund sterling taxeringsvärde ökades individens röstvärde med en röst ända upp till sex. De stora jordägare besutto dessutom extra röstprivilegier, så att en godsägare ofta röstade med ej mindre än tolf röster på kyrkostämman. På de nya sockenstämmorna ha alla män och kvinnor rösträtt, som besitta rösträtt till parlamentet och grefskapsrådet, d. v. s. alla män af myndig ålder, hvilka äga jord med 5 ponds arrendevärde eller arrendera jord till 10 pund om året eller hyra bostad (hus eller rum), som omöblerad betingar 10 pund i årlig hyra, samt dessutom alla män och kvinnor, som hyra eller äga och bo i ett hus, för hvilket erlägges fattigskatt. Denna senare måste vara betalad, och personen i fråga får ej själf inom tolf månader före röstlängdens uppgörande hafva mottagit fattigunderstöd.

Viktigast bland de nya, af engelska kommunalmyndigheter aldrig tillförene utöfvade befogenheterna är sockenrådets rätt att på den fria öfverenskommelsens eller det laga tvångets väg af socknens jordägare arrendera eller köpa jord. Denna kan antingen behållas i gemensam användning, t. ex. för en gemensam betesmark, en offentlig lekplats eller park eller för uppförandet af kommunala byggnader, eller ock kan den, som vi sett, i form af lotter utarrenderas åt socknens invånare (t. ex. åt dess jordbruks-, fabriks- och grufarbetare samt handverkare).

För att gifva kroppsarbetaren möjlighet att arrendera ett jordstycke förordnar den nya kommunallagen om den i det föregående beskrifna formen af tvångsköp och tvångsarrendering af jord för jordlotter. Om jordägaren är villig att på rimliga villkor åt kommunen utarrendera ett lämpligt jordstycke för jordlotter eller annat ändamål, kan sockenrådet på egen hand uppgöra arrendekontraktet för hvilket antal *acres* som helst, och det kan i sin tur arrendera ut åt

sockenborna hur stora eller små jordlotter det behagar. Arrendet för dessa senare måste dock i detta och alla följande fall vara stort nog att täcka alla de utgifter, som sockenrådet ådrar sig i samband med transaktionen. Vägrar jordägaren att utarrendera det äskade jordstycket, kan tvångsförfarandet genom grefskapsrådet inledas. Anser grefskapsrådet, att dess ingripande ej är af behovet påkalladt, kan det vägra att anställa den ofvännämnda undersökningen, och i sådant fall har sockenrådet ingen vidare rätt att besvära sig. Då jord arrenderas tvångsvis, får arrendet icke uppgöras för mindre än fjorton eller för mer än trettiofem år. Önskar sockenråd köpa jord genom frivillig öfverenskommelse, måste det vända sig till hälsovårdsnämnden (*the district council*) i socknens hälsovårdsdistrikt för att få transaktionen utförd. Om hälsovårdsnämnden vägrar att ingripa, kan sockenrådet vädja till grefskapsrådet. Alla de hithörande ansökningarna hos distriktsrådet (hälsovårdsnämnden) eller grefskapsrådet kunna göras af sex enskilda medlemmar af sockenstämman, ifall sockenrådet skulle vägra handla.

Af den öfriga, för jordlott- och småbrukssträfvandena betydelsefulla lagstiftningen mellan 1892 och 1907 förtjäna särskildt framhållas *Agricultural Holdings Acts 1900* och *1906*, hvarigenom arrendatorns trygghet och frihet uti ett rationellt tillgodogörande af jorden vidare ökades, d. v. s. jordägarens rätt till godtyckliga och arrendatorn ekonomiskt skadande eller för en tidsenlig utveckling af jordbruket hinderliga arrendeaftals bestämmelser genom lag inskränktes. Jordägaren förbjödes i lagen af 1906 uttryckligen att genom hänvisning till sedvänjan binda arrendatorn vid ett brukningssätt, som denne icke finner tidsenligt eller fördelaktigt. En annan märklig princip, som uttalas i denna lag, är, att en uppsagd arrendator vid afflyttningen har rätt till full ersättning för den förlust han lider genom flyttningen, om jordägaren uppsäger honom utan goda och tillräckliga grunder och af skäl, som icke äro förenliga med jordegendomens goda vård och skötsel, eller om arrendatorn, genom förbättringar utförda på hans egen bekostnad, stegrat jordbrukslägenhetens värde. Ersättningsrätten gäller, äfven om det i arrendeaftalet finnes en öfverenskommelse af motsatt art.

2. 1907 års lag ("småbrukslagen").¹⁾

Före *Small Holdings and Allotments Act 1907* fanns det sålunda ingen möjlighet att tvångsvis köpa eller arrendera jord för att använda den till smärre jordbrukslägenheter; och lagen om tvångsköp eller tvångsarrendering af jord för jordlotter fordrade ett allt för långsamt, inveckladt och dyrbart tillvägagångssätt, för att den skulle kunna få någon afsevärd praktisk betydelse. Härutinnan har lagen af 1907 åstadkommit betydelsefulla förändringar.

En jordlott (*allotment* eller *field garden*) definieras nu som en jordlägenhet af ett omfång, som ej öfverstiger 5 *acres* (2.02 hektar). Jordlotter utarrenderas, men säljas icke. Myndigheternas förpliktelse att skaffa jord för jordlotter föreligger dock endast hvad beträffar jordlotter, som icke öfverstiga 1 *acre* (0.405 hektar) i omfång. Då jord en gång är anskaffad för att användas till jordlotter, kunna, i undantagsfall, äfven jordstycken öfver 5 *acres* behandlas som »jordlotter» i lagens mening.

En småbrukslägenhet (*small holding*) definieras såsom en jordbrukslägenhet af mer än 1 *acre* och icke mer än 50 *acres* (20.25 hektar) omfång, eller, om den öfverstiger 50 *acres* i omfång, en jordbrukslägenhet, som enligt lagen om inkomstbeskattning icke upptaxeras till mer än £ 50 (900 kronor). En småbrukslägenhet kan såväl säljas som utarrenderas till sin brukare.

Häraf framgår, att lagen lämnat öppet åt de verkställande myndigheterna att, inom vissa gränser (hufvudsakligen mellan 1 och 5 *acres*), behandla ett mindre jordstycke antingen som en jordlott (eller liten jordlägenhet) eller såsom en småbrukslägenhet (eller mindre jordbrukslägenhet).

Till att inlämna ansökan om jordlotter äro endast sådana personer (kvinnor såväl som män) berättigade, hvilka tillhöra den i distriktet eller socknen bosatta arbetarebefolkningen. Däremot synes hvem som helst, vare sig han (eller hon) bor i eller utanför grefskapet, vara berättigad att ansöka om en småbrukslägenhet. Den enda begränsande bestämmelsen är, att småbrukslägenheter få anskaffas endast åt personer, som utfästa sig att själfva, med eget intelligens- och kroppsarbete, bruka dem.

¹⁾ Efter kodifieringen kallad *Small Holdings and Allotment Act 1908*.

Äfven jord för smärre jordbrukslägenheter kan nu anskaffas genom tvångsköp och tvångsarrendering af jord från jordägaren.

Förfarandet vid denna expropriation har förenklats och blifvit mindre kostsamt.

Det har uttryckligen bestämts, att jordens pris vid expropriation skall vara lika med jordens försäljningspris vid frivillig försäljning — således ingen stegring af priset, därför att expropriationsförfarandet användes, vare sig det gäller jord för småbruk eller jord för jordlotter.

Då ett grefskapsråd är i stånd att på frivillighetens väg köpa jord, kan det sälja densamma till småbrukare. Om grefskapsrådet däremot har måst skrida till expropriation vid inköp af jord för småbruk, kan grefskapsrådet aldrig afhända sig äganderätten till jorden. Småbruken kunna sålunda i detta fall upprättas endast på grundval af arrendeaftal.

I stället för distriktsråden på landsbygden hafva sockenråden fått förvärfvandet af jord för jordlotter om hand och hafva till den ändan blifvit utrustade med utvidgad expropriationsrätt. Skillnaden mellan förfarandet vid anskaffandet af jordlotter å ena sidan och småbruk å den andra är ej alldeles utplånad, men är mindre än förut.

För båda ändamålen äro grefskapsråden och, i sista instans, jordbruksdepartementet de afgörande myndigheterna. Dessutom har nu inom jordbruksdepartementet upprättats en särskild afdelning, *the Small Holdings Commissioners*, som har till uppgift att hålla sig noga underrättad om behovet af jordlotter och småbrukslägenheter samt att se till, att allt, som lagen tillstodjer, verkligen åtgöres för att fylla behovet.

Det ingår i lagens syfte att uppmuntra och understödja alla slags frivilliga organisationer, särskildt kooperativföreningar bland smärre jordbrukare (inköpsföreningar, mejeriföreningar, slakteriföreningar, försäljningsföreningar o. s. v.), som kunna visa sig behöfliga för de smärre jordbruksföretagens bestånd och framgång.

Ansenliga statsmedel — ej mindre än 7,200,000 kronor anslogos af parlamentet för det första året af den nya lagens verksamhet — stå till förfogande, på det att de lokala myndigheterna icke af alltför stor hänsyn till de kommunala skattedragarne må afhållas från att arbeta på lagens kraftiga tillämpning, särskildt där det bäst behöfs, d. v. s. i relativt fattiga trakter af landet.

Plikten att förse de ansökande med jordlotter hvilar i främsta rummet på stadsdistriktsrådet (*the urban district council*) i ett stadsdistrikt och på sockenrådet (*the parish council*) i ett landtdistrikt. Om en landtkommun saknar sockenråd, intages dettas plats af sockenstämman, som uppgör aftal o. s. v. genom sin ordförande eller annan ordinarie förtroendeman. Grefskapsrådet åligger att tillse, att stadsdistriktsråden och sockenråden göra sin skyldighet hvad anskaffandet af jordlotter beträffar. Befinnes detta icke vara fallet, kan grefskapsrådet själfvt vidtaga de nödiga åtgärderna. Under vissa förhållanden äro *the county boroughs* (köpingarna) och *borough councils* verkställande myndigheter.

Skyldigheten att förse de ansökande med småbrukslägenheter faller i främsta rummet direkt på grefskapsråden eller, i vissa fall, på *the county boroughs*. Grefskapsrådet kan emellertid använda distriktsråden och *borough*-råden såsom ombud för upprättandet af småbruk inom ett distrikt eller en *borough*, och dessa senare kunna åtaga sig vissa ekonomiska förbindelser (förlustrisker) i sammanhang härmed. Hvarje grefskapsråd är skyldigt att tillsätta en »småbruks- och jordlottkommitté», och alla frågor om upprättandet af småbruk och anskaffandet af jordlotter (utom frågan om penninganskaffning) måste handläggas af kommittén, innan grefskapsrådet skrider till handling.

Som öfvervakande myndighet verka *the Small Holdings Commissioners* (för närvarande tvenne ämbetsmän) inom jordbruksdepartementet. Deras skyldighet är att af eget initiativ föranstalta undersökningar öfver hela landet om behovet af små jordbrukslägenheter och om möjligheterna för dessas ekonomiska bestånd samt att afgifva berättelse härom till jordbruksdepartementet.

På tillstyrkan af dessa småbruks-*commissioners* kan jordbruksdepartementet beordra ett grefskapsråd eller, om nödigt, småbrukskommisarierna själfva att utarbete en plan (*scheme*) för upprättandet af småbrukslägenheter inom ett gifvet område af landet. Vare sig planen tillkommit på detta sätt eller genom ett grefskapsråds eget initiativ, skall den stadfästas af jordbruksdepartementet, sedan detta noga pröfvat densamma. Då en småbruksplan sålunda är stadfästad, är det grefskapsrådets plikt att genomföra densamma. Underlåter det detta, skall jordbruksdepartementet gifva småbrukskommisarierna befallning att genomföra planen, och handla då dessa kommissarier med samma myndighet som ett grefskapsråd. Kostnaderna för de sålunda upprättade småbrukslägenheterna bestridas med grefskapsskatterna.

Om en småbruksplan förorsakar förluster eller måste betraktas

som en sannolik källa till förluster, kan jordbruksdepartementet, med samtycke af skattkamardepartementet (*the Treasury*, icke att förväxla med *the Exchequer*, finansdepartementet i inskränkt mening), bestrida förlusten ur de medel, som parlamentet ställt till förfogande såsom särskild småbruksfond (*Small Holdings Account*) i Engelska banken.

Jordbruksdepartementet har dessutom rättighet att själf utöfva grefskapsrådets befogenheter under lagen af 1906, »för att bevisa möjligheten af att inom en viss landsända upprätta småbruk». Kostnaden för dylika experiment betalas ur *the Small Holdings Account*.

Småbrukskommissarierna kunna också anskaffa jordlotter, om jordbruksdepartementet funnit, att ett grefskapsråd härutinnan icke åtgjort allt, som kunnat göras. Äfven i detta fall funktionera kommissarierna med ett grefskapsråds befogenheter.

*

Då ett sockenråd önskar köpa eller arrendera jord tvångsvis för att använda den till jordlotter eller småbruk, måste det vända sig till grefskapsrådet med begäran, att detta sätter expropriationsförfarandet i gång. Skulle grefskapsrådet vägra, äger sockenrådet att petitionera jordbruksdepartementet om att ingripa, och kan då detta genomföra expropriationen. Eljest måste, hvad småbrukslägenheter angår, förfarandet alltid inledas af ett grefskapsråd. Då det gäller jordlotter däremot, är det såväl stadsdistriktsrådets och *borough*-rådets som grefskapsrådets sak att inleda expropriationsförfarandet.

Expropriationen utföres genom en »*order*», som hvad den ifrågasvarande jorden beträffar, ger tillämpning åt de sektioner i *Lands Clauses Acts*, hvilka ha afseende på köp och arrendering af jord »annorledes än genom frivillig öfverenskommelse». Denna *order* måste stadfästas af jordbruksdepartementet, innan den har laga kraft. Då detta ägt rum, har *ordern* samma kraft och verkan som en parlamentsakt, och det är icke längre möjligt att få den upphäfd eller ändrad på lagtekniska grunder.

Grefskapsrådets första åtgärd är att affatta sin *order* och att offentliggöra den på föreskrifvet sätt samt att underrätta jordägaren och eventuella arrendatorer af den ifrågasvarande jorden om saken. Om dessa ingen invändning göra inom viss tid, äger jordbruksdepartementet att stadfästa *ordern* utan vidare undersökning. Hafva invändningar gjorts, måste en offentlig undersökning hållas, vid hvilken såväl grefskapsrådet som alla personer, hvilka ha ett ekonomiskt intresse i

jorden i fråga, äro berättigade att yttra sig. Efter denna undersökning afgör jordbruksdepartementet, huruvida det skall ge sin stadsfästelse eller ej åt *ordern* sådan den föreligger, eller huruvida ändringar skola företagas i densamma.

Hela spörsmålet om arrendeafgift och köpeskilling samt skadestånd skall, om ej öfverenskommelse på frivillig väg kan uppnås, afgöras af en kunnig och opartisk skiljoman och utan inblandning af juridiska biträden eller fackmän. Den tio procents förhöjning af priset i den öppna marknaden, som eljest är laglig vid expropriation, är, liksom hvarje förhöjning af det vanliga priset, uttryckligen förbjuden, då det gäller jordlotter och småbruk.

Då jord arrenderas tvångsvis, får aftalet icke gälla mindre än fjorton och icke mer än trettiofem år; dock kan jordägaren städse, efter tolf månaders uppsägning, återfå sin jord, om han öfvertygar jordbruksdepartementet om, att han behöfver jorden för byggnadsändamål, för grufdrift eller industriella ändamål eller för härmed sammanhängande väganläggningar.

Följande slag af jordegendom kunna icke genom expropriation öfverföras till användning för jordlotter eller småbruk:

1) Jord, som utgör en del af en park eller trädgård eller tillhör jordbruket omedelbart omkring en herrgårdsbyggnad eller bidrar att öka trefnaden omkring ett boningshus;

2) Skogsmark, som icke gränsar intill jord, hvilken redan användes för jordlotter eller småbruk;

3) Jord, som tillhör någon kommun eller lokal myndighet eller blifvit förvärfvad för att användas till järnvägs-, kanal-, vattenverksanläggning eller annat offentligt ändamål;

4) Jord, på hvilken historiska eller arkeologiska minnesmärken finnas;

5) Jord, som utgör del af en jordbrukslägenhet, hvilken icke öfverskrider 50 *acres* (20.25 hektar).

Då jordbruksdepartementet skall afgöra, huruvida ett gifvet förslag till expropriation bör stadfästas, måste det taga hänsyn till omfånget och arten af ifrågavarande jordägares eller arrendatorers besittning samt tillse, att icke otillbörligt mycket jord tages från en gifven jordägare eller arrendator, eller att de bli alltför kännbart lidande i sina ekonomiska intressen genom splittring af jorden. Äfven skall såvidt möjligt undvikas, att något större antal jordbruksarbetare eller andra landtarbetare blifva förflyttade genom expropriationen.

Hvad denna sista egendomligt sväfvande bestämmelse är menad att

innehåra, synes icke kunna utletas ur själfva lagtexten. Om meningen är, att myndigheterna skola taga särskild hänsyn till jordägarnes och arrendatorernas önskan att hafva ett möjligast stort tillbud på jordlösa och beroende jordbruksarbetare i sin omedelbara närhet, så synes här föreligga fröet till en konflikt med lagens egentliga mening, som just är att gifva jord och ett visst ekonomiskt oberoende eller en starkare ekonomisk ställning åt de nu jordlösa arbetarne.

o

Enligt de fortfarande gällande bestämmelserna i lagen af 1892 är ett grefskapsråd berättigadt att, med tillstånd af departementet för lokalstyrelsen, upptaga lån för att upprätta småbrukslägenheter. Sådant lån behöfver icke vara fullt återbetaladt förrän efter 80 år, då ändamålet är att köpa jord; och icke förrän efter 50 år, då ändamålet är att arrendera jord. Den långa återbetalningstiden för lån, som af ett grefskapsråd användts till att köpa jord för småbrukslägenheter, anses komma att i hög grad underlätta det för hela reformen så viktiga utköpandet af enskilda jordägare.

Lån medgifvas för dessa ändamål af *the Public Works Loan Commissioners*, hvilka måste taga minst 3.125 % i ränta och högst den ränta, som skattkammardepartementet bestämmer för tillfället. Räntan får icke stegras, då lånet gäller längre tid. *The Public Works Loan Commissioners* äro en statlig penningutlåningsinstitution, som upprättades genom *The Public Works Loan Act 1875* för att genom lån underlätta utförandet af »allmännyttiga offentliga företag af varaktig art». Lånen måste hvarje år erhålla parlamentets stadfästelse. Penningarna komma ur en särskild *Local Loans Fund*, som administreras i sammanhang med statsskulden. Alla hithörande lån äro afbetalningslån, och första afbetalningen måste äga rum fem år efter lånets utbetalande.

Ett annat statligt ekonomiskt stöd har småbruksrörelsen uti den förut nämnda *Small Holdings Account*, som parlamentet upprättat i Engelska banken, och till hvilken parlamentet tid efter annan voterar pengar. Ett grefskapsråd kan ur denna fond få tillbaka alla sina utgifter för småbruks upprättande utom själfva köpe- och arrendesummorna och skadeståndspengarna. Af en del auktoriteter (t. ex. parlamentsledamoten Corrie Grant) anses denna bestämmelse vara en af de praktiskt viktigaste i den nya lagen, alldenstund det mycket ofta är just dessa extra utgifter för småbrukslägenheternas iordningsställande, utgifter vid sidan af jordens pris eller arrende samt eventuellt skade-

stånd, som afhålla de lokala myndigheterna från att tillämpa småbrukslagstiftningen.

Då det dessutom är stadgadt, att grefskapsråden måste sätta försäljningspriset eller arrendet på arrendelägenheterna så högt, att skattedragarne bli skyddade mot förluster, synas de ekonomiska hindren för lagens tillämpning, såtillvida som dessa hinder kunde vara att finna på skattedragarnas och de administrativa myndigheternas sida, vara tämligen sorgfälligt undanröjda.

Sockenråden ha på vissa villkor rätt att upptaga lån för att anskaffa jordlotter. Äfven dessa lån kunna erhållas af *the Public Works Loan Commissioners*.

Genom *Small Dwellings Acquisition Act 1899* kunna grefskapsråden och andra lokalmyndigheter genom lån förhjälpa arbetare och med dem jämställda att blifva ägare af boningshus (enfamiljshus), som i saluvärde icke öfverstiger 7,200 kronor. Lån får ej öfverstiga fyra femtedelar af husets saluvärde eller, absolut, i regel ej öfverstiga omkring 4,320 kronor. Återbetalningen sker i afbetalningar med ränta hvarje vecka eller i andra perioder, som icke få vara längre än sex månader. Hela afbetalningstiden får ej öfverstiga 30 år.

o

Grefs-kapsrådet är berättigadt, men icke förpliktadt, att företaga en del arbete på den för småbruksändamål förvärfvade jorden för att därigenom underlätta dess användning för småbruk — t. ex. att stycka och ingärda den, att anlägga vägar, att dika och dränera, att nedlägga vattenledningsrör eller gräfva brunnar samt att uppföra boningshus eller att omändra redan befintliga byggnader. Den ledande synpunkten skall härvid enligt lagen vara dels hänsynen till, att dessa förbättringar bli bättre och billigare, då de utföras på en gång på ett större jordområde, än då de utföras bitvis af de enskilda småbrukarna, dels hänsynen till de blifvande småbrukarnes svårigheter eller oförmåga att uppbringa de nödiga penningmedlen för dylika varaktiga förbättringar af jordlägenheterna.

Då ett grefskapsråd säljer en mindre jordbrukslägenhet, gälla bland annat följande bestämmelser:

- 1) Jordlägenheten får icke delas eller utarrenderas utan grefskapsrådets medgifvande;
- 2) Lägenheten skall odlas af ägaren själf och skall icke användas för annat ändamål än jordbruk;

3) Blott ett boningshus får uppföras på jordlägenheten; dock kunna i vissa fall de till flera skilda jordlägenheter hörande boningshusen få uppföras, t. ex. i en sammanbyggd rad, på en af lägenheterna;

4) Alla boningshus skola vara af sådan beskaffenhet, att de motsvara grefskapsrådets fordringar;

5) Ingen byggnad får användas för försäljning af rusdrycker;

6) Grefskapsrådet har städse att förbjuda uppförandet af boningshus.

Småbrukarne kunna i vissa fall appellera till jordbruksdepartementet, om de tro sig hafva grund till klagomål öfver grefskapsrådets sätt att behandla dem som arrendatorer. Småbrukarna åtnjuta öfver hufvud allt det skydd i sina rättigheter som arrendatorer, som den nyare, mycket detaljerade arrendelagstiftningen medger.

*

Grefskapsrådet har rättighet att för småbruksändamål utarrendera eller sälja jord åt en kooperativ förening (inköps-, försäljnings- eller produktionsförening), hvars organisation blifvit af grefskapsrådet gillad. Dessutom kan grefskapsrådet öfverlämna utarrenderandet (men icke försäljningen) af småbrukslägenheter åt en kooperativ förening eller annan association, som bildats icke för att själf bedrifva småbruk utan för att befordra småbrukens spridning.

Med departementets för lokalstyrelsen bifall kan ett grefskapsråd medgifva penninglån åt eller garantera lån för dessa kooperativa föreningar för deras småbruksverksamhet. Äfven departementet för lokalstyrelsen kan direkt träda i förbindelse med ifrågavarande kooperativa föreningar, kan (med skattkamardepartementets samtycke) direkt gifva dem penningunderstöd eller lån och kan använda dem som mellanhänder vid befordrandet af småbrukens spridning och organisering.

Genom dessa bestämmelser ger lagen tillfälle åt den frivilliga föreningsverksamheten att på ett synnerligen värdefullt sätt samverka med och komplettera de lokala och centrala myndigheternas samt de jordbehöfvande arbetarnes sträfvanden på småbruksrörelsens område. Många fackmän inom jordbruket äro i England öfvertygade om, att framtiden tillhör just dylika under grefskapsråden arrenderande småbrukare, som genom Kooperation tillförsäkra sig möjligheten att i tekniskt afseende och hvad affärsledningen beträffar sköta sina småbruk lika tidsenligt, som de stora jordägarna och kapitalstarka stora arrendatorerna sina i stor skala tilltagna jordbruksföretag.

Ett sockenråd, som anordnat jordlotter, har rätt att utarrendera dessa till en kooperativ förening, som ämnar bruka dem kooperativt eller befordrar jordlottsystemet.

*

Jordbruksdepartementet har utfärdat särskilda föreskrifter om innehållet i arrendeaftalen med dem, som öfvertaga jordlotter och småbrukslägenheter.

För jordlotter gälla följande allmänna bestämmelser:

Arrendatorn skall 1) hålla jordlotten fri från ogräs, skall gödsla den väl och öfver hufvud hålla den i godt skick från jordbrukssynpunkt; 2) han får icke förorsaka obehag eller olägenheter för andra jordlottinnehafvare; 3) han får icke utarrendera eller afyttra jordlotten eller någon del af den; 4) han får ej utan grefskapsrådets skriftliga tillstånd hugga timmer eller taga eller sälja mineralier, grus, sand eller lera från jordlotten.

Dessutom kan grefskapsrådet efter tillkännagifvande tillämpa följande särskilda bestämmelser för jordlotter: Arrendatorn skall 1) hålla häckar, gärdesgårdar och diken i godt stånd; 2) han får ej utan grefskapsrådets skriftliga tillstånd på jordlotten uppföra andra byggnader, än som särskildt angifvas; 3) han får ej utan skriftligt tillstånd plantera fruktträd, bärbuskar eller trädgårdsväxter af varaktigt (mer än tvåårigt) slag; 4) han får ej utan skriftligt tillstånd bryta upp gräsvallar; 5) han får ej använda taggträdsstängsel utåt vägar eller stigar; 6) han måste iakttaga allt, som är innefattadt i det kontrakt, genom hvilket grefskapsrådet arrenderat jorden i fråga; 7) han är skyldig att underkasta sig alla ytterligare bestämmelser, som grefskapsrådet kan anse af nöden för att skydda jordlotten mot vanskötsel och försämring.

Hvad småbrukslägenheterna beträffar föreskrifver jordbruksdepartementet, att följande bestämmelser skola ingå i arrendeaftalet med småbrukaren: 1) han skall hålla lägenheten i godt stånd från jordbrukssynpunkt; 2) han skall själf odla lägenheten och ej använda den till andra än jordbruksändamål; 3) han skall hålla häckar, gärdesgårdar och diken i godt stånd; 4) han får ej utan skrifvet tillstånd utarrendera eller skiljas vid lägenheten eller någon del af den; 5) han får ej utan tillstånd tillägna sig timmer eller mineralier o. s. v. från lägenheten; 6) han får ej utan tillstånd uppföra mer än ett boningshus på jordlägenheten och måste ställa sig grefskapsrådets föreskrifter om byggnadens beskaften-

het till efterrättelse (det kan dock ifrågakomma, att uppförandet af boningshus är förbjudet); 7) han får ej använda eller låta använda något boningshus till försäljning af rusdrycker; 8) han får ej utan tillstånd bryta upp gräsvallar eller betesmarker; 9) han är förpliktad att iakttaga alla bestämmelser, som ingå i det kontrakt, under hvilket grefskapsrådet arrenderar jorden i fråga.

•

Den engelska småbruks- och jordlottlagstiftningen har tillkommit, emedan erfarenheten visat, att den enskilda företagsamheten icke under närvarande jordegendoms- och samhällsförhållanden är ett tillräckligt medel mot landsbygdens affolkning och jordbruksarbetets öfvergifvande. Detta innebär likväl icke, att det saknas frivilliga sträfvanden att skydda de förhandenvarande småbrukarna och att öka deras antal. Vårt intryck af den engelska lagstiftningens framtidsutsikter skulle uppenbarligen bli ofullständigt eller skeft, om vi med tystnad förbiginge de hithörande företeelserna.

Den bästa tillgängliga kunskapen om desamma erbjuder ett större arbete, *The Small Holdings of England, a Survey of various existing Systems* af miss L. Jebb (London, John Murray, 1907). Boken redogör för en öfver hela England under åren 1904—1907 utförd undersökning, som föranstaltades af *the Cooperative Small Holdings Association* i London — en förening, hvars ändamål är att pådrifva lagstiftningen och lagtillämpningen på småbruksfrågans område.

Resultatet af miss Jebbs undersökning är i hufvudsak följande. Som en undersökning af småbruksförhållandena i England hittills saknats, har man ofta förbisett, att en mängd småbrukare redan existera och gifva tillfälle till iakttagelser öfver orsakerna till småbruksföretags framgång eller misslyckande. Framgången beror på ett af följande fem villkor eller flera af dem samtidigt, nämligen god jordmån, gynnsamma klimatförhållanden, andel i rätten att nyttja allmänningar, goda afsättningsförhållanden, möjligheter till extrainkomst genom lönarbete. Dessutom fordras för framgång, att småbrukaren icke från början genom uppfostran, yrkesträning eller begåfning står alltför främmande för jordbrukslifvet. Yrkesarbetet inom industrin och i städerna har ofta, ehuru ingalunda alltid, ett ogynnsamt inflytande på förmågan och lusten för jordbruksarbete. I hvarje fall är det nödvändigt, att åt småbrukareklassen bereda möjligheter för ett relativt intensivt socialt lif — såväl i form af ekonomisk Kooperation som i form af föreningslif och samlif

öfverhufvud. Så länge jordbrukslifvet isolerar den enskilde i så hög grad, att han blir främmande för tidens stora sociala, politiska och kulturella intressen och rörelser, måste industri- och stadslifvet med rätt behålla en öfvermäktig dragningskraft.

Bland de privata sträfvandena att befordra småbruk hafva de filantropiska och de rent förvärfsmässiga i regel uppvisat de minsta framgångarna — de förra, emedan de för litet räknat med de ekonomiska och tekniska realiteterna, och de senare, emedan de skrufvat upp jordpriser och arrendevillkor alltför högt. Enskilda jordägare, som vilja främja småbruksrörelsen, hafva den stora fördelen att känna de lokala förhållandena och att kunna, utan risk eller stort omak, trefva sig fram steg för steg. Under alla förhållanden är deras goda vilja af stort värde för hela rörelsens framgång.

Miss Jebb framhåller slutligen med eftertryck, att de privata försöken att etablera småbrukarne som jordägare lika allmänt misslyckats, som sträfvandena att göra dem till arrendatorer med trygga arrendevillkor lyckats. Just den klass, som har de största förutsättningarna att lyckas såsom småbrukare, synes allmänt föredraga en tryggad besittningsrätt och att nedlägga sitt kapital på att ordna en rationell jordbruksdrift, framför att binda det i jorden genom att förvärfva denna med äganderätt.

3. Verkningarna af 1907 års lag fram till slutet af 1911.

Administrationen. Den centralmyndighet, som har högsta uppsikten öfver den engelska småbruks- och jordlottlagstiftningens tillämpning, blef under 1911 omorganiserad. Inom jordbruksdepartementet (*Board of Agriculture*) har nu upprättats en särskild byrå för jordfrågorna (*the Land Division*). I stället för att blott tvenne ämbetsmän (*the Small Holdings Commissioners*) förr skötte hela den centrala delen af administrationen, har nu inrättats en stab på nio sådana *Commissioners*. Af dessa äro åtta bosatta uti de åtta distrikter, i hvilka hela England (med Wales men icke inklusive Skottland och Irland, som ha särskild lagstiftning för småbruksfrågor) blifvit indeladt för att underlätta tillsynen öfver småbrukslagstiftningens tillämpning. Dessa statens ute i landet boende »småbrukskommissarier» hafva dessutom i uppdrag att på allt sätt bistå grefskapsråden (de lokala administrativa myndigheterna) i deras af lagen påbjudna arbete för anskaffande af jord åt småbrukare och arbetare. Den nionde småbrukskommissarien är chef för småbruks-

byrån inom jordbruksdepartementet och leder det hela från ämbetsverket i London. Till hans skyldigheter hör att ärligen afgifva utförliga statistiska redogörelser för det enligt lagens bestämmelser utförda arbetet på upprättandet af småbruk och jordlotter. Man har sålunda i England på detta område funnit, att det var omöjligt att upprätthålla en tillräckligt intim beröring mellan de centrala och lokala myndigheterna, så länge de förra skötte sitt arbete uteslutande för ämbetsverket i hufvudstaden och saknade den för hithörande angelägenheter oumbärliga kännedomen om de lokala förhållandena.

Antalet upprättade småbruk i England och Wales 1908—1911.

Från 1 januari 1908 till 31 december 1911 hade grefskapsråden i England och Wales förvärfvat 124,502 *acres* (omkring 49,800 hektar) för småbruksändamål. Däraf hade 78,871 *acres* (omkring 31,500 hektar) inköpts för £ 2,493,121 (omkring 44,800,000 kronor), och 45,631 *acres* (omkring 18,200 hektar) hade arrenderats för £ 55,637 (omkring 1,000,000 kronor) om året. Genomsnittspriset på den köpta jorden var £ 31 7 s. per *acre* (omkring 1,422 kronor per hektar); och det af grefskapsråden betalade genomsnittliga arrendet var £ 1 4 s. 4 d. per *acre* (omkring 55 kronor per hektar).

Af den sålunda af grefskapsråden för småbruk förvärfvade jorden hade under de fyra åren 1908—1911 94,154 *acres* (omkring 37,700 hektar) utarrenderats till 6,916 småbrukare, och 186 *acres* (omkring 75 hektar) hade sålts till 13 småbrukare. Dessutom hade 4,597 *acres* utarrenderats till 39 »kooperativa småbruksföreningar», som i sin ordning hade utarrenderat jorden till 732 af sina medlemmar. Dessutom hade 2,644 aspiranter på småbrukslägenheter erhållit sådana, tillsammans å 32,000 *acres* (omkring 12,800 hektar), direkt från jordägarna under förmedling af grefskapsråden. Den jord, som i slutet af 1911 hade af grefskapsråden förvärfvats för småbruk men ännu icke disponerats, ansågs vara tillräcklig för ytterligare ungefär 2,000 sökande. Slutligen hade köpingarnas myndigheter (*the Councils of County Boroughs*) förvärfvat 1,303 *acres* (omkring 520 hektar), som utarrenderats åt 161 enskilda småbrukare samt åt 63 medlemmar af kooperativa småbrukarföreningar.

Det framgår sålunda, att 10,529¹⁾ sökande erhållit småbrukslägenheter i England och Wales å tillsammans 130,937 *acres* (omkring 52,375 hektar) under de fyra åren 1908—1911. Härmed bör jämföras uppgiften, att under samma tidrymd 35,187 enskilda personer samt 61 småbrukarföreningar inlämnat ansökningar om tillsammans 584,802

¹⁾ Vid slutet af 1911 hade dock endast något öfver 7,000 af de småbrukare, som fått jord af grefskapsråden, hunnit att taga sina småbrukslägenheter fullständigt i besittning.

acres (omkring 233,900 hektar). Det synes sålunda vara sannolikt, att knappt en tredjedel af de sökande blifvit tillfredsställda. Mindre än en fjärdedel af den efterfrågade jordarealen har blifvit förvandlad till småbruk. Vid bedömandet af detta resultat måste likväl tagas i öfvervägande, att en del sökande ansetts vara olämpliga såsom småbrukare, samt att andra ansökt om mer jord än deras kapital räckt till för att sköta, under det att åter andra sökande varit oförmögna eller ovilliga att betala ett så högt arrende, som åsatts den åt dem erbjudna jorden. Härvid beror naturligtvis mycket på, hur myndigheterna uppställa sina standards för den »personliga lämpligheten» och kapitalbehovet samt hur höga arrenden de fordra för jorden. Det synes framgå, att i allmänhet föga mer än halfva antalet sökande förklaras vara »personligen lämpliga» för småbrukarrörelse samt besitta de härför nödiga kapitaltillgångarne. Dessutom klagas ofta från småbrukarhåll öfver de allt för höga arrendena, som af grefskapsråden åsättas den jord de ställa till småbrukares förfogande.

Synnerligen iögonfallande är det mycket ringa antal småbruksaspiranter, som önskar köpa jorden i stället för att nöja sig med att blott arrendera den. Under åren 1908—1909 utgjorde köpeansökarna 2.3 procent af samtliga sökande. Under 1910 voro de 1.8 procent och under 1911 2.12 procent af samtliga småbruksaspiranter. De köplystna ha sålunda hittills med en förvånande konstans utgjort blott omkring en femtiondedel af de arrendesökande. Någon strömning i riktning af upprättandet af en själfägande småbrukareklass kan det sålunda icke vara tal om i England. Man synes inom engelska småbrukarkretsar vara fullt tillfreds med den relativt trygga besittningsrätt, som det var ett af hufvudsyftena med 1907 års lag att skapa.

Den genomsnittliga storleken af en småbrukslägenhet i England och Wales har hittills varit något öfver 4 hektar. I rapporten för 1911 uppgifves 13 à 14 *acres*, hvilket torde gälla detta år ensamt; och skulle i sådant fall en ökning af lägenheternas genomsnittliga storlek upp till 5 à 5.5 hektar vara att konstatera. Denna iakttagelse bestyrkes genom jämförelser med föregående års (1908, 1909 och 1910 års) rapporter.

De jordbrukslägenheter, som enligt lagens mening äro att beteckna såsom småbrukslägenheter, d. v. s. jordbruk på mer än 1 men ej öfver 50 *acres* (0.405—20.25 hektar), utgjorde 1895 i England (utan Wales) 67.77 procent af alla jordbruksföretag, men hade 1906 sjunkit till 66.49 procent. Denna tillbakagång fortsatte till 1908. Mellan juni 1890 och juni 1908 hade småbrukens antal minskats med ej mindre än 22,000. År 1908 ägde emellertid ett omslag rum. Mellan juni 1908

och juni 1910 ökades småbrukens antal i England och Wales med 1,626. Denna ökning har icke blott hållit i sig utan stegrats fram till slutet af 1911. Ökningen af småbruk under åren 1909, 1910 och 1911 uppgifves i rapporten för 1911 ha uppgått till sammanlagdt 5,312 eller nära 2 procent af samtliga existerande småbruksföretag.

Vid bedömandet af detta framsteg måste uppmärksamhet ägnas särskildt åt tvenne för England karakteristiska företeelser. Den ena är den alltjämt fortskridande minskningen af åkerbruksarealen. Denna utgjorde för hela Storbritannien (således Irland icke medräknadt) i årligt genomsnitt 1891—1893 16,321,069 *acres* men 1908—1910 blott 14,731,692 *acres*. Således en minskning under 18 år å ej mindre än 1,589,377 *acres* eller 9.74 procent. Ensamt spannmålsarealen hade under denna tid minskats med 10.28 procent. Samtidigt hade de permanenta gräsmarkerna ökat med 6.21 procent. Det är sålunda tydligt, att ett anseeligt antal åkerbrukslägenheter försvinner hvarje år i England och därmed också ett antal småbrukslägenheter. Dessa senare reduceras dessutom årligen genom städernas tillväxt, ty det är just i närheten af de starkt växande städerna, som man finner de flesta småbruket. Den absoluta ökning af småbrukens antal efter 1908, som otvifvelaktigt är helt och hållet att tillskrifva småbrukslagstiftningen, få vi sålunda betrakta som en nettovinst, hvilken uppstått under förhållanden, hvilka eljes skulle uppvisat en absolut förlust af småbrukslägenheter.

Härtill kommer den omständigheten, att en icke ringa mängd af den jord, som genom den nya lagstiftningen blifvit ägnad åt småbruksföretag, öfvertagits af personer, som redan förut varit småbrukare och nu endast utvidgat sina gårdar. Härigenom ökas den totala småbruksarealen men icke antalet småbruk.

Småbrukarne och deras verksamhet. En fullständig statistik öfver småbruksaspiranternas yrkesställning synes icke vara förhanden. Icke ens beträffande de faktiskt etablerade nya småbrukarne meddelas hithörande upplysningar, som dock skulle kunna vara till god ledning för politikern och nationalekonomen. Blott i rapporten för 1911 meddelas som en sannolikhetsberäkning, att af 6,486 småbrukare, som erhållit jord enligt lagen af 1907 (respektive 1908), 2,250 eller nära 35 procent voro jordbruksarbetare, då de inlämnade sina ansökningar om jord.

Det stora flertalet småbruksaspiranter har varit personer, som haft sina bostäder i byarna och önskat jord endast såsom medel för extra arbete och förvärf vid sidan af deras dittillsvarande yrkesverksamhet. Det förekommer därför icke, synnerligen ofta, att gref-

skapsråden behöfva använda sin befogenhet att uppföra boningshus på de nyinrättade småbrukslägenheterna. Under 1910 uppförde de 440 och under 1911 501 boningshus på småbruksjord.

Den otillfredsställda efterfrågan på småbrukslägenheter är för närvarande mycket stor och synbarligen i tillväxt i England. Grefskapsråden hade i slutet af 1910 8,168 individuella aspiranter och 7 småbrukarföreningar uppskrifna som godkända, men icke tillfredsställda efterfrågare på tillsammans 127,256 *acres* (omkring 51,000 hektar). I slutet af 1911 voro motsvarande siffror 8,548 individer och 8 föreningar, efterfrågande tillsammans 134,602 *acres* (omkring 54,000 hektar). Den hufvudsakliga orsaken till detta missförhållande synes ligga däruti, att de flesta af dessa otillfredsställda aspiranter af ekonomiska skäl icke kunna afflytta från sina närvarande boningsorter och därför skulle kunna tillfredsställas endast med jord uti dessa orters omedelbara närhet. Sådan jord synes ofta icke vara att tillgå till rimligt pris, och således saknas ej sällan möjlighet under de gifna förhållandena att öfverhufvud tillfredsställa denna ansevärd klass af efterfrågare.

Snarlikt är förhållandet med de redan etablerade småbrukare, som bedrifva sin näring med framgång och önska utvidga sina lägenheter. Den lokala bristen på jord i lämpligt prisläge blir ett hinder äfven för dem. »Däremot», säger rapporten för 1911, »är det lättare att tillfredsställa dem, som önska nya fullständigt utrustade småbruk och ämna ägna all sin tid åt dessa. Sådana aspiranter kunna antagas vara villiga att flytta till ett distrikt, där jord står att få på lämpliga villkor».

Här framlyser tydligt det redan förut påpekade sakförhållandet, att det bland de engelska småbrukaraspiranterna finnes relativt få, som äro sinnade eller i stånd att bygga sin ekonomiska existens uteslutande eller i hufvudsak på brukandet af den egna arrendegården. Emellertid framgår af en särskild undersökning, som företagits af de centrala myndigheterna, att belåtenheten med de af grefskapsråden erbjudna arrendeförhållandena är allmän, så snart icke själfva arrendebeloppet ställer sig allt för högt, samt att den fullt allvarliga efterfrågan på nya småbrukslägenheter eller utvidgning af gamla växer år efter år med större hastighet än de lokala myndigheterna varit i stånd att möta. »Många grefskapsråd finna det omöjligt att hålla jämna steg med efterfrågan, och man kan med fog säga, att efterfrågan växer i proportion till den energi, hvarmed den nya lagstiftningen blifvit administrerad».

Å andra sidan hafva centralmyndigheternas undersökningar visat, att äfven grefskapsråden i allmänhet hafva anledning till belåtenhet med småbrukslagstiftningen. I de flesta grefskap inspekteras små-

bruken minst en gång om året af lokalmyndigheternas ombud, och »det är mycket sällsynt, att det inkommer ogynnsamma rapporter om jordbrukets skötsel; i flertalet fall framgår, att jorden förbättrats sedan den blifvit använd för småbruk». Under 1911 hade blott 99 arrendatorer i England och Wales frivilligt uppsagt sina småbrukslägenheter, och endast 20 hade af grefskapsråden blifvit uppsagda till afflyttning, hvilket »visar, att de otillfredsställande arrendatorerna utgöra mindre än en half procent af hela antalet». Arrendena betalas i regel punktligt, och de sammanlagda summorna af obetalade arrenden för 1911 voro så små för hela landet, trots den alltför starka torkan under sommaren, att de knappast ägde någon afsevärd betydelse. I några grefskap, där arrendesumman uppgick tillsammans till öfver 500,000 kronor, resterade vid 1912 års ingång blott 2,000 kronor, och »äfvén dessa torde till största delen ha influtit» under första kvartalet af 1912. »Detta är ett rekord, som knappt något enskildt storgods i landet kan uppvisa motstycke till.»

Hvad arrendenas storlek beträffar, anmärka centralmyndigheterna, att grefskapsråden stundom, då de enligt lagens föreskrifter iurätta jordområdena till fullt utrustade småbruk, göra byggnaderna och stängslen dyrbarare än som är absolut nödvändigt och därigenom ofta belasta arrendatorn med allt för tunga utgifter för arrendet. Lånen för träbyggnader och stängsel måste i regel amorteras på högst 20 år, ofta blott 15 år. I allmänhet synas dock arrendena ingalunda vara för höga för bärkraften af rationellt bedrifna småbruk, hvilka böra kunna afkasta 450 till 650 kronor per hektar om året på många af de skördar, som vanligen odlas — enligt en uppfattning, som framställes i rapporten för 1911. Det framgår af t. ex. en detaljerad redogörelse för ett antal småbrukslägenheter å nära 50 *acres* hvardera i grefskapet Berkshire, att dessa, sedan de fullständigt utrustats med byggnader o. s. v. af grefskapsrådet, betalade i arrende i genomsnitt ungefär £ 85 för det hela, d. v. s. 75 kronor per hektar. De flesta af dessa småbruk ägnades åt gräsodling och mjölkproduktion för London — sannolikt icke det rentablant möjliga brukningssättet, men kräfvande relativt ringa jordbrukarskicklighet.

Expropriationsbestämmelsernas tillämpning. Sedan småbrukslagen af 1907 trädde i kraft (1 januari 1908—31 december 1911) hafva myndigheterna i 351 fall tillämpat bestämmelsen om, att jord för småbruk skall förvärfvas genom expropriation, då den icke kan erhållas genom fritt aftal med ägaren. Tillsammans hafva 24,773 *acres* (omkring 9,100

hektar) förvärfvats på detta sätt, hvaraf 14,273 *acres* tvångsköpts och 10,494 *acres* tvångsarrenderats.

Såväl vid tvångsarrendering som tvångsköp skall, såsom redan nämnts, en opartisk värderingsman afgöra arrendet eller köpesumman. Detta belopp fixeras i regel någonstädes emellan det af jordägaren fordrade priset och det af grefskapsrådet erbjudna.

Det är icke öfverraskande att finna, att expropriationspriset i flertalet fall ligger närmare grefskapsrådets anbud än jordägarens fordran, samt att expropriationspriset i åtskilliga fall ansenligt understiger det af jordägarna begärda. Så t. ex. begärde en jordägare i Huntingdonshire £ 13,000 i försäljningspris för 148 *acres*, men erhöll blott £ 9,437; och en annan jordägare i Wiltshire begärde £ 2,950 för 15 *acres*, men fick sig tillerkända £ 1,537. I förra fallet hade grefskapsrådet erbjudit £ 8,856, och i senare fallet afstod grefskapsrådet slutligen helt och hållet från affären. Vid tvångsarrendering kan man göra liknande iakttagelser. För 41 *acres* i Bedfordshire begärde jordägaren £ 70 8 s. 5 *d.* i årligt arrende, under det att grefskapsrådet erbjöd £ 50 5 s. 8 *d.* Det tvångsvis fastställda arrendet blef £ 55 10 s. I Worcestershire hade en jordägare begärt £ 887 i arrende för 298 *acres*, men fick vid expropriationen nöja sig med ungefär hälften, nämligen £ 444 14 s. I Carmarthen i Wales hade en jordägare begärt £ 60 i arrende för 54 *acres* samt dessutom £ 294 i »kompensation»; grefskapsrådet erbjöd £ 38, men värderingsmannen tillerkände jordägaren blott £ 36 10 s. i arrende samt £ 15 i »kompensation». Det är sålunda intet tvifvel underkastadt, att expropriationsparagraferna i 1907 års lag spelat en mycket betydelsefull praktisk roll — naturligtvis en ännu mycket större roll i verkligheten än som framgår af expropriationsstatistiken, ty blotta faktum att expropriation kan tillgripas torde i de flesta fall på ett afgörande sätt påverka jordägarens hållning gentemot krafvet att afstå jord för småbruksändamål.

Lån och statsbidrag. Under de fyra åren 1908 till 1911 har ministeriet för lokalförvaltningen bemyndigat grefskapsråden att upptaga lån för småbruksändamål å tillsammans £ 2,534,730 (omkring 45,600,000 kronor). Under 1911 bemyndigades grefskapsråden att låna £ 670,765 (omkring 11,500,000 kronor) för inköp af jord för småbruk samt £ 133,899 (omkring 2,400,000 kronor) för småbrukslägenheternas upprättande och utrustning. Samma år hade köpingarnas myndigheter (*Councils of County Boroughs*) bemyndigats att låna £ 24,710 (omkring 445,000 kronor) för jordköp och £ 11,410 (omkring 205,000 kronor) för småbrukens upp-

rättande och utrustning. Hela lånesumman var under år 1911 £ 840,784 (omkring 15,137,000 kronor) mot £ 796,454 (omkring 14,320,000 kronor) under år 1910.

Mellan 1 januari 1908 och 31 december 1911 har jordbruksdepartementet (*Board of Agriculture*) ur den fond (*Small Holdings Account*), som af parlamentet ställts till departementets förfogande för småbruksändamål, utbetalat till grefskapsråden och köpingarnas myndigheter sammanlagdt £ 64,206 (omkring 1,155,000 kronor), utgörande de utgifter, som dessa haft för sina juridiska och andra åtgärder i sammanhang med sin verksamhet för tillfredsställandet af efterfrågan på småbrukslägenheter. Häraf hade £ 19,925 (omkring 360,000 kronor) åtgått för tjänstemannalöner och byråutgifter. Expropriationsförfarandets användande hade kostat £ 2,646 extra (omkring 47,600 kronor).

Kooperation bland småbrukare. Den engelska småbrukslagen be- myndigar grefskapsråden att arrendera ut jord till kooperativa föreningar. Så har under åren 1908—1911 skett med 4,597 *acres* (omkring 1,840 hektar), som af grefskapsråden utarrenderats till 39 kooperativa föreningar, hvilka i sin ordning utarrenderat jorden till 732 af sina medlemmar. Emellertid klagas öfver, att »kooperationen» i allmänhet upphört mellan dessa småbrukare, så snart de kommit i besittning af sin jord. Särskildt har det visat sig vara af behofvet påkalladt att genom en för småbrukarne organiserad undervisning skaffa dem kunskaper om just de odlingsmetoder och öfriga åtgärder, som kunna vara särskildt ägnade att göra småbruken inbringande. Initiativ i denna riktning har nu tagits af jordbruksdepartementet, som för ändamålet vändt sig till *the Development Commissioners* — en centralmyndighet med särskild uppgift att verka för det engelska jordbrukets höjande och för ett intensivare ekonomiskt tillgodogörande af den engelska jorden öfver hufvud. Departementet har här anhållit om ett årligt anslag å 360,000 kronor för att organisera Kooperation bland småbrukare. Samtidigt har en enskild förening för jordbrukets höjande (*Agricultural Organisation Society*) hos samma myndighet hemställt om 270,000 kronor om året för liknande ändamål. Något definitivt resultat af dessa uppslag var ännu icke uppnådt, då 1911 års rapport affattades.

Såsom en synnerligt viktig form af Kooperation betrakta myndigheterna »kooperativa kreditföreningar» med syfte att på billiga villkor, hvad räntor och amortering beträffar, gifva småbrukare de kapitallån, som de behöfva för att kunna bedrifva sitt jordbruk på ett tidsenligt sätt. Jordbruksdepartementet och *Agricultural Organisation Society* be-

drifva propaganda för upprättandet af dylika kreditföreningar och söka förmå en del stora affärsbanker att låta sina filialdirektörer bistå småbrukarne i deras sträfvanden att bilda kreditföreningar. Hittills har dock resultatet varit ytterst obetydligt.

Kooperativa boskapsförsäkringsföreningar existera här och där i England och Wales, men synbarligen ännu i rätt ringa omfattning. En tillräckligt manstark småbrukarförening anses under vanliga förhållanden kunna försäkra sina medlemmar mot förlust af kor för en årlig afgift af blott omkring 4 kronor 50 öre per ko.

Slutsatser beträffande småbruksrörelsen. Vid genomläsningen af jordbruksdepartementets rapporter öfver småbruksrörelsens utveckling under 1908—1911 får man det intrycket, att framstegets hastighet ökat år efter år, och särskildt under året 1911, sedan jordbruksdepartementet posterat ut öfver hela landet sina »småbrukskommissarier» med uppgift att på närmaste håll öfvervaka och pådrifva grefskapsrådets af lagen påbjudna verksamhet för tillfredsställandet af efterfrågan på småbrukslägenheter. Samtidigt ökas dock svårigheterna, särskildt därför att den raskt växande efterfrågan framträder starkast, där den är svårast att på ort och ställe tillfredsställa, d. v. s. i orter, där småbruksrörelsen redan vunnit en viss utbredning och där jorden, i följd af grannskapet till en hastigt växande stad, mer och mer tages i anspråk för byggnadsändamål. Det synes icke vara sällsynt, att stora landegendomar utbjudas till salu, och grefskapsråden lyckas vanligen utan svårighet finna lämpliga småbrukare för de parcellerade ägora, men dessa småbrukare äro ofta icke samma personer, som ursprungligen anmält sig som efterfrågare. Dessa senare förbli i talrika fall otillfredsställda, därför att de icke kunna eller vilja bryta upp från sina närvarande boplingsorter.

Grefskastråden lofordas i allmänhet för sin goda vilja. Men deras tillgång på lämpliga tjänstemän för den vidlyftiga och kräfvande småbruksadministrationen synes ofta vara otillräcklig. Utrustningen af småbruksjorden med åbyggnader o. s. v. har ofta varit för dyrbar och oändamålsenlig samt stundom onödigt otillfredsställande ur estetiska och trefnadssynpunkter.

»Hvad småbrukarne beträffar är det undervisning och Kooperation, som mest af allt göres dem behof.»

Verkningarna af lagstiftningen om jordlotter. Hvad slutligen angår den minsta kategorien af jordlägenheter (»jordlotter» eller *allot-*

ments), som visserligen kunna omfatta ända till 2 hektar, men som myndigheterna icke äro skyldiga att tillhandahålla i större omfattning än 0.4 hektar per styck, synes efterfrågan på dem icke vara synnerligen stor. Den 13 december 1911 hade de lokala myndigheterna i England och Wales icke utarrenderat mer än sammanlagdt 29,604 *acres* (11,842 hektar) jordlotter till 109,191 enskilda arrendatorer och 22 föreningar. Under 1911 ingingo nya ansökningar om jordlotter från 14,958 enskilda personer och 9 föreningar, omfattande tillsammans 3,975 *acres* (1,590 hektar). Myndigheterna anskaffade under 1911 jordlotter åt 4,284 enskilda och 3 föreningar samt försedde dessutom »ett stort antal» ansökande med jordlotter på redan för 1911 anskaffad jord. Vid utgången af 1911 hade 11,521 ansökande enskilda och 10 föreningar ännu ej fått sina önsknings tillfredsställda. De begärde tillsammans 4,047 *acres* (1,619 hektar).

Städernas myndigheter ha i genomsnitt fått betala 1,800 kronor per *acre* i köpeskilling och 68 kronor per *acre* i årligt arrende för sådan jord. För landsbygdens myndigheter har priset ställt sig omkring 900 kronor och 35 kronor respektive. Tvångsköp har förekommit i fyra fall och tvångsarrendering af jord för jordlotter i 41 fall under åren 1908—1911; men i det stora flertalet fall af svårigheter med jordägarna ha redan de förberedande åtgärderna för expropriationsförfarandets användning visat sig vara tillfyllest för uppnåendet af åsyftadt resultat.

II. Jordlagstiftningen i Skottland.

Frågan om de smärre jordbrukslägenheternas ökning, reglering och skyddande genom lagstiftningen uppvisar i Skottland delvis andra drag än i England. Uti Skottlands jordfråga intar den s. k. *crofter*-frågan främsta rummet. Det är därför nödvändigt att först antyda, hvad ordet *crofter* innebär.

Enligt den viktigaste skotska jordreformen — *Crofters Holdings (Scotland) Act 1886* — menas med en skotsk *crofter* en arrendator med årskontrakt, hvilken bor på arrendegården och ej betalar i arrende mer än 30 pund sterling (540 kronor) om året samt har sin arrendegård inom en *croftsocken*, (*crofting parish*). Begreppet *crofter* innesluter en

sådan arrendators arfvingar. Nyckeln till begreppet *crofter* ligger sålunda i begreppet *croftsocken*, hvilket i den anförda lagtexten definieras sålunda: »Med en *croftsocken* menas en socken, i hvilken det finnes, då denna lag träder i verksamhet, eller har funnits inom åttio år därförut, jordbrukslägenheter, som bestå af åkerjord, med hvilken följer rätten till utnyttjandet af betesmark gemensamt med andra», förutsatt att sådan åkerjord arrenderas från år till år af på densamma boende odlare, som ej betala mer än 30 pund sterling i arrende.

En *crofter* är sålunda en småbonde i ett byalag, inom hvilket den urgamla rätten till användning af byallmanningen ännu följer med besittningsrätten (i detta fall arrenderätt) av åkertegar. Här föreligger en kvarlefva af gammal agrarrätt, som genom lagen af 1886 blef indragen uti en socialpolitisk jordlagstiftning. Denna åsyftade att gifva småbrukaren-arrendatorn en starkare rättslig ställning gentemot jordägaren, än det förutvarande rättstillståndet inneburit. Orsakerna till, att detta senare var otillfredsställande, äro att söka i den privata jordegendomens och särskildt i storgodsens utvecklingshistoria i Skottland, hvilken trots vissa iögonfallande egendomligheter, uppvisar många för storgodsbildningen öfver hufvud karakteristiska drag.

•

Den viktigaste skotska lagstiftningen om småbrukslägenheter är *the Crofters Holdings (Scotland) Act, 1886* samt *the Congested Districts (Scotland) Act, 1897* och sektionen 26 af *the Local Government (Scotland) Act, 1894*.

Den sistnämnda lagen bemyndigar de skotska grefskapsråden att, på framställning af sockenråden, tvångsvis arrendera jord för att använda den till jordlotter. Att döma af de till underhuset 1901—06 inlämnade redogörelserna för de skotska sockenrådets och grefskapsrådets verksamhet under denna lag har densamma hittills haft mycket ringa praktisk betydelse.

Större, ehuru långt ifrån tillräcklig, verkan har 1886 års *crofterlag* haft. Dess svaghet ligger däruti, att den har tillämpning blott på de förhandenvarande småbrukarne i *croftersocknar* — d. v. s. småbrukare, som enligt gammal klanrätt voro berättigade att nyttja sockenallmanningen såväl som att mot skälig afgäld tryggt besitta gård och åker. Däremot gör lagen af 1886 ingenting för de familjer, som genom de adliga jordägarnes vidtomfattande »vräknings»åtgärder blifvit helt och hållet beröfvade sin jordbesittning, och som därför blifvit mest

lidande och äro i största behovet af lagens bistånd. Inga nya småbrukslägenheter kunna upprättas under *crofter*lagen.

Hufvuddragen i *Crofters Holdings (Scotland) Act 1886* äro följande. Den gäller, hvad småbruksfrågan angår, blott *crofter*hemman och blott sådana, som vid lagens ikraftträdande ej betalade mer än 540 kronor i årligt arrende. Dessa *crofters* hafva genom lagen erhållit tryggad besittningsrätt, i det att de icke kunna af jordägaren uppsägas, så länge de betala arrendet punktligt och uppfylla vissa i lagen fastställda villkor (sekt. 1). Arrendet skall, om arrendatorn begär det, bestämmas af *the Crofters Commission*, en myndighet, som består af tre kommissarier, hvilka utnämnas af Konungen och hafva vidsträckt befogenhet att öfvervaka och genomdrifva lagens efterlefnad. Vid bestämmandet af arrendets storlek skola kommissarierna iakttaga, att arrendet icke stegras med värdet af förbättringar, som arrendatorn eller hans förfäder utfört och bekostat på lägenheten (sekt. 6). Om en *crofter* lämnar sin arrendegård, skall han af jordägaren hafva ersättning för de varaktiga förbättringar, som han eller hans förfäder utfört på lägenheten (sekt. 8).

Fem eller flera *crofters* hafva rättighet att, då jordägaren vägrar att utvidga deras jordlägenheter, begära *crofter*kommissariernas ingripande. Dessa kunna då tvinga jordägaren att arrendera ut mera jord mot skäligt arrende (*fair rent*). Detta får dock ej öfverstiga 270 kronor för hvarje *crofter*. Den sålunda arrenderade jorden behandlas allt framgent såsom *crofter*-jord (sekt. 11—15). Arrendatorn har testamentsrätt i sin gård och jord. Hans arfvingar kunna sålunda lika litet uppsägas eller underkastas godtycklig arrendestegring som han själf. Besittningsrätten är tryggad åt familjen och dess arftagare i hufvudsak enligt den gällande testat- och intestaträtten för jordegendom (sekt. 16).

I *the Congested Districts (Scotland) Act 1897* menas med ett *congested district* ett landtdistrikt, i hvilket det råder nöd inom befolkningen i följd af otillräcklig utveckling af jordbruket och andra näringskällor, eller i följd af att befolkningen är för talrik relativt till distriktets ekonomiska utvecklingsmöjligheter. Lagen upprättar en permanent kommitté af höga regeringsfunktionärer (*Congested Districts (Scotland) Commissioners*) med uppgift att använda en särskild fond, som för några år sedan gaf 630,000 kronor om året, till att ekonomiskt höja *congested districts* i Skottlands högländer. Kommitténs verksamhet skall bestå uti att befordra intensivare jordbruk, anskaffa godt utsäde af potatis och hafre samt att anskaffa mejeriutrustningar; att skaffa jord för de mindre småbrukens förstörande, att hjälpa småbrukare och jordbruksarbetare att flytta till andra trakter af landet; att upphjälpa fisket; att förbättra

vägförhållandena o. s. v.; att befördra hemindustrier. Kommittén har ingen rätt att tvångsvis arrendera eller köpa jord, men kan eljes tillämpa *Lands Clauses Acts*.

År 1907 antogs af underhuset men afslogs i väsentliga punkter af öfverhuset och förföll därför ett lagförslag, som i viktiga afseenden utsträckte 1886 års *crofterlag* till alla arrendatorer i Skottland med mindre än 900 kronors arrende eller mindre än 50 *acres* jord samt dessutom möjliggjorde expropriation af jord för småbruks upprättande. Lagförslaget öfverlämnade administrationen åt en starkt organiserad centralmyndighet vid sidan af lokalmyndigheterna samt inrättade ett särskildt jordbruksdepartement för Skottland.

Hvad de praktiska resultaten beträffar, har lagen af 1886 otvifvelaktigt i hög grad gagnat den trängre krets af småbönder, som den särskildt tar under sitt beskydd. De ha fått sina arrenden nedsatta i många fall och hafva blifvit befriade från en del af de skulder, som bestodo i obetalade, oskäligt uppskrufvade arrenden, samt åtnjuta nu för all framtid goda arrendevillkor och trygg besittningsrätt, under det de förut voro helt och hållet utlämnade åt jordägarens godtycke. Jordägarnes motstånd mot 1907 års lagförslag har hindrat den skotska småbrukslagstiftningens vidare utveckling efter engelskt mönster.

III. Jordlagstiftningen i Irland.

År 1870 beräknades, att det bland 682,237 irländska arrendegårdar fanns 526,628, som innehades på sex månaders uppsägning och ettårskontrakt, samt 135,392, som arrenderades för ett visst kontraktensligt fastställt antal år, och slutligen 20,217 gårdar, som innehades af arrendatorerna i ärftlig besittningsrätt. Till dessa två sista kategorier hörde 82,145 gårdar på 1—15 *acres* samt 63,154 på 15—30 *acres*. Häraf framgår, att mer än tre fjärdedelar af arrendegårdarna innehades med ettåriga aftal, samt att det ingalunda var enbart smärre jordlägenheter, utan äfven en mycket ansenlig mängd större dylika, som innehades med de för arrendatorerna i så hög grad otrygga och ekonomiskt ofördelaktiga ettårskontrakten.

Dessa senare visade sig under senare hälften af det 19:de århundradet vara en i socialpolitiskt afseende ohållbar institution, i det de

gåfvo jordägarne tillfälle att missbruka sin egendomsrätt till att beröfva arrendatorerna frukterna af deras arbete.

De irländska storgodsägarna hade allt från eröfringens dagar underlåtit att sörja för nödig kapitaltillförsel till jordbruket; och arrendatorerna hade fått efter förmåga anskaffa eller genom sitt arbete producera det nödiga fasta och rörliga kapitalet. Då arrendatorn efter sex månaders uppsägning måste lämna sin gård, måste han utan ersättning öfverlämna åt jordägaren de byggnader, gärdesgårdar och varaktiga terräng- och jordförbättringar, som han utfört med sina egna händer och hvarigenom han stegrat gårdens värde. Arrendekontraktens uppsägning blef ett bekvämt sätt för jordägarne att konfiskera en väsentlig del af arrendatorernas egendom. Vägrade eller dröjde arrendatorn att afflytta, blef han »vräkt» (*evicted*) med polisens och militärens tillhjälp. Den irländska landtbefolkningen grep till motvärn — i form af mordbrand, misshandling af jordägarnes boskap samt agrarmord och politiska sammansvärjningar.

Agrarkrisen 1845—48, med sin hungersnöd för de irländska arrendatorerna och inkomstminskning för de irländska jordägarne, inledde det agrarkrig, som fortgått ända fram till våra dagar. Mellan 1849 och 1880 blefvo 90,107 arrendatorsfamiljer hotade med »vräkning», och 68,967 blefvo verkligen »vräkt». Enbart under de åtta åren 1849—56 blefvo mer än 50,000 bondfamiljer vräkta. Närmare undersökningar hafva visat, att dessa tidigare vräkningar hufvudsakligen framkallades af jordägarnes önskan att slå ihop de smärre gårdarne till större sådana, under det att senare tidens vräkningar ofta därjämte hade sin grund i uteblifna arrendebetalingar samt ej sällan i rent godtycke å jordägarnes sida.

Jordägarne underlåto emellertid icke att tillämpa ännu en annan metod att rikta sig på arrendatorernas bekostnad och att göra det så litet lockande som möjligt för dessa att genom arbete och kapitalinvestering stegra jordens produktivitet. Arrendena stegrades till det yttersta, som jordbrukarna kunde uthärda, icke blott med anledning af de stigande priserna på agrarprodukter mellan 1850 och 1870, utan ofta också med särskild hänsyn till de enskilda arrendatorernas »bärförmåga». Att detta kunde lyckas i stor skala berodde därpå, att konkurrensen om småbrukslägenheter fortfor att vara synnerligt skarp äfven efter 1850, sedan jordägarne börjat slå ihop de smärre gårdarna till större dylika. Befolkningen minskades visserligen hastigt genom emigration och nöd, men utbudet af småbrukslägenheter minskades lika starkt. Det fanns inga industristäder eller öfver hufvud någon lönande indu-

striell verksamhet för det irländska landtproletariatet att taga sin tillflykt till. Den irländske bonden hängde segt fast vid sitt jordbrukarelif, äfven då det innebar nästan outhärdliga ekonomiska och sociala missförhållanden.

I några trakter af landet, särskildt i den delvis af en anglosaxisk-protestantisk befolkning bebodda provinsen Ulster, hade arrendatorerna dock varit i stånd att gestalta sitt rättsförhållande till jordägarne på ett sundare sätt. Då i dessa trakter arrendatorerna släppte till det fasta kapitalet för jordbruket, uppstod en »delad egendomsrätt» till arrendegårdarne, som först utvecklade sig till sedvane-rätt och slutligen blef lag. Denna arrenderätt kallades för *the Ulster Tenant Right* och innebar i hufvudsak följande: 1) Så länge arrendatorn betalade sitt arrende punktligt, kunde han ej uppsägas; 2) Arrendet ändrades tid efter annan enligt marknadsläget, men stegrades aldrig till det yttersta, som arrendatorn kunde bära, innan han föredrog att lämna gården ifrån sig; en *rack rent* fick således ej ifrågakomma; 3) Arrendatorn hade rätt att sälja den andel i arrendegårdens värde, som han själf gifvit upphof till genom kapitalinvestering och arbete samt genom anknytning af fasta affärsförbindelser; 4) Jordägarens vetorätt mot försäljning och rätt till förköp voro ordnade på ett för båda parterna tryggande sätt. Härigenom blef det möjligt för arrendatorn att utan förbehåll eller risk arbeta på förbättring af sitt jordbruk; och det är intet tvifvel underkastadt, att denna arrendatorsrätt varit en af orsakerna till jordbrukets relativt höga ståndpunkt i Ulster.

De liberal-demokratiska förändringarna i Englands politiska lif hade nu hunnit så långt, att en del ledande engelska statsmän började tänka på att behandla det irländska agrareländet med reformmedel i stället för med undertryckningsåtgärder och förstärkt militärbevakning. Den första irländska arrendelagen kom till stånd 1870. Den legaliserade *the Ulster Tenant Right* hvad provinsen Ulster beträffade samt reglerade dessutom hufvudsakligen de arrenden, som ej afsågo kortare tid än ett år, då dessa belöpte sig till mindre än £ 100 (1,800 kronor), i det att en godtyckligt »vräkt» arrendator fick rätt till ersättning för den ekonomiska förlust han led. »Vräkningar» skulle sålunda göras möjligast dyrbara för jordägarne. På gods, hvilkas ägare gjort bankrutt, bereddes åt arrendatorerna möjligheten att göra sig till själfägande bönder — *the Bright Clauses*, som dessa bestämmelser kallades efter sin upphofsman, John Bright.

Detta lagstiftningsförsök var alldeles misslyckadt; framför allt därför att blott få ersättningsanspråk af vräkt arrendatorer godkändes, vidare

därför att de betalade ersättningarna voro mycket små samt slutligen därför att lagen öfver hufvud skyddade arrendatorn blott så länge han kunde punktligt betala arrendet. Som priserna på agrarprodukter stego till 1878 samt dåliga skördar och den transoceaniska konkurrensen ej började utöfva sin verkan förrän 1879, var det först från och med detta år, som behovet af annan lagstiftning blef kännbart. Vräkningarna ökades från 980 1878 till 1,278 1879 och 2,110 år 1880, och agrarbrottens antal steg från 301 1878 till 863 1879 och 2,585 1880 samt 4,439 1881.

Samtidigt blef Irlands politiska frihetsrörelse sammanorganiserad med den agrariska reformrörelsen.

Under tiden anställdes en officiell undersökning, och regeringen kom till den öfvertygelsen, att de nu hastigt sjunkande priserna på agrarprodukter omöjliggjorde betalandet af de under 1870-talet uppskrufvade arrendena, samt att vräkningar i följd af oförmåga att betala sådana arrenden måste hindras. Resultatet blef Gladstones arrendelag af 1881.

Denna lag gjorde *the Ulster Tenant Right* gällande öfver hela Irland, ej blott i provinsen Ulster, och gaf därmed åt den irländske arrendatorn hans »tre F»: *Fair rent, Fixity of tenure* och *Free sale* (rätt till ett icke obilligt uppdrifvet arrende, tryggad besittningsrätt och rätt att fritt sälja sin andel i arrendegårdens värde). Arrendet bestämdes af eller inför en domstol, hvars utslag var giltigt under femton år. Lagen innehöll dessutom bestämmelser för underlättandet af arrendatorsrättigheternas öfverförande uti egendomsrättigheter. Härtill kommer, att en särskild lag om obetalade arrenden tillät, att hithörande skulder utplånades, därigenom att arrendatorn betalade skulden för ett år och staten betalade skulden för ytterligare ett år samt jordägaren förpliktades att efterskänka resten. Omkring 130,000 arrendatorer fingo fördel af denna bestämmelse. Staten uppoffrade öfver £ 800,000 (14,400,000 kronor) för ändamålet.

Det märkligaste och för framtiden betydelsefullaste draget i denna *Land Law (Ireland) Act 1881* var, att jordarrendena kunde bestämmas genom domstolsutslag, då jordägaren och arrendatorn ej kommo till frivillig uppgörelse, samt att det af domstolen fastställda arrendet ej fick vara det högsta konkurrenspriset, utan skulle vara »skäligt» eller »billigt». Grefskapsdomstolarna skulle vara första instans. Från dem kunde vädjans till en ny, särskildt för ändamålet upprättad domstol, *the Irish Land Commission*, hvilken allt sedan 1881 haft administration af den irländska arrendelagstiftningen och senare äfven af jordköpslagstiftningen i sin hand. Enligt 41:sta sektionen af 1881

års jordlag skall *the Land Commission* utgöra en särskild domstol och bestå af tre personer, af hvilka en, *the judicial commissioner*, måste vara en irländsk yrkesjurist af högt anseende. Som ordförande i *the Land Commission* blir han äfven medlem af Irlands högsta domstol med alla en sådans privilegier och befogenheter. Han utnämnes på lifstid och aflönas med 90,000 kronor om året och hans båda bisittare, som utnämnas på sju år, med 54,000 kronor hvardera. Denna domstol har en stab af sekreterare och andra tjänstemän till sitt förfogande. Domstolens utslag beträffande arrendesummornas storlek och dylikt äro fullt definitiva, i det att vädjan till Irlands appellationsdomstol uttryckligen (sekt. 48) är förbjuden i detta fall.

Dessutom har domstolen vidsträcktaste befogenhet att tvinga vittnen att inställa sig och att tvinga parterna att framlägga alla erforderliga dokumenter samt att bringa sina egna utslag i verkställighet och att bestraffa brott mot dem.

Prisfallet för jordbruksprodukter fortfor och gjorde sig särskildt kännbart 1885. Potatisskörden slog fel 1886. Följaktligen voro i midten af 1880-talet de omedelbart efter reformlagen af 1881 för 15 år rättsligt fastställda arrendena redan högre än massan af arrendatorer kunde betala. Då regeringen — nu konservativ efter Gladstones fall på *home-rule*-frågan — vägrade göra ändringar i de fastställda arrendena, började agrarkriget på nytt. Metoden hette nu *Plan of Campaign* och innebar, att arrendatorerna erbjödo jordägarna hvad de ansågo skäligt arrende, och då jordägarna vägrade att låta sig nöja, blefvo penningarna öfverlämnade till agitationskassan.

En ny officiell undersökning anställdes, och regeringen bragte å bane arrendelagen af 1887, som tillstodde ändring i öfverensstämmelse med prisfallet under de närmaste tre åren af de redan rättsligt fastställda arrendena. Dessutom blefvo nu äfven de arrendatorer, som hade fleråriga arrendeaftal, d. v. s. ytterligare ett antal af omkring 150,000 arrendatorer, indragna under lagen. Genom ytterligare en arrendelag, af 1891, fingo slutligen äfven arrendatorerna med ärftlig besittningsrätt rättighet att erhålla sina arrenden fastställda på rättslig väg, om jordägarna vägrade att genom frivillig öfverenskommelse ändra arrendena enligt det nya prisläget.

Då den första femtonårsperioden af 1881 års lags verksamhet kom till slut, var det nödvändigt att komplettera i detalj och förbättra hela arrendelagstiftningen. Detta skedde genom 1896 års arrendelag, som dock lämnade den tidigare lagstiftningens grundprinciper oförändrade. De närvarande rättsliga förhållandena mellan jordägare och arrendatorer

i Irland äro sålunda reglerade genom lagarne af 1881, 1887, 1891 och 1896, hvarigenom flertalet af landets arrendatorer kunna få sina arrenden reglerade enligt billighetens kraf af en rättslig myndighet, *the Land Commission*, hvilkens afgöranden gälla för perioder å femton år, hvarförutom arrendatorerna hafva rättighet att sälja de genom deras arbete och kapital åstadkomna förbättringarna eller värdeökningarna i arrendegårdarna.

Det finnes dock ännu en mängd jordbrukare i Irland, som intet gagn haft af denna lagstiftning. Dessa äro arrendatorerna på den jord, som skötes såsom del af en herrgård, samt arrendatorer af betesmarker på mer än 1,800 kronors årligt arrende och arrendatorer inom stadsdistriktenas gränser. Vidare höra hit de arrendatorer, som blifvit »vräkt» i ordets legala mening, d. v. s. upphört att vara »arrendatorer» men fått stanna kvar på sina gårdar såsom »vårdare» eller »väktare» (*caretakers*) utan lagligt anspråk på skydd af arrendelagstiftningen. Dessa oskyddade arrendatorer äro ej fåtaliga. År 1888 blefvo 12,387 arrendatorer lagligt »vräkt», men endast 1,199 verkligen tvingade att lämna sina gårdar. År 1896 voro motsvarande siffror 4,806 och 665. Jordbruksarbetarne ha haft gagn af arrendelagstiftningen, blott då de aflönas med en koja och ett stycke jord såväl som med pengar och varor. Det finns emellertid en hel klass af arrendatorer i formell och verklig mening, som ej ha någon fördel af arrendelagstiftningen, nämligen arrendatorer med blott elfva månaders aftal, som arrendera betesmarker. Dessa arrendatorer synas dock till stor del vara kapitalstarka boskapspekulanter eller stadsbor, hvilka bedrifva boskapspekulation som binäring.

*

Vi ha hittills tagit i betraktande de s. k. *Fair Rent Acts*, som hafva den arrenderande irländska landtbefolkningen till föremål och afse att göra arrendevillkoren ekonomiskt rättvisa och betryggande för arrendatorerna, så att dessa kunna hafva lika starka motiv som de små jordägarne att rikligt nedlägga arbete och kapital i jordbruket. Vid sidan af denna sedan 1870 fortlöpande arrendelagstiftning finnes i Irland en mellan 1869 och 1896 uppbyggd jordköpslagstiftning, *the Land Purchase Acts*, hvars ändamål är att förvandla arrendatorer till själfägande jordbrukare.

Som i det föregående blifvit antydt, var den bekante liberale statsmannen John Bright upphofsmannen till denna småbondelagstiftning.

Han utverkade 1869, att arrendatorerna på den afskaffade statskyrkans jord fingo statslån (tre fjärdedelar af köpesumman) för att köpa sina gårdar. På detta sätt köpte 6,057 arrendatorer jordegendom till öfver 30,000,000 kronors värde. I den följande jordköpslagstiftningen af 1870 och 1881 bestämdes, att två tredjedelar till tre fjärdedelar af köpesumman kunde af staten lånas till de jordköpande arrendatorerna, samt att nu äfven de privata godsägarnas jord kunde förvärfvas på detta sätt. Det var dock blott 1,608 arrendatorer, som använde dessa tvenne lagar. Arrendatorerna kunde sällan anskaffa den nödiga tredjedelen eller fjärdedelen af köpesumman, och de juridiska formaliteterna vid jordköp i Irland voro ännu i hög grad besvärliga och kostsamma.

Nu framställdes af öfverhuset ett förslag, att staten skulle försträcka hela köpesumman såsom lån åt den blifvande hemmansägaren. Den offentliga meningen i England var i själfva verket länge tveksam beträffande önskvärdheten af att skapa en själfägande småbondeklass i Irland. I detta land däremot hade nationalistpartiet nu tagit upp småbondefrågan på sitt program, sedan Michael Davitt misslyckats att vinna gehör för tanken att jordens nationalisering vore den framtidsgiltiga lösningen af jordegendomsproblemet. De engelska statsmännen uppgåfvo emellertid snart nog sina betänkligheter mot att låna Irland pengar och öfverlämnade åt framtiden att visa, huruvida en irländsk småbondeklass skulle kunna hålla sig fri från proletarisering genom skuldsättning och hemmansklyfning. Genom jordköpslagen af 1885 (*Ash bourne Act*) ställdes 90,000,000 kronor och efter lagen af 1887 ytterligare ett lika stort belopp till förfogande som lånefond för irländska arrendatorer. Denna nya lagstiftning bestämde, att jordägare och arrendator skulle först komma till frivillig uppgörelse, hvarefter denna pröfvades af *the Land Commission* (domstolen för fastställandet af arrendena). Arrendatorn fick af staten låna hela köpesumman mot 3 procents ränta och 1 procent amortering, men jordägaren fick vid köpet blott fyra femtedelar af köpesumman och måste låta resten inestå, tills transaktionen visat sig vara tryggad för långifvaren — staten. Arrendatorn — låntagaren kom först efter 49 år i åtnjutande af full äganderätt till gården.

Då denna lagstiftning visade sig öfver förväntan effektiv, gick parlamentet 1891 ett steg längre (*Balfour Act*). Parlamentet ställde 594,000,000 kronor till förfogande såsom lånefond vid jordköp i Irland. Jordägarna betalades dock icke kontant, utan erhöilo af staten utfärdade värdepapper, s. k. *land stock*, som jämfäställdes med de äldre statsobligationerna (*consols*). Arrendatorn skulle betala minst 80 procent af sitt dittillsvarande arrende såsom annuitet. Denna skulle under 49 år uppgå

till 4 procent, hvaraf $2\frac{3}{4}$ procent skulle betraktas som ränta och $1\frac{1}{4}$ procent som amortering. Denna lag var synnerligt invecklad och visade sig föga effektiv. Den förbättrades genom en ny lag af 1896, enligt hvilken amorteringssystemet förändrades, särskildt genom införandet af sjunkande annuiteter och en till 70 år utsträckt total amorteringstid.

Den irländska arrende- och jordköpslagstiftningen hade sålunda vid det 20:de århundradets ingång skapat en synnerligen märkvärdig situation. De bönder, som ville eller måste förblifva arrendatorer, betalade i allmänhet högre årliga afgifter för detta privilegium än de bönder, som lagat att de voro på väg att med statshjälp blifva själfägare. Den irländske bonden hade kommit under en lagstiftning, som å ena sidan kraftigt skyddade hans intressen som arrendator och å andra sidan kraftigt »mutade» honom med omedelbara pekuniära fördelar att blifva själfägare. Under sådana förhållanden kunde det naturligtvis omöjligt träda i dagen, huruvida den irländska arrendatorn verkligen hade något starkt begär att blifva jordägare. Begäret att minska de årliga kontanta utbetalningarna med 20 eller 25 procent är förklaring nog, då vi finna att han söker draga fördel af jordköpslagstiftningen.

För jordägarna var denna senare däremot i grunden föga fördelaktig — utom de år då värdepapperen, som de erhöilo i betalning, stodo 5, 10 och 15 procent i kurs öfver sitt nominella pris. Eftersom dessa statsobligationer, *land stock* liksom *consols*, snart kommo att stå synnerligt lågt i kurs, blef efter några år de irländska godsägarnes benägenhet att sälja sin jord åter ganska ringa.

*

Så väl arrendelagstiftningen som jordköpslagstiftningen hade varit framgångsrik till en viss grad eller, rättare, under en viss tid, men de visade sig vid det 20:de århundradets ingång föga ägnade att föra den irländska agrarreformen fram till målet: den irländska jordbruksbefolkningens höjande till social själfständighet och ekonomiskt välstånd.

Hvad först beträffar arrendelagstiftningen, bestämde den ju, att jordarrendena skulle fastställas af en domstol, enligt dennas uppfattning om hvad som på hvarje särskild plats och vid hvarje särskildt tillfälle utgjorde ett »skäligt» eller »rättvist» arrende (*a fair rent*). Hvad skulle nu förstås med »skäligt» arrende? I sista hand är det priserna på jordbruksprodukterna, som bestämma det »skäliga» arrendets höjd, och dessa priser äro allt utom konstanta. Dessutom äro de lokala afvikelserna i jordbruksprodukter samt i pris- och afsättnings-

förhållanden och i konkurrensen om arrendegårdar synnerligt talrika och invecklade. Då jordbrukslägenheterna äro för små att gifva odlaren hans fulla uppehälle, och denne följaktligen måste bedrifva en binäring, är det icke jordbruket ensamt utan detta tillsammans med binäringen, som sätter arrendatorn i stånd att öfver hufvud betala ett arrende. Konkurrensen om sådana småbrukslägenheter påverkas af pris- och förvärfsförhållandena inom dessa binärningar, lika väl som af pris- och förvärfsförhållandena inom jordbruket. Här kan i praktiken ingen gränslinje dragas, och det uppstår fara för att det af domstolen fastställda »skäliga» arrendet, då det är stark konkurrens bland arrendatorerna, blir en subvention åt jordägaren ur arrendatorns binäring, hvilken kanske består i intet annat än jordbruksarbete för lön hos jordägaren själf eller hans grannar.

Administrationn af arrendelagstiftningen lyckades stäffa de värsta missförhållandena så pass, att vräkningarna minskades från 3,869 1887 till 695 1896 samt agrarbrodden sjönko från 883 1887 till 251 1896, men det kan gälla som bevisadt, att fastställandet af arrendenas »skäliga» storlek förblef ett alltför ofullständigt löst problem, för att någon varaktig pacifiering af Irland skulle kunnat byggas därpå. Härtill kommer, som vi sett, att jordköpslagstiftningen var så inrättad, att den arrenderande bonden fick betala mer till jordägaren än den bonde, som höll på att friköpa sin jord. Som det helt och hållet berodde på jordägarens fria vilja att sälja eller utarrendera sin jord, hade arrendatorerna själfva nästan ingen makt att bestämma hvilketdera systemet, som skulle komma i tillämpning. Då efter några år de flesta jordägarne, som genom sina ekonomiska förhållanden voro böjda för försäljning, hade sålt sin jord eller tillräckligt af densamma, och då de ekonomiska konjunkturerna gjorde jordförsäljningarna mindre lockande för jordägarna, hotade denna del af jordlagstiftningen att blifva föga effektiv för framtiden. Det var de mest skuldsatta och några af de allra rikaste jordägarnas arrendatorer samt företrädesvis arrendatorer i provinsen Ulster, som fått tillfälle att börja sin jords friköpning, då vidare utveckling hotade att afstanna.

Det enda medlet att komma ut ur denna återvändsgränd var enligt de irländska böndernas och deras ledares mening att genom lag upphäfva jordägarnas rätt att hindra jordförsäljningens fortgång, d. v. s. att i jordköpslagen införa en expropriationsparagraf, motsvarande det drag i arrendelagstiftningen, som gjorde att jordägarna icke kunde undandra sig ett rättsligt fastställande af »skäliga» arrenden. Expropriationsförfarandet måste, ansåg man, träffa också de stora kapi-

talistiska betesmarksarrendatorer, som för sina spekulationer i boskapsuppfödning höllo undan stora sträckor af god åkerjord från småböndernas användning.

Dessa nya, mera vidtgående kraf träffade icke döfva öron inom de engelska regeringskretsarna, om man också icke var villig att tillgripa just de metoder, som irländarna själfva föreslogo. Det konservativa partiet i England, som satt vid styret från den 25 juni 1895 till den 4 december 1905, hade kommit till öfvertygelsen, att det bästa sättet att omintetgöra *home-rule*-sträfvandena vore att möjligast grundligt tillgodose Irlands inre reformkraf.

•

Ett i hög grad betydelsefullt steg i den angifna riktningen togs genom införandet 1898 af en demokratisk form af lokal själfstyrelse i Irland genom *the Local Government Act, Ireland, 1898*. Före 1898 hade det irländska folket, till skillnad från de irländska godsägarna, saknat allt verkligt inflytande öfver lokalstyrelsen, som utöfvades af *Grand Juries*, hvilka utsågos af *the Sheriffs*, som i sin ordning utnämndes af vice-konungen, det engelska herraväldets representant i Dublin. En stor del af den kommunala administrationen sköttes af fattigvårdsmyndigheterna, som dels bestodo af fredsdomarne och dels valdes på grund af en genom hög valcensus och rösträtt enligt förnögenhet kringskuren valrätt. Den nya aktiva och passiva kommunala valrätten är ungefär lika demokratisk som den engelska: allmän valrätt, inga privilegier för de rika, ingen inskränkning af medborgerliga rättigheter för de fattiga. De administrativa myndigheterna äro nu grefskapsråden och distriktsråden i städerna och på landet.

Dessa senare hafva, bland annat, att administrera den viktiga arbetarbostadslagstiftningen, *Labourers (Ireland) Acts 1883—1906*, som möjliggör expropriation samt lån ur statsmedel för att tillgodose jordbruksarbetarnes behof af goda bostäder och af jordlotter.

Jordlagen af 1881 innehöll några bestämmelser om jordbruksarbetares bostäder och jordlotter, och en *Labourers Cottages and Allotments (Ireland) Act, 1882*, bemyndigade *the Land Commission* att tvinga de arrendatorer, hvilka fått sina arrenden fastställda af domstolen, att förbättra sina arbetares bostäder och förse dem med jordlotter å högst en half *acre* (0.2 hektar). Domstolen kunde också fastställa de villkor, enligt hvilka arbetarne skulle inneha sina bostäder och jordlotter. Därefter gaf *Labourers (Ireland) Act, 1883*, åt lokalmyndigheterna på lands-

bygden befogenhet att i stor skala systematiskt förbättra jordbruksarbetarnes bostadsförhållanden. Arbetarnes hyror och arrenden kunna sättas så lågt, att kostnaderna icke därmed kunna till fullo betalas. Bristen skall då betalas ur kommunalskatterna. De af lokalmyndigheterna uppgjorda planerna för nya arbetarebostäder och jordlotter, *improvement schemes*, underställas departementet för lokalstyrelsen och måste slutligen stadfästas af parlamentet. Särskildt är parlamentets bifall af nöden, för att lokalmyndigheterna skola kunna köpa jord tvångsvis. Kostnaderna skola täckas genom kommunala lån, som förräntas och amorteras ur kommunalskatterna, samt genom lån medgifna af centralmyndigheterna ur deras kassor.

Labourers (Ireland) Act, 1885, amplifierar bestämmelserna i föregående lag och tillägger, att jordägare med enligt lag begränsad egendomsrätt bemyndigas att utarrendera jord, på högst 99 år, för att användas enligt lagen af 1883. Den därpå följande *Labourers (Ireland) Act, 1886*, utvidgar begreppet »jordbruksarbetare», så att det nu betecknar »hvarje man eller kvinna, som under någon del af året mot lön utför jordbruksarbete på en annan persons jord, samt inbegriper handväfware och fiskare, som utföra jordbruksarbete för lön, och innefattar äfven herdar». Expropriationsrätten utvidgas genom denna lag. Hvad beträffar lagen af 1892 innehåller den intet annat än bestämmelsen, att jordlotternas storlek får vara högst en *acre* (0.4 hektar) i stället för högst en half *acre*, som förut varit fallet.

Lagen af 1896 innehöll blott smärre ändringar.

Däremot är *Labourers (Ireland) Act, 1906*, synnerligt omfattande och betydelsefull. Den möjliggör, att redan förefintliga arbetarbostäder och jordlotter blifva utvidgade och ökade utan större omständigheter. Expropriationsförfarandet förenklas, särskildt därigenom att parlamentets bifall ej längre erfordras vid hvarje särskild expropriation. Grefskapsråden måste bistå kommunerna med lån. Dessutom bemyndigas *the Land Commission* att ur den irländska jordköpsfonden utlåna 4,250,000 pund sterling (76,500,000 krouor) att användas för jordbruksarbetares bostäder och jordlotter. Ränta och amortering bli lika med hvad som gäller för de öfriga lånen ur jordköpfonden — d. v. s. 3 $\frac{1}{4}$ procent annuitet och 68 $\frac{1}{2}$ års återbetalningstid. Distriktsråden förpliktas att hvarje år till departementet för lokalstyrelsen inlämna utförlig statistik och redogörelse för sin verksamhet under arbetarbostadslagstiftningen. Enligt de uppgifter, som omfatta verksamheten till midsommar 1905, hade 19,000 nya landtarbetarbostäder uppförts till en genomsnittlig kostnad af 150 pund (2,700 kronor).

Den nästa irländska uppgift, som den konservativa engelska regeringen tog om hand, var jordfrågans definitiva lösning, som man nu ansåg sig böra söka i främjandet af uppkomsten af själfägande bönder. Denna sträfvan understöddes genom den af Plunkett 1889 startade organisationsrörelsen bland Irlands jordbrukare, hvarigenom dessa medels förbättrad teknik och Kooperation börjat att höja sin yrkesduglighet och det irländska jordbrukets produktivitet. Då irländarne själfva visade sig inse, att jordbrukets höjande som produktionsart vore en nödvändighet lika väl som förbättringen af jordegendoms- och arrendeförhållandena, ökades engelsmännens villighet att fullfölja jordlagstiftningen med en ny kraftåtgärd. Villigheten i denna riktning stegrades ytterligare, då i januari 1903 en konferens af irländska jordägare och arrendatorer uttalade sig för en fortsättning af jordköpslagstiftningen såsom enda möjliga sättet att bringa den irländska jordfrågan vidare fram mot sin slutgiltiga lösning. Med detta uttalande följde ett detaljeradt lagförslag, som i hufvudsak blef inkorporeradt uti det af Wyndham 1903 för parlamentet framlagda förslaget till en ny *Irish Land Act*. Detta blef lag i augusti 1903.

The Irish Land Act, 1903, åsyftar att åt de irländska jordägarne gifva starka motiver att sälja sin jord och att väcka eller stegra de irländska arrendatorernas begär att köpa jord, så att efter hand hufvudmassan af Irlands jord genom frivilliga aftal skall bli öfverflyttad från stora godsägares till småbönders ägo.

För detta ändamål är skattkamarministeriet i London bemyndigadt att försträcka ända till 100,000,000 pund sterling (1,800 miljoner kronor) med säkerhet, för räntor och amortering, uti de fonder, som af parlamentet voterats för den irländska lokalförvaltningens olika ändamål. Det beräknas, att dessa fonder räcka till att garantera ett statsförskott å ända till 152,000,000 pund sterling. Skattkamarministeriet anskaffar de nödiga penningarna genom att upptaga lån till $2\frac{3}{4}$ procent ränta — dock, under de första åren åtminstone, icke till högre belopp än fem miljoner pund om året. Måste detta lån emitteras under pari, förfogar ministeriet öfver en särskild fond för att täcka den brist, som då uppstår i följd af att de slutliga låntagarne, de irländska arrendatorerna, under inga förhållanden betala mer än $2\frac{3}{4}$ procent ränta (plus $\frac{1}{2}$ procent amortering). Ehuru de ifrågavarande statsobligationerna garanteras på samma sätt som *Consols*, ha de måst emitteras mer än 12 procent under pari.

Lånet utbetalas kontant åt arrendatorerna af *the Estates Commissioners*, en myndighet på tre personer, som bildats inom *the Land Com-*

mission. Mer än 5,000, i vissa fall 7,000 pund sterling (enligt lagen af 1888 var maximum 3,000 pund), få icke utlånas åt hvarje särskild arrendator-köpare. Annuiteten är, som vi sett, $3\frac{1}{4}$ procent, och hela återbetalningstiden är $68\frac{1}{2}$ år. *The Estates Commissioners* kunna icke vägra jordköpslån åt arrendatorer, då dessas härigenom ådragna årliga utbetalningar blifva från 10 till 40 procent mindre än deras genom domstol fastställda arrenden. Då arrendet fastställts för en första period af 15 år, måste fördelen af jordköp för arrendatorn uppgå till minst 20 och högst 40 procent af arrendet. Är arrendet fastställt för en andra period af 15 år, måste fördelen af jordköpet uppgå till minst 10 och högst 30 procent af arrendet. De arrendatorer, som ännu icke ha lagligt fastställda arrenden, måste begära arrendelagarnes tillämpning genom *the Land Commission*, innan de kunna fordra att 1903 års jordköpslag skall tillämpas på dem.

Detta är den lockelse, som nu skall förmå den irländske arrendatorn att bli jordägare. Han har icke stort annat att göra, än att besluta sig för att (med sina arfvingar) under $68\frac{1}{2}$ år betala 10—40 procent mindre (som annuitet) än förut (som arrende) — ett beslut, som icke torde förefalla allt för smärtsamt ens för en man med ett så paradoxalt lynne som den irländske bonden.

Det fordras dock att jordägaren frivilligt är med på affären. Det gäller således att se till, hvilka lockelser till jordförsäljning, som den nya lagen erbjuder honom. Då han har sin jord utarrenderad med lagligt fastställt arrende för en första period af 15 år, kan han vid jordförsäljning icke erhålla mindre pris än 18.5 och icke mer än 24.5 ggr den årliga arrendesumman. Är jorden utarrenderad för en andra period af lagligt fastställt arrende, blir jordpriset icke mindre än 21.5 och icke mer än 27.7 ggr den årliga arrendesumman. Försäljningssumman blir emellertid icke hans personliga egendom, utan blir, liksom den jord han sålde, familjeegendom, och han erhåller själf blott $3\frac{1}{4}$ procent årlig ränta på försäljningspriset. Detta är i regel ansenligt mindre än han har som jordägare, och det synes därför vara klenst bestämdt med hans privatekonomiska motiv att sälja sin jord. Staten kommer honom emellertid till hjälp med en gratifikation på 12 procent å försäljningspriset, och denna gratifikation blir försäljarens personliga egendom, icke familjeegendom. Parlamentet har ställt 12,000,000 pund sterling till förfogande för sådant ändamål. I trots häraf skall jordägaren likväl förlora inkomst genom att sälja sin jord — utom då denna är starkt skuldbelastad och då jordägaren tillgriper den af lagen tillåtna metoden att direkt till *the Land Commission* sälja herrgården och den till denna

hörande delen af jorden — och sedan köpa den tillbaka med af *the Land Commission* försträckta penningar, enligt alldeles samma metod, som skulle tillämpats, om han varit arrendator på sin egendom. Han kan visserligen aldrig på detta sätt få låna mer än en tredjedel af egendomens hela värde; men det kan ofta vara fallet, att en dylik operation ger till resultat en något högre inkomst än jordägaren förut haft som arrendeemottagare.

Godsägarens fördel af att sälja är således ingalunda lika enkel och klar som arrendatorns fördel af att köpa; men godsägaren åtnjuter genom försäljningen af sin jord en mängd smärre ekonomiska och sociala fördelar, som visserligen till stor del icke bestå i annat än bortfallandet af den särskilda ekonomiska risk och sociala olägenhet, som vidlåder godsägarens ställning i det moderna Irland, men icke därför faller mindre tungt i vågskålen.

Jordköpen måste gälla hela gods på en gång, och måste därför arrendatorerna komma öfverens om samtidig och enig aktion. Dock kan *the Land Commission* under vissa omständigheter behandla en del af ett gods såsom »ett gods» enligt lagens mening, och har dessutom rätt att inköpa ett gods, om två tredjedelar af arrendatorerna kommit öfverens med jordägaren om ett köp, som öfverensstämmer med lagens fordringar. *The Land Commission* får dock aldrig ha på hand för mer än 90 miljoner kronor osåld jord. Alla jordköp af *the Land Commission* måste genomföras utan förlust — utom hvad beträffar *Congested estates*, d. v. s. gods med ett stort antal småbrukslägenheter, hvilkas innehafvare äro oförmögna att vinna en tillräcklig bärgning genom jordbruket och samtidigt sakna möjligheter för tillräckliga biförtjänster. Sådana gods få inköpas och säljas med förlust för staten, på det att denna deficithushållning inom småbruket må kunna utrotas. Samhället köper sig fritt från ett socialt ondt.

I detta sammanhang må framhållas, att lagen af 1903 inför ett par nya drag i den irländska jordlagstiftningen genom att gifva »vräktas» arrendatorer rätt till hjälp för jordköp, genom att göra äfven icke utarrenderade delar af godsen till föremål för köp och genom att särskildt sörja för utvidgningen af alltför små jordbrukslägenheter. Före 1903 hade denna senare verksamhet legat i händerna på *the Congested Districts Board* och varit begränsad till vissa delar af landet, kallade *Congested Districts*. Numera har *the Land Commission* att med lån och eventuellt med penningeuppoffringar kraftigt understödja detta arbete samt är icke begränsad till *Congested districts* utan kan utföra reformen hvar helst den är af behovet påkallad, i det att

hvarje gods, där detta är fallet, förklaras vara *a congested Estate*. Definitionen på ett sådant är: ett gods, som minst till hälften är uppdeladt i jordbrukslägenheter, hvilka ej äro upptaxerade till mer än 90 kronors årlig afkastning, eller ett gods, som till hälften består af mossar och berg eller till en fjärdedel af oskiftad jord. Förlusten för *the Land Commission* vid köp, melioration och försäljning af dylika gods får icke något år öfverstiga 10 procent af den under året uppnådda totala försäljningssumman.
